

*Humanistisen tiedekunnan kokous 29.7.76
magna cum laude approbatur*

JAAKKO HAAVIO USKONNOLLISENA RUNOILIJANA

Kotimaaisen kirjallisuuden
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto 1976

Leila Laaksonen

S I S Ä L L Y S

TEHTÄVÄN MÄÄRITTELY JA METODIN ESITTELY.....	1
I USKONNOLLISESTA RUNOUESTA.....	5
II SUOMALAISESTA USKONNOLLISESTA LYRIIKASTA.....	12
III JAAKKO HAAVION BIOGRAFIA JA KÄSITYKSET RUNOUESTA....	21
1. Piirteitä suvusta.....	21
2. Herännäispappi ja runoilija.....	27
3. Käsitukset runoudesta.....	39
4. Tuotanto.....	44
IV RUNOJEN USKONNOLLISTA TEMATIIKKAA.....	50
1. Lähellä Jumalan luontoa.....	50
2. Lapsi-aihe.....	68
3. Risti ja ylösnousemus.....	78
4. Synti ja armo.....	88
5. Kuolema — ajallisen ja yliajallisen kohtaaminen..	97
6. Itserippi.....	108
V JAAKKO HAAVION LYRIIKAN KOKONAISANTI.....	125
LÄHTEET.....	128
LIITTEET	

TEHTÄVÄN MÄÄRITTELY JA METODIN ESITTELY

Tehtävänäni on selvittää perustutkimuksen tapaan Jaakko Haaviota uskonnollisena lyyrikkona. En ole valinnut etukäteen kysymyksiä, joihin hakisin vastauksia. Yritän sen sijaan saada selville Haavion lyriikan uskonnollisen aineksen laadun ja valaista hänen runoudestaan heijastuvaa sanomaa. Tutkimukseni ei siis pyri olemaan ongelmalähtöinen.

Työni sisältää kolmiosaisen taustan, jonka jälkeen tulee varsinainen kohde, Haavion runous, jolle asetan pääpainon. Taustan aloittaa uskonnollisen runouden erittely käsitteellisellä tasolla ja selvittely erilaisten tulkintojen pohjalta, tulkintojen, joita voidaan löytää, kun kohteena on uskontoon liittyvä runous. Toisena lukuna on suomalaisen uskonnollisen lyriikan esittelyä; en pyri läheskään täydelliseen esitykseen vaan katsauksenomaisesti yritän luoda kuvaa uskonnollisen runoutemme kentästä, joka yksistään jo sopisi laajaksi tutkimusalueeksi. Jaakko Haavion biografialla ja käsityksiä runoudesta selvittelen kolmannessa luvussa paikoin laajasti, koska Jaakko Haavion elämäntyöstä ei ole juuri olemassa tutkimuksia.¹ Käsittelen mm. Jaakko Haavion sukutaustan kirjallisia ja uskonnollisia piirteitä, runoilijanlaatua ja käsityksiä runoudesta. Ennen kaikkea keskityn Haavion runouteen, en muuhun elämäntyöhön.

Päämateriaalina keskeisessä luvussa, jossa käsittelen runojen teemoja ja aiheita, käytän viittä varsinaista runokokoelmaa (alkuperäiset kokoelmat) ja lisäksi otan tarpeen mukaan tar-

¹ Nuutinen Raija, Jaakko Haavio julistaja — tilittäjä (kotimaisen kirjallisuuden päälaudaturtyö 1968), Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellinen laitos. Arvosanan (ncl) takia työtä ei lainata kaukolainaksi.

kasteltavaksi lehdissä ja tilapäisjulkaisuissa painettuja runoja. "Runot"-valikoimaa en ole juuri ollenkaan käyttänyt, koska valikoiman runot ovat miltei alkuperäisessä asussaan. "Postilla"-runoelman sijoitan Itserippi-alaotsikon loppuun ja samalla Haavion runouden kattavaksi päätteeksi ennen varsinaista yhteenvedoa.

Jaakko Haavion runouden tarkastelussa pidän lähtökohtana runojen uskonnollista näkökulmaa, johon sisältyy myös kaikki papillinen ja miksei inhimillinenkin puoli. Tavallaan lähden liikkeelle elämänskatsomuksesta, jonka oletan Haaviolla pysyväksi, ja etenen runoihin päin. Kaisa Kantola toteaa väitöskirjassaan "Olen, enkä ole" Hellaakoskesta: "...ihminen, elämä ja runous muodostavat yhdessä kokonaisuuden, jossa ei mikään ole muista erillään tai erotettavissa".¹ Samaa ajatusta voi soveltaa Haavioon ja hänen runouteensa: elämänskatsomus ja runous kietoutuvat kiinteästi yhteen.

Etenen runojen tarkastelussa selvimpien uskonnollisten aiheiden mukaan. Biografisuutta on sikäli ainakin mukana, etten täysin irtaudu esimerkiksi historiallisesta perspektiivistä, henkilöistä, ajankohdasta ja runojen vastaanotosta. Pyrin seuraamaan kokoelmien ja runojen aikajärjestystä mahdollisuuksien mukaan, vaikka muuten en etenekään kokoelma kokoelmilta, kuten biografiseen metodiin kuuluisi.

Suoranaisia vaikutteita en etsi tietoisesti, koska vaikutusyhteyksien kriittinen sijoittaminen on mielestäni suhteel-

¹ Kantola 1972, s. 23.

lisen vaikea tehtävä ja vaatisi kokonaisvaltaisempia lisätutkimuksia. On myös vaarana päätyä muodollisiin, triviaaleihin sijoitteluihin.

Viittaukset muiden runouteen, esimerkiksi motiivien, teemojen ja symbolien vertailun yhteydessä, liikkuvat yhtäläisyys - kontrasti-ulottuvuudella. Useista maallisista runoilijoista valitsin Haaviolle läheiset runoilijat (Hellaakoski, Siljo), Haavion ihailleman Helvi Juvosen¹ ja lisäksi Kailaan ja Sarkian keskeisimmät vain mainitakseni. Mukaan otan jonkin verran myös varsinaisen kristillisen runouden edustajia saadakseni tarkasteluun lisävalaisua antavia näkökulmia.

Puhtaaseen elämäkerralliseen metodiin en ole päätenyt; tutkimuksen kohteenahan on vain murto-osa Jaakko Haavion tuotannosta. En myöskään pelkästään kohdistu tarkasteluani runojen ja runoteosten esteettiseen ja rakenteelliseen puoleen, vaikka elämäkatsomuksesta etenen myös esteettiseen puoleen päin. Puhdasta vertailevaa tutkimustakaan en pyri toteuttamaan.

Yhden metodin sijasta olen valinnut toisiaan täydentämään eri metodeja ja näitäkin sovelletussa muodossa. Pääasiallisesti rakennan työni aihekeskeiselle tutkimukselle, jolloin kysymyseen tulevat merkitsevät, selvät ja kertautuvimmat uskonnolliset aiheet. Muita metodeja ovat lähinnä osin biografinen ja osin komparatiivinen metodi.

Lähdemateriaalia on ollut käytettävissäni runsaasti. Tutkimukseni aineistona ovat olleet runokokoelmien ja erillisten runojen lisäksi runoilijan varsin laaja leikekirjakokoelma, runoilijan haastattelu ja hänen kanssaan käydyt keskustelut sekä muu häneltä saatu materiaali, joka sisältää mm. kirjeitä, ter-

¹ Haavio oli ihastunut Juvosen runouden luonnontunteeseen, mutta oli sitä mieltä, ettei Juvosen runous vaikuttanut hänen runoutensa välittömästi (nauhoitettu haastattelu).

vehdyksiä, valokopioita. Muita lähteitä ovat erilaiset tutkimukset ja sanoma- ja aikakauslehtien artikkelit, kirjeet, muistelmia- ja kirjallisuushistorialliset teokset ja joukko muita kirjallisuutta.

I USKONNOLLISEST RUNOUESTA

"Uskonnolla ja kulttuurilla on kaikkina aikoina ollut erikoisen läheinen suhde", kirjoittaa Yrjö J.E. Alanen teoksessaan "Kristinusko ja kulttuuri". Saksalainen filosofi Oswald Spengler pitää uskontoa kulttuurin sieluna: "Jokaisen kulttuurin sielu on uskonnollinen, sillä on uskonto, tietoisesti tai tietämättä. Sen olemassaolo, sen nouseminen ja kehittyminen on uskontoa. Sillä ei ole mahdollisuutta olla uskonnoton". Spengler käsittää uskonnon "suuntautumisena Jumalaa tai jumaluutta kohti" ja "pitää uskonnon vastakohtana ateismia".¹

Uskonto on "ihmisen suhde Jumalaan tai yleensä yli-inhimilliseen, mikä ilmenee luottamuksena, kunnioituksena tai palvontana sekä (kehittyneissä muodoissa) myös oppijärjestelminä". Uskonnolliseen sisältyy "uskonnon piiriin kuuluva, uskontoon perustuva, uskonnolle ominainen, hengellinen", ja uskonnollisella ihmisellä on "myönteinen suhde uskontoon".² Käsite kristillinen määritellään "kristinuskoon tai sen piiriin kuuluvaksi, sen oppien mukaiseksi, sille ominaiseksi". Vastakohtana ovat esimerkiksi muhamettilainen ja juutalainen. Kristilliseen kuuluu myös kristinuskon hengen mukaisuus, kristitylle sopivuus, jolloin vastakohtana on maailmallinen.³ Hengellinen-käsite kattaa kirkollisen ja papillisen. Hengellinen voidaan tulkita myös käsitteillä uskonnollinen ja kristillinen. Kaiken hengellisen vastakohtana on maailmallinen.⁴ Dogmaattiseen liittyy dogmeissa pysyvyys, teoreettisten käsitysten mukaisuus, jopa ahdasmielisyys ja -henkisyys.⁵

¹ Alanen 1933, s. 56.

² NS 1970a, s. 219.

³ NS 1970b, s. 531.

⁴ NS 1970a, s. 421.

⁵ NS 1970a, s. 176.

Kun käytän työssäni käsitteitä uskonnollinen tai uskonnollisuus, tarkoitan kristinuskoon liittyvää, vaikkakin kristillinen-käsite voisi olla kaikissa yhteyksissä yhtä perusteltu tai perustellumpi.

Käsitteet uskonnollinen, kristillinen ja hengellinen mielletään runouden yhteydessä usein synonyymeiksi. Silti voitaneen olettaa, että käsitteet merkitsevät eri ihmisille eri asioita, ja niille asetetaan jopa toisistaan poikkeavia odotuksia. Pysin seuraavassa tarkastelemaan muutamia tulkintavariaatioita.

Olettakaamme, että tarkastelun kohteena on esimerkiksi kristityn kirjoittama runo, joka koskettelee ihmisen syyllisyyttä ja syntiä. "Jos kirjailijat ovat kristittyjä, he puhuvat ihmisen syyllisyydestä ja synnistä, mutta tarkoittavat armoa - niin kiihkeästi he etsivät Jumalan todellisuutta maailmastamme", todetaan Bahrin "Taide ja kristinusko" -teoksessa.¹ On mahdollista, että kristityksi tunnustautuva tuntee runon hengen sillä tavoin, kun se on tarkoitettu tunnettavaksi. Sen sijaan uskonasioita ulkopuolisesti tarkkaileva tuskin lähestyy runoa siltä pohjalta, mikä on Raamatun ja kristinuskon kanta syntiin ja syyllisyystuntoon. Kristitylle runo on kristillinen paitsi sanaston ja aiheen mukaan myös sen hengen ja sanoman mukaan, toiselle kenties vain kristilliseksi mielletty sanasto tekee runosta kristillisen. Kuviteltua esimerkkirunoa voidaan määrittää käsitteillä kristillinen ja hengellinen.

Jos tarkastelemme sellaista kristityn runoa, jonka sanasto ja kuvasto eivät paljasta kristillistä teemaa, tulkinta mutkis-

¹ Bahr 1970, s. 177.

tuu. Luultavasti kristitty vaistoa tällöin runon sanoman helppommin kuin ulkopuolinen kristilliseksi. Samantapaiseen johtopäätökseen saatettaisiin päätyä, jos runoilija ei olisi kristitty. Voidaan olettaa, että kristitty runoilija ei ole irrallaan vakaumuksestaan. Tämän voisi sanoa myös Jaakko Haavion sanoin: "Jos ihmisellä on todella omaksuttu tai ylhäältä saatu kristillinen vakaumus, kirjoitti hän mitä tahansa, kyllä se siinä jollakin tavalla heijastuu".¹

Uskon uudistamasta sydäimestä syntyvä taide "on sanan täydessä merkityksessä kristillistä, vaikkei se aiheeltaan olisi laisinkaan varsinaisesti uskonnollista". Uskonnollisaiheisten taidetuotteiden sävy voi olla täysin maailmallinen, jolloin aiheen ja hengen ristiriitaisuus koetaan miltei muuna kuin uskonnollisuutena.² "Taide ja kristinusko" -teoksessa siteerataan Peter Brunnerin käsitystä osin samasta asiasta: "Taideteos, joka on tulosta evankeliumiin uskomisesta, ei ole sidoksissa 'kristillisiin' aiheisiin. Sillä on pikemminkin näkyvä paikka maallisen, profaanin alueella. Se on juuri profaanisuutensa vuoksi kolmiyhteisen Jumalan ja Jeesuksen työn objektiivista ylistystä - pelkästään siksi, että se paljastaa, mikä on luomakunnan tila Jeesuksessa Kristuksessa".³

Kristillisen kirjallisuuden maallisuutta ei Bahr pidä satumana vaan välttämättömänä ja johdonmukaisena ilmiönä. Hänen mielestään "kristityn taiteilijan maailmassa-oleminen on yksinkertaisesti sitä, että hän noudattaa Jeesuksen jokaiselle kristitylle asettamaa vaatimusta olla 'ateriayhteydessä' syntisten

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Alanen 1933, s. 146.

³ Bahr 1970, s. 51.

ja uskottomien kanssa". Kristitty taiteilija ei halua tunkeutua "pahuuden hallitsemaan maailmaan synnin mielenkiintoisuuden tähden, vaan koska hän tuntee rakastavaa kiintymystä toiseen syyliseen".¹ Heinz Flügelille kristitty on taiteilija, joka todistaa "ehkä Jumalan salaisesta läsnäolosta profaanissa, epäpyhässä maailmassa, jossa Hänen sanaansa kyllä saarnataan, mutta jossa se ei ruumiillistu".²

T.S. Eliot käytti ennen kääntymystään anglokatolisuuteen myös raamatullisia sitaatteja, joilla ei silloin ollut Eliotille kristillistä merkitystä. Eliotille kääntyminen oli taistelua elämästä ja kuolemasta, ja se vaati uutta asennetta taiteeseen. Aluksi Eliotin runous on avoimesti kristillistä. Myöhemmin tilanne muuttuu. Hänen sanomansa saa uuden ilmaisumuodon: "Hän käsittelee keskeisesti kristillisiä aiheita käyttämättä tavanomaista kristillistä ja kirkollista sanastoa".³

"Kristillisellä sanastolla voidaan peittää paljonkin, peittää oman sydämen ontoutta, voidaan helskytellä Raamatun lauseita ilman tarkoitusta", toteaa Haavio ja pitää piirrettä farisealaisuutena.⁴ On tietysti luonnollista, että farisealaisuuden piirre ei sovellu kaikkiin, ehkä vain harvoihin, jotka voivat olla joko kristittyjä tai ei-kristittyjä. Toisaalta voidaan ajatella, että jälkimmäiset tuskin haluavat olla fariseuksia.

Rehellistä etsintää, kaipausta ja pohdintaa esimerkiksi kuolemasta ymmärrettävästi värittää kristillinen sävy. "Uskonnollista tilitystä on julkaistu ilman tällaista alaviitettä kuin 'uskonnollinen runoilija', se on ollut samalla 'kestävää taide-lyriikkaa'".⁵ Alanen kirjoittaa "Kristinusko ja kulttuuri" -teok-

¹ Bahr 1970, s. 179.

² Bahr 1970, s. 180.

³ Alanen 1950, s. 363.

⁴ Jaakko Haavio haastattelu 13.2.1976.

⁵ "A. J.-o." 1956, Uusi Aura 15.11.1956.

sessaan, että kristinuskon "vaikutus on näkyvässä sellaisessa-kin taiteessa, jonka luoja on kasvanut kristikunnan keskuudessa, vaikkei itse olisikaan henkilökohtaisesti uskova kristitty". Alanen mainitsee sellaiset huomattavat nimet kuin Shakespeare, Goethe ja Ibsen, joiden runoudessa on kristinuskon vaikutusta. Hän laajentaa tarkasteluaan yleisinhimilliselle tasolle vaatiessaan, että kristinuskon on myönnettävä niiden esteettisten elämänarvojen merkitys, jotka "voivat sisältää jotakin suhteellisesti arvokasta yleisinhimillisessä mielessä".¹

On runoja, joissa ei ole uskonnollisen lyriikan kehyksiä. Kun tiedetään runoilijan persoonallinen tausta, voidaan ymmärtää uskonnolliset kysymyksenasettelut.² "Kristillinen aihepiiri ei sinänsä tee taideteoksesta perusluonteeltaan kristillistä", kirjoittaa Bahr ja pitää aihepiirin perusteella tapahtuvaa kristillisen ja maallisen taiteen erottelua ongelman väärinymmärtämisenä. Bahr ei hyväksy kristillisyyden kriteeriksi edes "sen ulkoista tyyliä".³

Verrattaessa käsitteitä uskonnollinen ja kristillinen lienee ajateltavissa, että uskonnollinen on kristillistä laajempi käsite. Uskonnolliseen sisältyy kristillinen, mutta voi sisältyä paljon muutakin. Onhan olemassa uskontoja, ja kristinusko on yksi näistä. Näin ollen kristillinen runo voidaan ajatella melko suppeaksi alueeksi. Toisaalta puhuttaessa laajemmin uskonnollisesta runosta tai runoudesta ei tehdä vääryyttä kristillinen-käsitteelle, kun liikutaan kristinuskosisessa yhteisössä. Kris-

¹ Alanen 1933, s. 145 - 146

² Stenbäck 1973, s. 6 (johdanto Jaakko Haavion).

³ Bahr 1970, s. 181.

tityn runoutta, jossa käytetään kristillistä sanastoa ja aiheita, voidaan kutsua kristilliseksi tai hengelliseksi runoudeksi, mutta mikään ei tietysti kiellä käyttämästä nimikettä uskonnollinen runous. Hengellinen runo on puolestaan rinnastettavissa hengelliseen lauluun. Ei juuri puhuta kristillisestä laulusta. "Hengellinen runo on mielestäni niin vakava asia, ettei sen sisällystä saa sittenkään panna sen uhan alaiseksi, minkä moderni tyyli tuo. Runosta tulee silloin helposti teennäinen, outoudellaan keikaroiva, ehkä epätosi. Hengellisen runon tarkoitusta ei liene lupa supistaa vain hetkellisen esteettisen tai uskonnollisen nautinnon hankkimiseen, vaan sillä pitää olla muutakin käyttökelpoisuutta. Todella arvokkaat hengellisen runouden tuotteet ovat aina tavalla tai toisella soveltuneet tavallisen kristikansan hengellisiin harjoituksiin. Parhaat niistä säilyvät vuosikausia virsinä ja lauluina."¹

Maallinen runoilija voi kirjoittaa runoutta, jota sen sanaston tai ongelmanasettelun puolesta voidaan nimittää uskonnolliseksi runoudeksi, mahdollisesti myös kristilliseksi mutta tuskin hengelliseksi. Miksi kristillinen ja vielä vähemmän hengellinen runous eivät tunnu sopivilta maallisen runoilijan yhteydessä? Perusteluna voitaneen pitää asianomaisen omakohtaista suhdetta Jumalaan; hän voi kyllä puhua esimerkiksi Jumalasta, voi uskoa Jumalaan, koska ajattelee, että täytyy olla olemassa jokin korkeampi voima, mutta silti hän ei tunne Jumalaa.

Graafikko, kuvanveistäjä ja runoilija Ernst Barlach ei mainitse koskaan Kristuksen eikä Jumalan nimeä suoraan. Barlachin uskonnollisuuden peruspiirteenä on "taiteilijan arkuus pukea sa-

¹ Haavio 1933, Uusi Suomi 16.4.1933.

noiksi perimmäistä". "Jumala ei ole ihmisten tajuttavissa", kirjoittaa Bahr ja jatkaa Barlachin sanoin: "On varmaa, ettei hän ole ihminen, ihmiset eivät koskaan opi tuntemaan Jumalaa, heidän määritelmänsä ovat parhaimmillaan vain idealisoitu kuva ihmisestä",¹

Kristityn taiteilijan tehtäväksi Bruce Marshall näkee maailman kuvaamisen sellaiseksi kuin taiteilija sen näkee "jakamatta kiitosta tai tuomiota". Taiteilijan 'hyvä tarkoitus' "ei saa olla muuta kuin tausta, jolta käsin hänen henkilönsä puhuvat ja toimivat - hän ei saa koskaan sanoa sitä suoraan lukijalleen, mutta lukija vaistoa sen läsnäolon, koska kirjoittajan on kristillisen suhtautumistapansa vuoksi mahdoton sulkea silmiään pahalta".² Taideteoksen kristillisyydestä todistaa ratkaisevasti taiteilijan persoona. "Jos taiteilija ymmärtää Kristuksen elämänsä toivoksi, tämä täyttää itsestään kaikki hänen teoksensa, sillä jos usko täyttää koko persoonan, taiteellinen luominenkaan ei voi jäädä siitä irralleen", selvittää Bahr. Kristinusko on silloin "syvin osa olemusta" ja ohjailee taiteilijaa tehtävässään.³

¹ Bahr 1970, s. 137.

² Bahr 1970, s. 185.

³ Bahr 1970, s. 183.

II SUOMALAISESTA USKONNOLLISESTA LYRIIKASTA

Pyrkimyksenäni on valaista hengellisen ja maallisen runoutemme edustajien avulla uskonnollisen lyriikkamme kenttää perinteestä nykyaikaan. Yritän hahmottaa jonkinlaista kokonaisuutta muutamien nimien perusteella.

Jaakko Haavion mielestä hengellisten runojen esiköissato (Jaakko Suomalainen, Hemminki Maskulainen, Abraham ja Antti Achrenius, Pentti Jaakko Ignatius, Elias Lönnrot, Wilhelmi Malmivaara, V.A. Koskenniemi) osoittaa uskonnollisella lyriikallamme olevan velvoittavat perinteet.¹ Perinne on "loppujen lopuksi aika kapea", sanoo Haavio ja jatkaa, että kovin leveällä rintamalla ei ole suomalainen uskonnollinen lyriikka koskaan ponnistanut, vaikka perinteellä onkin jatkuvuutta Haavion mielestä.² Jaakko Haavio itsekin liitetään "varsinaiseen uskonnolliseen perinteesseen 1900-luvun huomattavimpana uskonnollisena lyyriikkona".³ Tärkeimmät nimet voidaan Haavion mukaan luotella nopeasti perinteen linjalta: Matias Salamniuksen "Ilolaulu Jeesuksesta", Abraham Achreniuksen virret ja Antti Achreniuksen virsituotanto, "joka tiettävästi ei ole alunperin hänen kynästään lähtenyttä". Lisäksi Haavio mainitsee käännöslyyriikan, jolla on ollut melkoinen vaikutus suomalaiseen virteeseen ja joka edelleen hallitsee virsikirjaamme, ja ruotsalaisen Johan Kahlin virsistön, joka on suomennettu Siionin virsiin jo 1700-luvulla. Haavio puhuu Kahlista "suomalaisen hengellisen, nimenomaan uskonnollisesti leimautuneen lyriikan suurena esikuvana", jonka heijasteita on löydettävissä

¹ Stenbäck 1973, s.6 - 7 (johdanto Jaakko Haavion).

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

³ Piirto 1967, s. 424.

Hilja Haahdelta (1874 - 1966), "todelliselta lyyrikolta" Simo Korpelalta (1863 - 1936) ja varsinkin Wilhelmi Malmivaaralta (1854 - 1922) ja Väinö Malmivaaralta (1879 - 1958), joiden virsissä "saattaa olla samalla tavalla sama ajatusjuoksu kuin nuorena hukkuneen Kahlin kohdalla".¹

Haaviolle erikoisen läheinen Lauri Stenbäck (1811 - 1870), herätyksen 1830-luvulla kokenut "aamun ja kirkkauden runoilija", julkaisi v. 1840 yliopiston 200-vuotisjuhlan kunniaksi parhaimmat runonsa. Kaksiosaisessa kokoelmassa "Dikter"² on ensin ennen herätystä syntyneitä romanttisia runoja ja sitten herätyksen jälkeisiä uskonnollisia runoja.³ Toistuvana aiheena tuli olemaan parannuksenteko ja sielun pelastus.

Siitä, miten Stenbäck suhtautui runouteen kääntymyksensä jälkeen, on muodostunut miltei legenda. Stenbäckin elämäkerran tekijä Aspelin-Haapkylä kirjoittaa, että Stenbäck olisi luopunut runoilustaan mahdollisesti hänen herännäisystäviensä ynseen suhtautumisen painostamana.⁴ Väitettiin jopa, että hän poltti runonsa, vaikka tosiasiaassa hän poltti "sillat runouden maailmaan".⁵ Stenbäckin suhtautumisessa runouteen on Alasen mielestä "ollut aivan ymmärrettävää kielteisyttä".⁶ Runoilija näki jossakin vaiheessa ristiriitaa runoutensa ja vakaumuksensa välillä.⁷ Stenbäck piti herätykseen tultuaan runoilua "uudestisyntymättömän ihmisen luonnon tuotteena".⁸ Nimittipä hän nuoren Topeliuksen runoutta "sielun myrkyksi" ja torjui kaiken taidelyriikan.⁹

Stenbäck oli suomalaisen pietismin ja saksalaisen myöhäis-

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
² Suomennettu nimellä Runot 1973, suom. Jaakko Haavio.
³ Huovinen 1973, Kirkko ja me 1973 n:o 2.
⁴ Alanen 1933, s. 132.
⁵ Huovinen 1973, Kirkko ja me 1973 n:o 2.
⁶ Alanen 1933, s. 132.
⁷ Seppänen 1973, s. 377.
⁸ Oravala 1945, Hengellinen kuukauslehti 1945 viikko 2.
⁹ Stenbäck 1973, s. 13 (johdanto Jaakko Haavion).

romantiikan risteytymä. Tuloksena oli persoonallisuus, joka ei ole rikkinäinen, vaan kuten Haavio sanoo, "koostunut hieman oudolla tavalla, monipuolisesti". Vaikka Stenbäck olikin ahdasmielinen pietisti, ei hän kaihtanut rakkaus- ja luonnonlyriikkaa eikä isänmaallista runoutta tiukimman herätysaarnalyriikan rinnalla.¹ Stenbäckin tutkija Johannes Salminen puhuu "ilmaisuvoimaisesta Stenbäckin 'paavalimaisesta' realismista ja pessimismistä", johon "tällä ehdottomalla luonteella oli vain yksi lievitys ja lääke: synnintunto ja usko, joka taivutti hänet ristin juureen".²

Haavio kiteyttää Stenbäckin puhuttelevimman teeman säkeeseen, jossa kuvastuu sekä alistuminen että suurin toivo: "Silmiksi katson Jeesus. / Jos tuomionkin kuulisin, / katsoisin hyljättynäkin / silmiksi helliin Jeesus".³ Stenbäckin uudenlainen suhde runouteen ilmenee runossa "Epilogi ystäväilleni" (vuodelta 1868); runous voi olla Jumalan lahjaa.⁴

1900-luvun uskonnollisen runouden yleispiirteenä on ollut ja on edelleen vähäinen runoilijoitten ja samalla runokirjojen määrä. — 1910-luvulta voidaan mainita kaksi merkittävää nimeä: Antti Mäkinen (1857 - 1936), "vapaakirkollisuuden alkuaajan eräs keskeisimmistä johtajahenkilöistä", teki runokirjan "Runoelmia" (1912), ja Tekla Renforsilta (k. 1912) ilmestyi "Runoja Vähävertijan mailta" (1912).⁵ Sotaa edeltävinä vuosikymmeninä uskonnollinen kaunokirjallisuus käsitti "enimmäkseen runoja ja muutamia uskonnollisia romaaneja". Runoja kirjoittivat mm. Martta Kaukoma ja sananjulistajinakin tunnetut William Jokinen ja Vilho

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Koskimies 1974, Uusi Suomi 30.4.1974.

³ Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971; Stenbäck 1973, s. 94.

⁴ Oravala 1945, Hengellinen kuukauslehti 1945 vihko 2.

⁵ Kaarto 1974, s. 31 - 32.

Rantanen. Kaukomaalta ilmestyi 1926 "Armo ja rauha", Jokiselta (1889 - 1958) "Matkanäkyjä" (1932) ja Rantaselta (s. 1899) "Täh-
tisilta" (1932).¹ Jokinen ja Rantanen pääsivät sittemmin kir-
jailijaliiton jäseniksi.²

Muutamina sodan jälkeisinä vuosina oli suomalainen uskon-
nollinen runous melko harvinaista.³ 1940- ja 1950-luvulla esiin-
tyvät perinteen viljelijöinä ortodoksirunoilija Aari Surakka
(s. 1909) ja Anna-Maija Raittila (s. 1928).⁴ Surakalta ilmes-
tyivät "Jumalan siunaus yksinäisyydessä" (1961) ja "Yksinker-
tainen ilo" (1974). Jaakko Haavio nimeää Raittilan suomalaisen
rintaman ykköseksi.⁵ Raittilalta, jolla sanottiin olevan lesta-
diolaista tunneväriä, ilmestyivät mm. "Ruiskukkaehto" (1947) ja
"Päivänvarjopuu" (1955).⁶ Kupiainen kirjoitti "Ruiskukkaehtoon"
arvostelussaan: "Elämän kevät on ainoa sopiva käsite määritte-
lemään tätä kokoelmaa, jonka eri sävyt 'läpäisevät' toisensa,
niin että nuori laulaja antaa yksityisissä runoissaan itsensä
kokonaisena, mikä on merkki enemmästä kuin lyyrillisestä tempe-
ramentista: se todistaa lyyrillistä luonnetta".⁷

Vapaakirkollisten piirissä syntyi vuosina 1935 - 1961 16 ru-
nokirjaa, mm. Rantasen "Sävel vuoritiellä" (1947) ja "Viisi pap-
pia taivaan portilla" (1952).⁸ Vuonna 1957 ilmestyi evankelista
Hilja Aaltoselta (s. 1907) "Sydämeni virsi" -niminen suosituk-
si tullut runoteos. Aaltonen kuuluu Vapaakirkon tunnetuimpiin
puhujiin.⁹ Vilho Rantanen korostaa Aaltosen runojen erityistä
herkkyttä.¹⁰

¹ Kaarto 1974, s. 54.

² Vilho Rantasen haastattelu 6.4.1976.

³ Peltonen 1945, Etelä-Savo 6.2.1945.

⁴ Piirto 1967, s. 424.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁶ Oinonen 1947, Työläisopiskelija 1947 n:o 9.

⁷ Kupiainen 1947, Uusi Suomi 27.4.1947.

⁸ Kaarto 1974, s. 88.

⁹ Kaarto 1974, s. 118.

¹⁰ Vilho Rantasen haastattelu 6.4.1976.

Vapaakirkollisen kirjallisuuden tutkija Kaarto kirjoittaa laudaturtyössään: "Kaunokirjallisuuden lievään nousuun kirjojen määrässä vaikutti nähtävästi uskonnollisessa asennoitumisessa tapahtunut muutos. Alettiin hyväksyä aihepiiriltään laajempaa kirjallisuutta".¹ Sen sijaan 1962 - 1972 tapahtui "runojen kohdalla jyrkkä lasku"; kustannettiin vain yksi runokirja.²

1970-luvulla esiintyy runsaasti nimiä, joista osa on aloittanut runoilun jo 1960-luvun puolella. Tämänhetkisessä herännäispiirissä ei juuri ole Haavion mukaan lyyrikoita. Hän tietää mainita ainoastaan Niilo Rauhalan, lestadiolaisen runoilijan, joka Haavion ehdotuksesta kuuluu tällä hetkellä virsikirjako- miteaan; "hänessä oli 'das', se joku erikoinen, jota kaipaam lyyrikolta, siis jotakin omaa sanottavaa".³ Rauhalalta ovat ilmestyneet mm. kokoelmat "Tähän päättyy kesä" (1967), "Kuuntelen sydämeni ääntä" (1971) ja "Lumen ja auringon välissä" (1973). Tapio Nousiainen (s. 1914), koulutukseltaan lakitieteen tohtori ja teologian kandidaatti, jolta on ilmestynyt mittava kristillinen tuotanto, aloitti runoilijana vasta 1974 psalmirunokirjal- laan "Leipää ja suolaa". Rantanen sanoo, että Nousiainen on "eri latua kulkeva kuin muut" ja että "kukaan ei kirjoita samalla ta- valla". Rantanen pitää kokoelmaa hengeltään samanlaisena kuin "Spoon River antologia".⁴ Nousiaiselta ilmestyi aivan äskettäin uusin runoteos jatkona edellämäinitulle nimeltään "Kultaa ja mul- taan" (1976), jossa myös erilaiset ihmiskohtalot tuodaan lukijan silmien eteen. Vuoden 1975 runosato oli tuottoisa. Kolme runoi- lijaa toi kokoelmansa julkisuuteen: Ilmari Penttinen, esittävä

¹ Kaarto 1974, s. 88.

² Kaarto 1974, s. 116.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Vilho Rantasen haastattelu 6.4.1976.

taiteilija ja julistaja, on kirjoittanut kokoelman "Löysin ilon", laulurunoilijana tunnetulta Ritva Viljamaalta tuli Raamatun tekstien innoittama "Päiväni on kädessäsi" -kokoelma ja vanhempaa ikäpolvea edustavan, mutta runoilijana nuoren Anni Korpelan esikoiskokoelman nimi on "Aurinko sammuttaa tähdet".¹ Vuonna 1974 ilmestyi Helli Kaikkosen (k. 1974) runoteos "Kristallivirta" postuumina; kokoelma sai nimensä Kaikkosen tunnetuimman runon mukaan.² Kaikkonen on ollut maamme helluntaiherätyksen parissa ainoa huomattava runoilijanimi.

Jaakko Haavio nimeää 1970-luvun uudeksi merkittäväksi runoilijaksi Rakel Liehun, jonka kaksi kokoelmaa ovat vastanneet Haavion omaa tunnetta, "niissä on jotakin sellaista autereista aamun koittoa, joka jo Stenbäckin runoudessa oli voimakkaasti esillä, hänhän oli aamun ja kirkkauden runoilija, ja panisin Liehun samaan kategoriaan, kevään ihmiseksi".³ Liehun kristilliseen katsomukseen pohjautuvat kokoelmat ovat "Ihmisen murhe on yhteinen" (1974) ja "Savikielellä minä ylistän" (1975).

Varsinaisille uskonnollisille lyrikoillemme on ominaista, että he kirjoittavat vain kristillisyyden leimaamaa runoutta. Korkeintaan he saattavat kirjoitella luonnonrunoutta, etenkin eläinrunoja.⁴ Kirkon piiristä Haavio muistaa Ensio Kurki-Suonion varsinaisesti ns. uskonnollisena runoilijana, joka ei kirjoita mitään muuta kuin kristillisesti sanastoltaankin leimautunutta runoutta.⁵

Jaakko Haavion käsityksen mukaan on kaikissa kristilli-

¹ Pääsiäisviesti 1976, s. 31 - 32.

² Kaikkonen 1974, s. 7 (esipuhe Erkki Kaikkosen).

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Vilho Rantasen haastattelu 6.4.1976.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

sissä piireissä lyriikan lukeminen ollut vähäistä, ja Haavio lisää, että Stenbäckin aikana oli toisin. Silloinen herännäisyys piti Stenbäckkiä omana runoilijanaan, vaikka hän kirjoittikin "hämmästyttäviä runoja kylmistä tähdistä, jotka olivat hyljänneet hänet".¹ Rantanen puolestaan väittää, että hengellisellä runoudella on nyt kovasti kysyntää ja että sitä luetaan suhteellisesti enemmän kuin maallista runoutta. Hengellisistä runoteoksista otetaan enemmän ja huomattavasti suurempia painoksia kuin maallisista runokokoelmista. Esimerkiksi Nousiaisen "Leipää ja suolaa" -kokoelmasta on otettu jo kahdeksas painos. Kahdessa vuodessa teosta on myyty noin 30000 kappaletta.²

Jaakko Haavion kokoamassa valikoimassa "Runon rippi" (1949) on pelkästään sellaisten suomalaisten lyyrikoiden tuotantoa, joita ei tavallisesti luokitella uskonnollisiksi runoilijanlaadultaan. "Uskonnolliset ongelmat ovat askarruttaneet varsin monia 'maallisia' kirjailijoitamme ainakin jonakin elämänsä kautena", kirjoittaa Haavio. Runoilijoiden monet runot ilmentävät vakavaa kamppailua uskonnollisten probleemojen parissa.³

— Lyyrikoista käsittelen lyhyesti kolmea, joilla on tavallista enemmän uskonnollista ainesta runotuotannossaan.

Haavio puhuu Aaro Hellaakoskesta "nimenomaan suurena uskonnollisena runoilijana".⁴ Hellaakosken on sanottu olleen monissa kilvoittelevissa runoissaan hyvin lähellä kristillistä tuntoa, vaikkakin hän kääntyi viimeisissä kokoelmissaan "uusien

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Vilho Rantasen haastattelu 6.4.1976.

³ Haavio 1949a, s. 6.

⁴ "A. J.-o." 1956, Uusi Aura 15.11.1956.

kysymysten pariin".¹ "'Uusi runo' ja 'Huojuvat keulat' muodostavat Hellaakosken kristinuskoisen runouden kaarella sen huipun", kirjoittaa Kaisa Kantola väitöskirjassaan. Hellaakoski oli tullut "omakohtaisen uskon kauteen".² Kantola erittelee suuntaa antavasti Hellaakosken "erilaisia kristinuskoon suhtautumisen kausia" ja päätyy neljään ryhmään: ulkokohtainen, etupäässä negatiivisen suhtautumisen kausi; persoonallisen uskon kausi, jota edelsi jonkin verran sovinnaisen, 'virallisen' uskonnollisuuden kausi; avara, tunnukseton kausi.³ Haavio tutustui Hellaakoskeen tämän viimeistä edellisellä kaudella, jolloin Hellaakoski oli Haavion käsityksen mukaan "kaikkein lähinnä Jumalan valtakunnan laituria". Eräässä vaiheessa jopa odotettiin Siionin virsiin Hellaakoskelta virsiä. Viimeiset kokoelmat olivat kristillisen uskon kannalta pettymyksiä.⁴

Helvi Juvosta voitaisiin luonnehtia Niinistön mukaan uskonnolliseksi tai jopa kristilliseksi runoilijaksi, "kunhan vain varottaisiin rajoittamasta uskonnollisuutta dogmien ja totunnaiskäsitusten aitaukseen". Juvosen lyriikka sisältää huomattavan paljon raamatullista ainesta ja kuvastoa, mutta Juvonen "soveltaa tämän kristillisen käsitepiirin persoonallisen elämänilvoittelunsa mukaisesti".⁵

Pirkko Rekusen laudaturtyössä "Uno Kailas kristillisenä runoilijana" selvitetään varsin perusteellisesti niitä lukuisia mielipiteitä, joita on esitetty Kailaan runouden kristillisyyden puolesta. Yhtenä kannanottona on Rekusella mukana myös

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Kantola 1972, s. 312.

³ Kantola 1972, s. 309.

⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁵ Niinistö 1964, s. 6.

teologin arvio, joka olennaisesti poikkeaa muiden näkemyksistä. Rekusen mielestä Kailas "on osoittautunut uskonnollisuudessaan ennen kaikkea kristilliseksi".¹ Tatu Vaaskivi katsoo, että "Kailaan runouden uskonnolliset piirteet ovat kristillisiä".² Niinistön mukaan Kailaan lyriikka on enemmän kuin yleensä on oivallettu uskonnollista runoutta, mutta lisää, että "uskonnollista runoa sanan ahtaassa merkityksessä hänellä tuskin on ainoatakaan".³ Teologi Armo Nokkala päättelee Kailaan "Runoja"-valikoiman perusteella seuraavasti: "Luterilainen uskomme on vain välillisesti antanut aineksia Uno Kailaan luomaan metafyysiseen rakennelmaan".⁴

Valikoima "Runon rippi" käsittää pitkältä ajalta runoja, jotka voidaan tulkita uskonnollisiksi. Käsitteleväthän ne kysymyksiä ja taisteluita, jotka ovat kristilliselle kilvoitukselle sukua. Valikoima osoittaa, että laajasta maallisesta runoudesta on löydettävissä ne "elämän syvimmet lähteensuonet, jotka ovat juuri sitä mitä me sanomme uskoksi".⁵

¹ Rekunen 1963, s. 5.

² Vaaskivi 1935, s. 149.

³ Niinistö 1948, s. 184.

⁴ Nokkala 1942, Vartija 1942 n:o 10.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

III JAAKKO HAAVION BIOGRAFIA JA KÄSITYKSET RUNOUESTA

1. Piirteitä suvusta

Jaakko Antero Haavio syntyi 3.7.1904 Tottijärvellä Kaarlo ja Anna Haavion pappisperheeseen kuopuksena eli "pahnanpeikkona".¹ Nimensä hän sai isänsä isoisan Jaakko Jaakolan ja äitinsä esi-isän Anders Liliuksen mukaan.² Anna-äidissä oli siihen aikaan parantumattomana pidetty tuberkuloosi, ja "Jaakon syntymä oli vienyt hänen voimansa".³ Anna Lydia Haavio (o.s. Ahlgren) kuoli 23.5.1906. Hän oli tamperelaisen Koivisaaren kanton tyttären ja Kaarlo Haavion ensimmäinen vaimo. Sittemmin Kaarlo Haavio avioitui laitilalaisen kansakoulunopettajan Hilja Suvannon kanssa.⁴ Näin perheen neljä lasta saivat jo varhain uuden äidin, joka ei "lasten keskuudessa saavuttanut oikean äidin asemaa".⁵ Vanhin lapsista Martti Henrikki Haavio oli syntynyt 22.1.1899 "Järvensivun förmaakissa, vaikka hänen viralliseksi syntymäpaikakseen oli merkitty Temmes",⁶ Kaarlo Henrik eli Heikki Haavio oli syntynyt 9.3.1901 ja perheen ainoa tytär oli 24.2.1903 syntynyt Katri Helena, joka avioitui Antero Mannisen kanssa ja appivanhemmaksi tulivat Otto Manninen ja Anni Swan.⁷

Akateemikko Martti Haavio on 1972 ilmestyneessä kronikassaan "Nuoruusvuodet" (vuodet 1906 - 1924) perusteellisesti selvittänyt sukunsa juuria. Hän seurasi esivanhempiensa vaihteita

¹ Haavio, M. 1972, s. 4.

² Haavio, M. 1972, s. 4.

³ Haavio, H. 1968, s. 7.

⁴ Toivonen 1972, Lalli 5.2.1972.

⁵ Haavio, H. 1968, s. 52.

⁶ Haavio, H. 1968, s. 24.

⁷ Haavio, H. 1968, s. 168.

kaukaiseen menneisyyteen sukuluettelöitä apunaan kaäyttäen.¹ Esivanhempien joukossa on varsin kiintoisia ja merkittäviä persoonallisuuksia piispaa ja muita arvohenkilöitä myöten. Tarkoitukseni ei ole lähemmin esitellä Martti Haavion teosta. Puutun ainoastaan Kaarlo ja Anna Haavioon ja heidän lapsiinsa sekä sukuihinsa valaistakseni sitä taustaa, joka on pohjana Jaakko Haavion elämäkululle ja ajattelulle sekä hengellisellä että kirjallisella alueella. Lisäksi tuon esille joitakin yksityiskoh-
tia muistakin lähteistä.

Kaarlo Haavion äiti Katarina (Kaisa) Nivari kuoli v. 1868, kun Kaarlo oli 8-vuotias.² Nivarilaisten harrastukset liittyivät kulttuuriin ja uskonnolliseen elämään. Kaisa Nivarin vanhemmat edustivat ns. Länsi-Suomen rukoilevaisia.³ Kaisa itsekin kuului vanhoihin heränneisiin eli rukoilevaisiin. Rukoilevaisuuden juuret ovat 1700-luvun varhaisherännäisyydessä; liikkeen suurmiehenä oli Nousiaisten kirkkoherra Abraham Achrenius (1706 - 1769).⁴

Kaarlo Haavio mursi varsinaissuomalaisen sukunsa talonpoikaisen perinteen lähtemällä perheestä ainoana opintielle.⁵ Hän oli Mynämäen Haapaisten kylän Sillanpää-nimisestä torpasta lähtöisin ja käytti aluksi Sillanpää-nimeä.⁶ Kun Kaarlo pääsi Turun klassillisen lyseon toiselle luokalle, hän muutti sukunimensä Haavioksi, "joka palautuu Haapaisten kylän läpi virtaavaan Haaviojaan".⁷ Valmistuttuaan papiksi hänet määrättiin vt. kap-
palaiseksi Ulvilaan.⁸ Viimeisenä virkapaikkana oli Yläne, jossa

¹ Haavio, M. 1972, s. VI.

² Haavio, M. 1972, s. 65.

³ Haavio, M. 1972, s. 66.

⁴ Haavio, M. 1972, s. 69.

⁵ Haavio 1947b, s. 339.

⁶ Toivonen 1972, lalli 5.2.1972.

⁷ Haavio 1972b, s. 42.

⁸ Haavio, M. 1972, s. 85.

rovasti Haavio kuoli 28.3.1934.¹

Ulvilassa oli 1890-luvulla rovastina Karl Emil Stenbäck, varsinainen kirkkoruhtinas ja pappissäädyn edustaja valtiopäivillä. Rovasti oli "harras beckiläinen, kuten setänsä runoilija Lauri Stenbäck ja ankara suomenmielinen kuten veljensä Lauri Kivekäs".² Kaarlo Haavio sanoi saarjojaan "raamatullisiksi", olihan hän teologina Tübingenin professorin Johann Tobias Beckin oppilaita. Beckin mielestä "teologian ei tule liiaksi liittyä ajan filosofisiin oppisuuntiin, vaan pohjautua suoraan Raamatun sanaan", ja hän painotti kristityn eettistä, vanhurskauttamisessa tapahtuvaa uudistumista. Haavio tutustui beckiläisyyteen Ulvilassa.³ Hänen esimiehensä ja esikuvansa, arkkipiispa Gustaf Johansson oli myös beckiläisiä.⁴ "Omaksuessaan raamatullisuuden Kaarlo Haavion ei ollut ensinkään tarvis luopua sukunsa, erityisesti äitinsä Katarinan pietistisistä perinteistä. Päinvastoin: beckiläisyys ja rukoilevaisuus ovat 'opillisessa suhteessa' lähes yhteneväisiä."⁵

Kaarlo Haavion monitoimisuutta kuvaa se, että hän oli mm. Aamulehden kirjeenvaihtajana.⁶ Jaakko Haavio on lyhytelämäkerassaan maininnut, että isässä papillinen sääty oli pintakiiltoa; "hän eli ja kuoli varsinaissuomalaisena talonpoikana" ja "hänen hurskautensa oli talonpoikaiskodin karua ja nöyrää hurskautta, johon rukoilevainen äiti oli painanut hallitsevan leiman".

Anna Lydia Ahlgrenin suvulla on vanha hämäläinen talonpoikaistausta.⁸ Anna Lydian isän Henrik Ahlgrenin perhe oli myös

¹ Haavio, H. 1968, s. 12 - 13.
² Haavio, M. 1972, s. 85.
³ Haavio, M. 1972, s. 98.
⁴ Haavio, M. 1972, s. 99.
⁵ Haavio, M. 1972, s. 99.
⁶ Haavio, H. 1968, s. 13.
⁷ Haavio 1947b, s. 339 - 340.
⁸ Haavio, H. 1968, s. 13.

uskonnollinen.¹ Anna oli hyvin lähellä Tampereen seudun herännäisyysliikettä.²

Jaakko Haavio otaksuu, että lapsijoukon kirjallinen taipumus on äidin perintöä; äiti kuului sukuun, johon jäsenyi mm. Messukylän kirkkoherra Henrik Lilius, kehtolaulun kirjoittaja.³ Anna-äidin kirjallista harrastusta osoittavat paitsi kirjeiden kirjoittelu myös niihin sisältyvä runomuotoinen aines.⁴

Kaarlo ja Anna Haavion lapset, Martti, Heikki, Katri ja Jaakko, osoittivat kirjallisia taipumuksia jo varhain, mikä ilmeni vuoden 1910 paikkeilla Yläneen pappilassa virinneestä vilkkaasta kirjailija- ja kustantajatoiminnasta. Kerran viikossa ilmestyi "Käki"-niminen lehti, jossa oli paitsi jatkokertomuksia myös sovinnaisia ja tarkoin loppusoinnullisia runoja. Martti-veli oli laatinut riimisanakirjan nuorempien avuksi.⁵ Jaakko Haavion mielestä kirjallisista virikkeistä lienee "Pääskysen" panos vaikuttavin.⁶ "Yritimme kilvan maailmansodan riehuessa Euroopassa kiivetä Yläneen pappilassa Parnassolle. Tikapuumme vain olivat vielä melko horjuvat", kirjoittaa Jaakko Haavio.⁷

Vanhin veljeksistä, Martti Haavio (k. 4.2.1973), aloitti pitkän, monella tavalla perusteellisen ja mittavan elämäntyönsä jo kouluaikana; hän oli Turun klassillisen lyseon poikia ja suoritti jo kouluaikanaan kotiseuduntutkimusta. Martti Haavion kasvuympäristönä oli perinteistä tietoinen Varsinais-Suomi, jonka talonpoikaiskulttuurista tutkija lähti Karjalan muinaiskulttuurin alueille.⁸ Matti Kuusi luonnehti Martti Haavion elämäntyötä

¹ Haavio, M. 1972, s. 37.

² "Ake" 1950, Uusi Aura 19.2.1950.

³ Haavio 1947b, s. 340.

⁴ Haavio 1972b, s. 20, 24, 27, 31 - 32.

⁵ Haavio, H. 1968, s. 65; Haavio 1972b, s. 173 - 175.

⁶ Haavio 1972b, s. 171.

⁷ Haavio 1972b, s. 178.

⁸ Sarajas 1967, s. 354 - 355.

muistopuheessaan seuraavasti: "Kiintymys isänmaahan ja äidinkieleen laajeni hänen laintaulussaan kiintymykseksi suomalais-ugrilaiseen ja vielä laajempaan kulttuuriperintöön. Hän oli kareliaani, Inkerin-kävijä, Satumaan ja Liivin rantojen tutkimusmatkailija; hän loi viimeisille runonlaulajille vaskea kestävämmän muistomerkin, itse asiassa monta muistomerkkiä".¹

Runoilijana Martti Haavio käytti virolaislähtöistä nimerkkiä P. Mustapää. Hän julkaisi kuusi runokokoelmaa ("Laulu ihanista silmistä" 1925, "Laulu vaakalinnusta" 1927, "Jäähyväiset Arkadialle" 1945, "Koiruoho, ruusunkukka" 1947, "Linnustaja" 1952, "Tuuli Airistolta" 1969) ja "Kootut runot", johon sisältyy "Ei rantaa ole, oi Thetis" (1948), sekä kaksi runovalikointia.²

Kirjalliset taipumukset heräsivät Martti Haaviossa jo v. 1906, mutta vasta lyseoaikana opettaja ja runoilija Severi Nuormaa innoitti Martin runoilijaksi.³ Ensiesiintyminen tapahtui "Nuoret runoilijat" -nimisessä antologiassa 1924.⁴ Jaakko Haavion sanojen mukaan hänen veljensä ei kuulunut tulenkantajiin, vaikka tuolloin 1920-luvulla kirjallinen elämä paljolti keskittyi näihin, vaan P. Mustapäällä oli varsin itsenäinen linja runoilijana.⁵

Lujat perinteet ja idealistiset peruskatsomukset ovat se pohja, jolta on kasvanut P. Mustapään "villin moderni runous" (sanat Kuusen). Runoilijana "hän oli tosissaan".⁶ Hän kehitti ja vapautti suomalaisen metriikan, rakensi paradoksin ja ker-

¹ Kuusi 1973, Suomen Kuvalehti 1973 n:o 9.

² Sarajas 1967, s. 351; Suomen kirjallisuus VI, s. 669.

³ Haavio, H. 1968, s. 25, 91.

⁴ Sarajas 1967, s. 351.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁶ Kuusi 1973, Suomen Kuvalehti 1973 n:o 9.

rostuksen käyttäen vasta-aineiksena mm. rytmiä.¹ Hänen runouudessaan on "tuhat särmää".²

Martti Haavion eräs luonnehdinta itsestään sisältyy Jaakko Haavion muistelmaosaan "Kun nuoruuden aika on ruusuinen": "...olen suuri ja julman ylhäinen asiantuntija suuressa ja komeassa virmassa" (kirje J. Haaviolle 1924).³ Jaakko Haavio kertoo, että hän on "joutunut pitämään Marttia aivan varhaisvuosilta lähtien jonkinlaisena auktoriteettina" ja että "Martti otti meidän poikainkamarissa sellaisen kannan, että toiset olivat plebeijejä ja hän itse patriisi, aatelinen, ja me muut olimme vaatimatonta rahvasta, ja hänellä oli yliote. Pidimme häntä viisaana miehenä". Martti oli nuoruudessaan "sellainen reilu repunkantaja", retkeilijä ja sisäisesti seikkailija, "henkisel-tä olemukseltaan kirjatoukka, joka aina luki eikä kuullut mitään".⁴

Toinen veljessarjan edustaja on Heikki Haavio, koulumies ja rehtori, jonka runot pysyivät yleensä kirjoituspöydän laatikossa. Hän julkaisi ainoastaan "Rehtorin muistelmat". Heikki Haaviokin lähti Turun klassillisesta lyseosta opintielle, valmistui neljässä vuodessa (Martti vajaassa kolmessa vuodessa) filosofian kandidaatiksi ryhtyen historian ja taloustiedon opettajaksi.⁵

Sekä Heikki Haavion muistelmakirjasta että Martti Haavion kronikasta ilmenee Heikin ja Martin läheinen ystävyys. Olivat-han nämä veljekset jo lapsuusaikana vähäisen ikäeron takia eniten yhdessä. Martti oli Heikille "läpi elämän oikea vanhempi ve-

¹ Sarajas 1967, s. 356.

² Kuusi 1973, Suomen Kuvalehti 1973 n:o 9.

³ Haavio 1973, s. 69.

⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁵ Haavio, H. 1968, s. 67, 131, 136.

li", "loistava isovelji".¹ Martti ja Heikki Haavion muistelmateoksissa on suhteellisen vähän mainintoja Jaakko-veljestä ja Katri-sisaresta.

Katri Manninen ei ole veljiensä tavoin julkaissut kirjallisia töitä. Jaakko Haavion käsityksen mukaan sisarella oli epäilemättä edellytyksiä runoilijaksi, mutta työ perheen parissa on vaatinut oman aikansa eikä runoilemiselle ole riittänyt tilaa.²

2. Herännäispappi ja runoilija

Jaakko Haavion lukeutuminen heränneisiin ylioppilaaksitilonsa jälkeen oli "veren perintöä".³ Hänen isänsä kasvoi rukoulevaispiireissä, ja isässä oli vanha akreniolainen henki, joka oli hieman lainomaisempi kuin myöhemmässä herännäisyydessä, jonka piiriin Jaakko Haavio varsinaisesti joutui ylioppilaana Helsingissä. Sittemmin Lappeenrannan voimakas herännäisdiaspora tuli Haaviolle enemmän ja enemmän kodiksi. Häntä miellytti se, ettei ollut mitään pääsyvaatimuksia, ihminen otettiin vastaan sellaisena kuin oli.⁴ Herännäisyydelle on Haavion mielestä ominaista "matalalle tuleva evankeliumi".⁵ Haavion kokemuksen mukaan herännäisyys on jakamaton kokonaisuus. Ei ole keskinäisiä riitoja, on vain "pohjia myöten menevä rakkaudenhenki", joka on suvaitsevuuutta "ei maailmaan päin vaan kristillisyyteen päin". Ei haluta arvostella ja tuomita vaan rakastaa ja palvella. "Miten

¹ Haavio, H. 1968, s. 18, 67.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

³ "Ake" 1950, Uusi Aura 19.2.1950.

⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁵ Haavio 1947b, s. 344.

sitä on voinut omassa elämässään toteuttaa, se on tietysti toinen asia", sanoo Haavio. Vaikka herännäisyys on ollut Haaviolle elämänläheinen rakas hengellinen liike, on hän viihtynyt muissakin kristillisissä piireissä ja uskaltaa "tunnustautua uskovaksi sanan laajassa merkityksessä, uskovien ystäväksi ainakin".¹

Herännäisyys ei ole "vain perinneliike, vaan protestiliikkeenä alkanut herännäisyys suorittaa jatkuvasti itsetutkistelua voidakseen jatkuvasti uudistua ja kulkea Jumalan valtakunnan kärkijoukkojen mukana avaamassa Kristukselle teitä kansamme elämään".² 'Ystäväkansan' tunnuksia ovat virsirunous ja veisuu.³ Siionin virsissä soivat "herännäisyyden sydänäänät".⁴

"Olin predestinoitu papiksi, isän apulaiseksi", mainitsee Haavio lyhytelämäkerrassaan.⁵ Hän suoritti ylioppilastutkinnon Turun suomalaisessa klassillisessa lyseossa v. 1923 ja teologian erotutkinnon Helsingin yliopistossa, minkä jälkeen oli vuorossa pappisvihkimys. Toimittuaan ylimääräisenä pappina Vampulassa Haavio oli vuosina 1927 - 1930 sotilaspappina ratsuväkiprikaatissa mm. Lappeenrannassa, Vehmaan kappalaisena 1930 - 1935, Yläneen kirkkoherrana 1935 - 1950 ja Maarian kirkkoherrana 1950 - 1969, jonka kauden jälkeen Haavio siirtyi eläkeläiseksi. Mynämäen rovastikunnan lääninrovastina hän oli 1948 - 1950, kirkolliskokouksen jäsenenä 1943 - 1965 ja virsikirjakomitean puheenjohtajana 1958 - 1963 muutamia tehtäväalueita mainitakseni.⁶

Jaakko Haavio on toteuttanut pappiskutsumustaan myös uskonnollisena runoilijana ja kirjailijana, mutta hän on korostanut, että lyyrinen ja kirjallinen työ on ollut vain harrastus

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² "Hannan Heikki" 1968, Maaseudun Tulevaisuus 6.8.1970.

³ "S.K." 1971, Savon Sanomat 30.8.1971.

⁴ "Hannan Heikki" 1970, Maaseudun Tulevaisuus 6.8.1970.

⁵ Haavio 1947b, s. 340.

⁶ Suomen kirjallisuus VI, s. 639; Uusi Suomi 3.7.1964.

varsinaisen papintyön ohella: "En ole koskaan pitänyt itseäni ammattikirjailijana".¹ Lyriikka on ollut Haaviolle lomapuuhaa, ja lomalla hän on parhaiten ollut yhteydessä "Jumalan suureen luontoon".² Tehtävien tärkeysjärkeys on pääteltävissä Haavion elämänohjeesta: "Kulttuuriin osallistuminen on terveellistä, virkistävää ja kasvattavaa, mutta siihen ei saa hukkoa, vaan on muistettava, mihin on kutsuttu: olla evankeliumin julistaja".³ Hän ei kuitenkaan näe juuri eroa papin ja runoilijan välillä, vaan sovelluttaa minuuttiaan käytettävissä olevalle ilmaisumuodolle.⁴ Haavion persoonassa yhtyvät kiinteästi pappi ja runoilija; saarna voi sisältää lyyrisiä aineksia ja runo voi selkeyttää Raamatun sanomaa.⁵

"Minulla on ollut se onnellinen tilaisuus, että jo pienestä pitäen olen voinut samaistua uskonnolliseen yhteisöön, ja tällä on ollut valtava merkitys minulle runoilijana", uskoo Haavio.⁶ Ei voida myöskään vähätellä P. Mustapään merkitystä harrastuksen valinnassa.⁷

Unto Kupiainen on sanonut, ettei uskonnollista ja profaania voi erottaa toisistaan.⁸ Haavio ilmaiseekin kiitollisuutensa "löytäjälleen" Kupiaiselle, "joka pystyi mitätöimään uskonnollisen ja maallisen lyriikan rajan".⁹ Aloittaessaan 1930-luvulla runoilijantehtävän Haavio erotti vielä hengellisen runouden maallisesta, mutta huomasi myöhemmin jaon virheelliseksi.¹⁰ Hän halusi olla "ns. uskonnollinen runoilija, jonka oli julistettava

¹ "Ake" 1950, Uusi Aura 19.2.1950; "S.K." 1971, Savon Sanomat
² Kankamo 1974, Uusi Suomi 3.7.1974. 30.8.1971.

³ Uusi Suomi 30.12.1964.

⁴ Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971.

⁵ Salminen 1972, Kotimaa 11.8.1972.

⁶ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

⁷ Uusi Suomi 30.12.1964; Auranlehti 23.1.1965.

⁸ Savo 30.8.1971.

⁹ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

¹⁰ Jaakko Haavion kirje tekijälle 25.9.1975.

selvästi rajattuja pyhiä totuuksia".¹ Myöhemmin hänelle selvisi, että "kaikki tosi runous on itse asiassa uskonnollista, vaikkei siinä olisikaan varsinaista dogmaattista tai eettistä tendenssiä tai papillista sormellaosoittelua".² Haavio siirtyikin kahden ensimmäisen kokoelmansa jälkeen pois "uskonnollisia runoja" -alaotsikosta, mikä osoittanee vapautumista. "Aitasin lyriikkani uskonnolliseksi runoudeksi, mutta myöhemmin huomasin, että aidat olivat omatekoiset ja totesin, että uskonnollista lyriikkaa löytyy sieltäkin, missä ei ole käytetty leimaa 'uskonnollisia runoja'. Totesin lisäksi, että maallinenkin runous, keskuslyriikkaan kuuluva, jossa puhuttiin rakkaudesta, kuolemasta jne., tuli lähelle ajatusjuoksua, joita on suurilla kristillisillä julistajilla. Siksi varistin tuon leiman pois. En siis halunnut tehdä eroa maallisen ja hengellisen lyriikan välillä", erittelee Haavio näkemystään haastattelussa. Hänen mielestään voidaan kristillisiä asioita ilmaista yhtä hyvin ns. maallisin kuin raamatullisinkin sanoin.³ Alaotsikon poisjättäminen kolmannesta kokoelmasta "Ikikevät" (1947) on askarruttanut Erkki Niinivaaraa Vartija-lehdessä: "Onko uusimmassa kokoelmassa maallisia runoja? Ja mitkä runot ovat maallisia ja mitkä uskonnollisia? Määrääkö sen aihepiiri vai suhtautumistapa?" Niinivaaran mielestä "sovinainen jako 'uskonnollisiin' ja 'maallisiin' tekee todellisuudelle väkivaltaa" ja tarkastelijasta riippuu olennaisesti, miten runo keetaan.⁴

Jaakko Haavio liittyy lyriikassaan "varsinaiseen uskonnolliseen perinteeseen", erikoisesti vanhempiin pietistirunoilijoihin Achreniukseen ja Stenbäckiin, vaikka Haavion yhteydessä puhu-

¹ Haavio 1975, s. 194.

² Haavio 1975, s. 195.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Niinivaara 1947, Vartija 1947 n:o 9 - 10.

taankin "uskonnollisen runon uudistajasta".¹ Haaviota ei voida kuitenkaan sijoittaa mihinkään koulukuntaan kuten ei P. Mustapäätäkään.²

Jaakko Haavion varhaisin runo oli nimeltään "Varpusen haudalla". Tuleva runoilija oli tuolloin 5-vuotias. Myöhemmin hän on sijoittanut runon "Siionin vanki" -romaaninsa sovittaen sen Antti Achreniuksen sepittämäksi. Lapsuudessaan Haavio toimitti partiojärjestön ja toverikunnan lehtiä, käytti useita nimimerkkejä. Runojen alla oli nimimerkki "Israel", "joka oli olevinaan synonyymi etunimelle". Silloiset runot olivat rakkausrunoja.³ Ensimmäinen Haavion runokokoelma (julkaisematon) on peräisin vuodelta 1911. Kirjoittajan salanimenä oli Tommi Naava.⁴ Ensimmäinen julkaistu runo on "Kevään tultua" -niminen.⁵

Yläluokkalaisena Haavio harrasteli V. A. Koskenniemen runoja.⁶ Tuolloin Koskenniemen jokainen uusi kokoelma oli uusi löytö. Haavion kotona lausuttiin juhlallisesti Koskenniemen "hirmuista pessimismiä uhkuvaa runoutta": "Tyhjyys jää sekä yö / joka kerran jälkeesi ilkkuu! / Silloin mun aikani on ---". Myöhemässä vaiheessa Koskenniemi jäi taka-alalle, sillä hän ei vastannut enää nuoren Haavion mentaliteettia. Varsinaiseksi elämykseksi Haavio nimeää Hellaakosken "Me kaksi" -kokoelman (1920), joka oli "sen ajan suurta hehkua".⁷ Haavio asetti kuitenkin Siljon Koskenniemen edelle. Siljon lyriikka vetosi askeettisuudellaan ja ehdottomuudellaan. Kouluajan elämyksiin kuului lisäksi Viljo Kojon "Sininen pilvi" (1920).⁸

¹ Uusi Suomi 3.7.1964; "Haavi" 1947, s. 55.

² Savo 30.8.1971; Suomi 1973, Uusi Suomi 6.2.1973.

³ Haavio 1947b, s. 341.

⁴ Haavio 1972b, s. 172.

⁵ Haavio 1972b, s. 178. Liitteet I.

⁶ Haavio 1972b, s. 276.

⁷ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁸ Haavio 1972b, s. 278.

Nuoruuden näköalaoja avasivat kosketukset virolaiseen lyriikkaan. Syvimmät runolliset herätteet tulivat virolaisten runoilijoiden kautta. Loma-aikoina veljekset Martti ja Jaakko suomensivat mm. Haavan, Visnapuun, Underin, Koidulan, Liivin, Ernon, Suitsin, Ridalan ja Allen tuotantoa.¹ Omiakin runoja syntyi. Nuoren Voiman Liiton Turun kerhoa varten Haavio lähetti Helsinkiin harrastusnäytteen, joka sisälsi mm. "seitsemän sangen omaperäistä runoa". Näyte hyväksyttiin.²

"Olen vieras ja muukalainen, joka kaipaam kotia. Sen takia varmaan olen yrittänyt runojakin sepittää, tai minun on täytynyt niitä sepittää. Ne ovat olleet pakoyrityksiä ahdistavasta todellisuudesta. Olen paennut kuvitelmien maailmaan", kirjoitti Haavio vuonna 1925.³ Jo 20-vuotiaana Haavio kyseli oireellisesti, sopivatko kristillisen seurakunnan hoitaminen ja kaunokirjallisuus yhteen, onko runouskin uhrattava ja eikö Jumala ole kaiken luoja.⁴ Haavion kyselyyn on sittemmin löytynyt vastaus: "Pappi, joka 'julistaa' kahdella linjalla, toisaalta saarnatuolissa ja toisaalta lyyrikkona, kokee jälkimmäisen eräänlaisena hengellisenä varaventtiilinä". Lyyrikkona voi esiintyä vapaammin kaikille, myös niille, jotka kuuntelevat saarnaa. Lyriikka on alue, johon voi vetäytyä rakentamaan itselle läheisiä linjoja.⁵

Kristilliset arvot ovat olleet lapsuudesta asti selviöitä Haaviolle, ja niistä hän on ollut riippuvainen: "Kristillisistä arvoista ja arvoilla puhumisesta ei pääse tavallaan pakoon". Myöskin oma kilvoitus heijastuu tiettyinä aikoina eri syistä. "Jumalan vahva perustus pysyy lyriikassani, kristillinen uskontunnus-

¹ Haavio 1972b, s. 278.

² Haavio 1972b, s. 279.

³ Haavio 1973, s. 200.

⁴ Haavio 1973, s. 98.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

tus on minunkin sydämeni tunnustus", vakuuttaa Haavio ja epäilee muiden uskontunnustusten tarpeellisuutta. Hän ei ole halunnut tehdä tahallisesti raamatullisesta totuudesta tai kristinopin kappaleesta sellaisenaan runoa eikä ole tunnustautunut dogmaattisesti ehdottoman oikeaoppisen runon ystäväksi; "pikemmin uskaltaudun tunnustautua monien kerettiläisten ystäväksi". Haaviota on dogmatiikka aina pelottanut "jonkinlaisena teologisena saivarteluna". Dogmaattinen runo ei puhuttele. Kristillinen saarna sen sijaan edellyttää selvää opillisuutta.¹

Jo julkaisemattomassa kokoelmassa (1911) on osaksi uskonnollista runoutta.² Toverikunnan lehteen kirjoitetut runot koulu-aikana eivät olleet uskonnollisia, vaikka "Israel"-nimimerkki oli kovin kristillinen. Vuoden 1925 yhdessä "Maaailma"-nimisen viikkolukemiston numerossa on runo "Samuel", josta Haavio sanoo, että se oli "olevinaan uskonnollista".³ Joissakin varhaisimmissa julkaistuissa runoissaan Haavio sanoo tilittäneensä sydämensä ahdistuksia ja paljastaneensa itseään. Tämä sisimmän paljastaminen korkeintaan lyriikassa, mikä vieläkin soveltuu Haaviolle parhaiten, johtuu hänen mielestään länsisuomalaisesta rasitteesta ihmiselle. Haavio sanoo olleensa myöhemmin paremminkin julistaja.⁴ Kupiainen kirjoitti Haaviolle "Ikikevät"-kokoelman innostamana: "Julistus ja runous ovat siinä yhtä". ja "julistaja runoilija kyllä saa olla, ja tekisi mieli Teidän kohdallanne sanoa: pitääkin olla".⁵

Jaakko Haavio aloitti "Taivaan ovella" -kokoelmallaan vuonna 1933 lyyrisen tuotantonsa. Kokoelma syntyi "sisäisestä vaati-

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Haavio 1972b, s. 172.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976. Liitteet II.

⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁵ Unto Kupiaisen kirje Jaakko Haaviolle 27.10.1947.

muksesta" työteliään opiskelun ja vakiintumisen jälkeen.¹ "Oli kysymyksessä aikamiehen vakavasti otettava runokokoelma, osaksi sydänverellä kirjoitettu", kuvailee Haavio.² Kokoelma ilmestyi aikana, jolloin oli syvä aallonpohja suomalaisessa hengellisessä lyriikassa. Tuolloin Haavio mielestään oli "tiukka pietisti" ja tunsu velvollisuudekseen olla moraalinvartijana.³ Elettiin myös aikaa, jolloin tulenkantajien kiihkein kausi oli takana. Tulenkantajaliike jäi Jaakko Haaviolle vieraaksi, suhde tulenkantajiin oli "melko indifferentti".⁴

Sodanjälkeistä kokoelmaansa "Huomenkellot" (1944) Haavio pitää hajanaisimpana.⁵ Katsauksessaan 1940-luvun suomalaiseen lyriikkaan Kupiainen pitää sodan kymmenlukua kukoistuksen kautena suomalaisessa lyriikassa, mutta näkee sotavuosien runon olleen liian lähellä "veristä todellisuutta" ja päätyneen "perspektiiviltään palavaan taivaanrantaan".⁶ Niinpä on mahdollista, että sota-ajan elämäntunnot heijastuvat Haavion mainitsemana hajanaisuutena.

Vasta "Ikikevään" aikoihin (1947) Haavio tavoitti lähinnä oman linjansa.⁷ Analysoidessaan vaikutelmia vuoden 1947 suomalaisesta runoudesta Yrjö Oinonen toteaa, että sitä korostaa uskonnollinen sävy, jota juuri "Ikikevät" edustaa. Oinonen näkee kokoelman eepillis-filosofisena runoelmana korostaen kuitenkin "körttiläistä suuntaa syntymismaaperänä".⁸ Seuraava kokoelma "Syystaivas" (1949) tummensi värejä ja ilmensi sisäistä rajan-

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Haavio 1975, s. 196.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁶ Kupiainen 1950, s. 145.

⁷ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁸ Oinonen 1947, Työläisopiskelija 1947 n:o 9.

käyntiä uskonkysymyksiin nähden, jotka ratkesivat.¹ Vuonna 1954 ilmestyi Haaviolta "Runot"-valikoima ja vuonna 1956 viimeinen varsinainen runokokoelma "Suven maa". Haavio ei halua puhua juhlallisesti "varsinaisista kausista" omalla kohdallaan, vaikka ajoittaakin kunkin runokirjansa hieman erilaisiin ja toisistaan poikkeaviin ajankohtiin.²

Haavio arvelee runoilijanlaatuunsa kuuluvan "tiettyä heiveröisyyttä", koska ei ole katsonut pystyvänsä sosiaalisten uudistusten julistajaksi eikä ole tuntenut tähän erikoista kutsuustakaan. Haavio sanoo olevansa "vain ihminen ihmisten joukossa, muuan vaeltaja", mutta ei "näkyjen näkijä siinä mielessä että olisi mystikko".³ Molempien vanhempien syvä kristillinen usko lienee erityisesti viitoittanut kirjallista laatua.⁴ Niinpä elämäntuntojen syvimmäksi pohjaksi paljastuvat harras uskonnollisuus ja sielun taivaskaipuu.⁵

Paljolti perintötekijöistä johtuvan huumorin osuus Haaviolla ilmentää erästä säiettä hänen lyriikassaan. Haavion isähän oli melkoinen leikinlaskija. Huumori on runoilijarovastin perussävyjä. Aikaisemmin Haavio kilvoitteli huumorin sopivuudesta kristitylle, mutta vapautui luettuaan jostakin, että "humori on uskon sukua".⁶ Kupiaisen mielestä "vasta ja erityisesti kristillinen maailmankatsomus on merkittävästi tasoittanut tietä huumorin esiintymiselle länsimaisessa hengen elämässä". Antiikin hengelle huumori oli vieras.⁷ Myös Aaro Hellaakosken oleelliseksi piirteeksi on sanottu huumoria, joskin "sovelletussa muodossa ja sangen rajoitetussa määrässä" oleelliseksi.⁸ Juhani Siljon

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
⁴ Sipilä 1972, Kotimaa 15.12.1972.
⁵ Heiskala 1950, s. 570.
⁶ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
⁷ Haavio 1972 a, s. 67.
⁸ Kupiainen 1950, s. 148, 150.

mielestä "uskonto ja huumori ovat kaksoissisaruksia".¹

Vaikutteiden antajiksi Haavio nimeää mm. Hellaakosken, Siljon, Koskenniemen, Stenbäckin ja Leinon, jota Haavio aina ihaili.² "Runoudessani olen käyttänyt esikuviani Siljoa ja Hellaakoskea, jonka myös tunsin henkilökohtaisesti", kertoo Haavio.³ Olivathan 1940-luvun lyriikan "primus inter pares" Hellaakoski ja Siljo kohoamassa arvoon kirjallisessa elämässä 1947.⁴ Itselleen läheisinä runoilijoina Jaakko Haavio mainitsee vielä Danten ja Torquato Tasson. Läheisin kaikista on kuitenkin Lauri Stenbäck.⁵ Tyyllillisesti Haavio on saanut runsaasti vaikutteita vanhasta suomalaisesta hengellisestä runoudesta ja Raamatusta.⁶ Suurin osa hänen runoudestaan on Pekka Lounelan mukaan verrattavissa hengellisiin lauluihin. Useita hengellisiä lauluja ja Haavion runoja sävyttää Raamatun kohtien mukailu.⁷ Kielenkäytössä on "vanhaa uskonnollisen kirjallisuuden sanontaa".⁸ Siionin virsien ja muiden virsien vaikutukseen ei Haavio usko. Hän ei edes koskaan tullut ajatelleeksi, että ne olisivat sellaisenaan lyriikkaa.⁹

Jaakko Haaviolla ei ollut halua pitää Martti-veljeään esikuvana eikä halua tahallisesti jäljitellä tätä. Martti Haavio puuttui moniin seikkoihin veljensä runoudessa, ei kuitenkaan rytmiin.¹⁰ "Martin kannanottoihin olin tottunut luottamaan", sanoo runoilijarovasti.¹¹ Veljen esteettiset ja tekniset neuvot

¹ Sorainen 1936, s. 179.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

³ Uusi Suomi 30.12.1964; Auranlehti 23.1.1965.

⁴ Viljanen 1948, Helsingin Sanomat 6.1.1948.

⁵ Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971.

⁶ Pohjanpää 1945, Kotimaa 27.2.1945.

⁷ Lounela 1956, s. 367.

⁸ Peltonen 1945, Etelä-Savo 6.2.1945.

⁹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

¹⁰ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

¹¹ Haavio 1975, s. 91.

olivat Jaakko Haaviolle arvokkaita. Martti saattoi sanoa, että "kyllä tämä hyvä on, mutta puolet pois, täytyy sanoa lyhyemmin", ja puhui veljensä "saarnaavasta ja hakkaavasta tyylistä", "tämöisiä vain papit kirjoittavat eikä muut". Martti Haavio piti veljeään "kovassa koulussa", muttei puuttunut muuhun kuin runojen keskittämiseen ja tiivistämiseen.¹ Martti arvioi veljeään "Postilla"-runoelman ilmestymisen aikoihin seuraavasti: "Pappipakanat, joilla tuskin on runouden tajua ja vähän muutakin sivistystä, eivät tietenkään pysty käsittämään, että heidän mustassa sakissaan on joku valkoinenkin lammas, tarkoitan sinua, joka pystyy muuhunkin kuin fraasien toistoon".²

Kirkollinen pohja ja lyyrinen osaaminen, tekniikka ovat olleet pohjustamassa Haavion työskentelyä virsien muokkauksessa ja sepittämisessä. Tärkeimmät kohteet ovat olleet virsikirjan lisävihko ja heränneiden laulukirjan (Siionin virret) uudistamistyö.

Lisävihkoon kirjoittamiaan virsiä ei Haavio nimitä varsinaisiksi runoiksi, vaan ne ovat "kristinoppia virsiksi tehtyinä".³ Hän on kuitenkin sitä mieltä, että "virsien kielen tulee vastata niitä korkeita vaatimuksia, jotka nykyisin parhaalle lyriikalle asetetaan".⁴ Lisävihkon tarkoituksena oli myös laajentaa virsikirjan sisällöllistä puolta. Uusien virsien tuli nyt heijastaa "niitä evankeliumin puolia, joista on löydettävissä vastauksia oman aikamme polttaviin kysymyksiin".⁵

"Uskon, että kaikki se ponnistelu runon saralla, monesti hyödyttömältä tuntunut, jota minulla oli ollut varhaislapsuudes-

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Martti Haavion kirje Jaakko Haaviolle (ei päiväystä).

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ "C-r" 1972, Etelä-Suomen Sanomat 21.4.1972.

⁵ Haavio 1962, Maatalousnainen 1962 n:o 6 - 7.

tani asti, oli hyvän Jumalan minulle teettämää harjoittelua tätä yhtä tarkoitusta varten". Kyseessä oli Siionin virsien kielen muotoilu nykysuomeksi.¹ Niiden korjaamisen Haavio koki vapaampana kuin virsikirjan virsien, olihan hän jo ehtinyt kasvaa herännäisyyteen kiinni.² Haavio korostaakin "elävää yhteyttä seurakuntaan". Edellytyksenä laulukirjan nykyaikaistamiselle on seurakunnan 'hengellisen ilmaston' tunteminen.³

Kotimaa-lehdessä Anna-Maija Nieminen selvittelee perusteellisesti Siionin virsien uudistettua asua ja toteaa mm., miten "Haavion omin runolaatu pääsee usein esiin tasapainoisena, raikkaana virsikielenä". Henkilökohtaisimpana Haavion virsistä pitää Nieminen virttä 216, joka on "kuolemaan valmistautumisen virsien viimeisessä säkeistössä loistaa äärimmilleen pelkistyneenä Siionin virsien 'odottava usko'".⁴

Uudistustyön aikana Jaakko Haavio ei voinut tehdä muuta lyriikkaa. Kaikki voimavarat keskittyivät "kalliin kirjan" pelastamiseen: "Panin siihen parastani".⁵

Jaakko Haavio elää nykyisin Maarian seurakunnassa (liitetty Turkuun vuonna 1967) lähellä kuulua kirkkorakennusta. Yksityiselämästä mainittakoon avioliitto Kaisa Weckströmin kanssa. Heillä on kolme lasta: Hemminki, Antti ja Annikka. Antti Haavio on nykyisin Raision kirkkoherrana jatkaen suvun varsinaissuomalaisia pappisperinteitä. Annikka Haaviolta puolestaan on ilmestynyt runokokoelma nimeltä "Kolmen ympyrän kehtolaulu" (1959).

¹ Haavio 1973, s. 186.

² "C-r" 1972, Etelä-Suomen Sanomat 21.4.1972.

³ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

⁴ Nieminen 1971, Kotimaa 19.11.1971.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

3. Käsitykset runoudesta

Jalmari Jäntin juhlakirja alkaa sanoilla "Alussa oli runo".¹ Johanneksen evankeliumi puolestaan alkaa seuraavasti: "Alussa oli Sana, ja Sana oli Jumalan tykönä, ja Sana oli Jumala". Molemmat alkusanat sisältävät jotakin ehdottomalta tuntuva ja varmaa. Mutta ennen kuin runo syntyy, tarvitaan sana. Jaakko Haavio on Jumalan Sana aina ollut tärkeämpi kuin runo. Siksi se ei ole voinut olla vaikuttamatta hänen runoonsa eikä myöskään käsityksiinsä runoudesta. Haavio käsitykset runosta ja runoudesta ovat kaiketi selkiytyneet osin esikoiskokoelman "Taivaan ovella" ja selvimmin "Huomenkellojen" jälkeen.

Martti Haavio mainitsi muistopuheessaan Eino Kailalle: "Runoilijana Kaila oli naiivi eläytyjä; se on: välitön ja vilpiton. Ei ole runoilijaa, joka tässä mielessä ei olisi naiivi. Runoilija tajuaa pyhäksi tunteensa kohteen. Hän on tosissaan. Arvo on hänelle yhtä kuin totuus, ja se onkin runoilijan ainoa kriteeri. Muuten hän ei olisi runoilija".² Jaakko Haavio yhteyteen voittaneen edellämäinnittua ajattelua soveltaa. Kirjoittaapa Eero Eräpuu, että totuus on runoilijan ainoa intohimo, ja miten runoilija huudahtaa: "Oi Johannes, mä pyydän, astu esiin / ja kasta meidät puhdistaviin vesiin, / sun Jordaniisi, virtaan totuuden".³ Esteettisessä elämyksessä, joka muotoutuu runoksi, ei kuitenkaan voi tyhjentävästi ilmaista uskonnollista elämää, sillä "kauneusnäky, ei taivasnäkykään vielä ole koko totuus".⁴

¹ Jaakko Haavio haastattelu 13.2.1976.

² Kuusi 1973, Suomen Kuvalehti 1973 n:o 9.

³ Eräpuu 1948, s. 243; Haavio 1947a, s. 157.

⁴ Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61.

Haavio on pohdiskellut eräissä yhteyksissä mm. runouden sairautta ja siteeraa Platonin sanoja "Terve mieli kolkuttaa harvoin runouden ovea" ja Aristotelesta, kun tämä väitti, että "jokaiseen suureen henkeen on aina sekoittunut hiukan hulluutta". Tanskalainen pappi ja draamatikko Kaj Munk on erityisesti kiinnostanut Jaakko Haaviota. Lukiessaan Munkin elämäkertaa ja tutkielmaa tämän tuotannosta Haavio tuli jälleen mietteisiin runouden sairaudesta. Munk oli sitä mieltä, että mitä runoilija julistaa, sitä ei voida tieteellisesti kontrolloida sikäli, että "jokainen sana olisi 'totta' tavanomaisessa merkityksessä". Runo kokonaisuudessaan voi olla totuudellisempi kuin sovinnainen asiateksti.¹

"Runoilijana oleminen on uskoa inspiraatioon ja siihen, mitä se sanoo. Jos joka kerta sen sanottua sanansa juoksisi katsomaan tietosanakirjasta, oliko se 'oikein', ei olisi runoilija vaan töhertäjä", sanoo Munk.² Haavion mukaan lyriikka on lähtöisin luovasta mielikuvituksesta, joka kuuluu kaikkeen runouteen.³ Kysymykseeni, mistä tulee runo, Haavio vastaa: "Jos on väkevä luonnontunne, jos on sydämessä lähimmäisenrakkaus tai sitten selvä näkemys oman luonteensa raihnaisuudesta ja heikkoudesta, ne kaikki jollakin tavalla yhdistyvät monisäikeisenä lankana, josta se runo sitten tulee". Haavion mielestä vain ne runot, jotka ovat aitoja, ovat todella tulleet sydämen kyllyydestä. Ne ovat jotakin pysyvää.⁴

Haavion runo syntyy helposti silloin, kun se todella herää.

¹ Haavio 1972a, s. 127.

² Haavio 1972a; s. 127.

³ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

Tilattu runo on vaikeampi aloitukseltaan. Kun runo lähtee liikkeelle hetken oivalluksesta, on seuraava vaihe, käsittely, jo vaikeampi. Haavio painottaa myös sitä, miten kielen ilmaisukeinot ovat lopultakin rajoitetut. Joku sana saattaa "törröttää", on etsittävä uusi ilmaus, oikea sana nyanssiltaan. Kun kirjoittaa rytmillistä runoa, sanan pitää sopia määrättyyn kohtaan, olisitten kyseessä mikä runojalka tahansa. Mahdollista on, ettei sanaa löydy siihen paikkaan, vaikka uudelleen järjestäisi sanat rivillensä. Haavio sanoo ymmärtävänsä hyvin Väinämöistä, kun tämä sanoi: "Puuttui kolmea sanaa".¹

Runo on merkittävästi rytmin varassa. Haavio korostaa lisäksi, että edellytyksenä runon teolle on aiheeseen soveltuva tietty mitta, mitan ja sisällön yhteismitallisuus. Haavion runo on rytmillinen ja loppusoinnallinen.² Olihan ideaalimuodoksi vaikiintunut Maunu Niinistön mukaan määrämittainen, loppusoinnallinen ja yksinkertainen pelkistetty runo lähinnä Uuno Kailaan ansiosta.³ Mm. vuoden 1947 suomalaisessa runoudessa on sanottu olleen soinnuttelulla (esiintyi runsasta loppusoinnuttelua) tärkeä asema, samoin muotoon kiinnitettiin merkitsevästi huomiota; näin erikoisesti Viidan, Mannerkorven ja Kupiaisen lyriikassa. Tuolloin oli vielä sidottu mitta voitolla vapaasta mitasta lyriikan tasoon nähden, ja "itse vapaa mitta suuntautui monessa tapauksessa muotoa kohti".⁴ Varsinainen murrosvaihe ajoittui 1940-luvun lopulle; ensimmäisiä airuita oli Helvi Juvonen.⁵

Lapsille tarkoitetun hengellisen lyriikan vaatimusten tulee

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

³ Niinistö 1964, s. 5.

⁴ Oinonen 1947, Työläisopiskelija 1947 n:o 9.

⁵ Niinistö 1964, s. 5.

olla samat kuin lapsille tehtyjen iltahartauspuheiden vaatimukset. Kielen on oltava äärimmäisen yksinkertaista, muuten lapset käsittävät väärin runon. "Lastenrunojen täytyy olla samalla aaltopituudella lasten kanssa", sanoo Haavio. Lasten kanssa oleskelu ja keskustelu paljastavat, mitä he pelkäävät, mitä rakastavat. Kaikki sellainen käy lapsille, mitä aikuinen pitää järjettömänä, sopimattomana, ylimitoitettuna.¹

Lyriikan parhaimmillaan pitäisi olla mahdollisimman kokonaisvaltaista, ts. mitään puolta ihmisen tajunnan sisällöstä, sydäimestä ei saisi sivuuttaa.² Haaviolle runo on aina kokonaisuus, elimistö, miltei elävä persoona, jota on sen mukaan kohdeltava. Hän ei pidä siitä, että runoon kosketaan. "Miten levoton olen jokaisen rakastamani runon puolesta, jos havaitsen, että sen hennossa ruumiissa aletaan suorittaa vivisektioita tai sitä venytetään oppineisuuden Prokrusteen vuoteeseen", kuvailee Jaakko Haavio. Tutkijalle runo on erilainen kuin runoilijalle itselleen. Tutkija sanoo usein runoa tekijänsä laadun, ympäristövaikutelmien ja kokemusten yhteenvedoksi, mutta runoilijalle runo on jakamaton kokonaisuus, kuin "keväinen linnunliverryys, joka ulkopuolelta häntä kantautuu hänen sydämeensä ja valtaa hänet". Samoin tulee runo ulkopuolelta; "se on Jumalan lahja ja armo, joka tulee hänen ansiottoman osaksi". Runoilijana Haavio tahtoo lopultakin väistyä ja jättää runonsa vaeltamaan itsenäisenä kaikkien niiden luo, jotka haluavat kuulla tuon "ikuisen linnunliverryksen". Runo ei kerro viestiä määrättyltä ihmiseltä, "vaan se kuljettaa ajatonta, irrationaalista viestiä, joka on olemassa ihmisestä riippumatta".³

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

³ Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61.

Haavion näkemyksen mukaan runolla ja saarnalla on eroa, vaikka paradoksaalisti ei näe tätä runoilijalla ja papilla. Saarna on päinvastoin kuin runo tietoinen vaikuttamiskeino, "mutta jos runo siitä huolimatta vaikuttaa, on vaikutus voimakkaampi kuin saarnan". Runoa ei rasita sanavuolaus kuten saarnaa, johon totuus saattaa hukkoa. Runossa ei saa olla turhia sanoja, sillä "runon tili käydään jo täällä".¹ Runon paino pienenee kolmannekseen alkuperäisestä, kun kaikki tarpeeton poistetaan.²

Jaakko Haavion näkemyksen mukaan tosi runous on syvimmältään uskonnollista ja sellaisenaan pyhää, eikä hän jaa lyriikkaa uskonnolliseen ja maalliseen.³ Jaakko Haavion mielestä voidaan tietysti erotella uskonnollinen ja maallinen lyriikka, mutta hän pitää jakoa hieman keinotekoisena.⁴ Jumalan kunniaa heijastava näkyväinen ja näkymätön ei oikeuta kahdenlaisen runouden olemassaoloon "edellyttäen, että runous todella on saatua eikä tehtyä".⁵ "Runo ei saa olla pajunköyttä, siis fabuloitua, tekemällä tehtyä. Olkoon, että sen muoto saattaa olla mikä tahansa, kertova tai keskuslyyrinen tai puhtaasti julistava, sen täytyy olla aitoa", korostaa Haavio. Hän ei hyväksy tekemällä tehtyä ja keksittyä runoa runoudeksi vaan pitää sitä moraalittomana. Tosin hän myöntää, ettei ole aina pysynyt "oikeassa karisnassa", sivuhyppyjä on päässyt tapahtumaan.⁶

Ihminen, joka lähestyy saatua runoa, lähestyy voimakkaalla tavalla jumalallisen elämän todellisuutta ja mahdollisesti ko-

¹ Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

³ Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61.

⁴ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

⁵ Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61.

⁶ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

kee Goethen tavoin kaiken katoavan vain vertauskuvana tai Leinon tavoin: "Kaikell' on kajastuksensa / Luojan suuresta suvesta, / ikuisesta auringosta / tähtitarhojen takana". Tässä kaikessa puhuu Haaviolle runon hartaus, joka on laadultaan ehdottoman uskonnollista; tähän hartauteen Haavio kutsuu runollaan ihmistä. Lyriikkaan sisältyvä kohottava ja puhdas "vie meidät lähemmäksi Jumalaa".¹ Haavio uskoo, että Jumalan valtakunnan työssä ja evankeliumin tiedottamisessa on runoudella oma tehtävänsä.²

4. Tuotanto

Jaakko Haavion tuotanto käsittää noin 50 teosta, joista osa on tehty toimitustyönä muiden kanssa. Suurin osa on kuitenkin omaa tuotantoa: valtaosa hartauskirjoja, lisäksi runokokoelmia ja virsiä hengellisiin laulukokoelmiin. Haavio on myös tehnyt erilaisia käännöstöitä.³ Hänen tuotannostaan on sanottu, että se "liittyy Turun seudun vanhaan kulttuuriperintöön".⁴

Haavio aloitti julkisen kirjallisen toimintansa vuonna 1929 ilmestyneellä teoksellaan "Jeesuksen Raamattu". Kyseessä on hänen ainoaksi jäänyt tieteellinen teoksensa.⁵ Kokoomateos "Mikael Agricolasta E. W. Pakkalaan" (toim. J. Haavio 1947) on mahtava Suomen kirkon paimenien elämäkertakokoelma. Teos sisältää kirk-

¹ Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61.

² Haavio 1972a, s. 128.

³ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

⁴ Savo 30.8.1971.

⁵ "Ake" 1950, Uusi Aura 19.2.1950.

kohistorian 70 merkittävää nimeä neljän vuosisadan varrelta.¹ Toimitusteoksia ovat tämän lisäksi Turun arkkihiippakunnan joulukirjat vuodesta 1951, sarja hartauskirjoja ja Suomen kirkon juhlakirja 1155 - 1955 nimeltään "Jumalan viljelysmaa" (toim. J. Haavio ja Oskar Paarma 1955).²

Vuonna 1938 ilmestyi Haavion ainoa uskonnollinen romaani "Siionin vanki" ("Romaani elävästä toivosta"). Se on "kirjallisuutemme tunnetuimpia herännäisromaaneja" ja kertoo Abraham Achreniuksen elämändraaman. Teos on osoittautunut menestykseksi, onhan siitä otettu jo neljäs painos. "Siionin vanki" on käännetty ruotsiksi ja tanskaksi.³

Haavio on toimittanut eräitä laitoksia vanhoista hartauskirjoista: Abraham Achreniuksen "Halullisten sielujen kysymys Jerusalemin vartijoille" - teoksen kielellisesti uudistettu laitos (1937), Pietari Toppin "Huutavan ääni korvessa" (1938) ja Kristian Scriverin "Sielun aarre" (1941).

Proosatutanto käsittää melkoisen osan Haavion omia hartauskirjoja, joista hän itse pitää parhaimpana 1972 ilmestynyttä "Ilon ja rauhan teitä" -kirjaa.⁴ Muita hartauskirjoja ovat "Yrttitarha" (1962), "Hetket" (1973), "Seurapuheita" (1974) ja vanhusten hartauskirja "Kiitoksen aika" (1975). Vanhuksille tarkoitettu "Kiitän tuulesta ja auringosta" ilmestyi 1970. Lisäksi tuotantoon kuuluu viisi sellaista kirjaa, joissa on värssyjä, lauselmia ja kysymyksiä sekä Raamatun jakeita erilaisiin elämänvaiheisiin, suruun, yksinäisyyteen ja iloon. Rukouskirjoja ovat

¹ Lähteenmäki 1948, s. 104.

² Uusi Suomi 3.7.1964.

³ Kauhava 28.2.1974.

⁴ Jaakko Haavion kirje tekijälle 25.9.1975.

dogmaattisia aineksia sisältävät "Taivaan avain" (1966) ja "Kirjontyöntekijäin rukouskirja" (1974).¹

Vuonna 1972 Haavio aloitti muistelmiensa julkaisemisen. Tuolloin ilmestyi "Mennyttä aikaa muistelen", joka sisältää ajanjakson 1800-luvun lopusta kevääseen 1923. 1973 ilmestyi vuodet 1923 - 1926 käsittävä muistelmien toinen osa "Kun nuoruuden aika on ruusuinen" ja seuraavana vuonna "Nuoren papin päiväkirja". Syksyllä 1975 valmistui muistelmasarjan neljäs osa "Liperit ja lyyra" (vuodet 1930 - 1935). Kustantajan toivomuksesta Haavio käsittelee viimeainitussa osassa 1930-luvulla alkanutta runoilijantehtäväänsä.²

Jaakko Haavion lyriikasta on sanottu, että se on "silta herännäiskansan perinteistä lyriikan Parnassolle".³ Lyyrikkona Haavio aloitti kokoelmalla "Taivaan ovella" (1933), jota seurasivat kokoelmat "Huomenkellot" (1944), "Ikikevät" (1947), "Syystaivas" (1949) ja "Suven maa" (1956). Vuonna 1954 julkaistiin "Runot"-valikoima ja 1958 pieni valikoima runoja (Suomalainen Parnasso 20). "Postilla" ilmestyi 1968. Haavio pitää sitä pääteoksenaan.⁴ Se oli alunperin yksi ainoa pitkä runo.⁵ "Kustantaja oli samaa mieltä kuin kälyni Aale Tynni ja Martti-veljeni, että se oli liian laaja, ja kustantaja toivoi supistamista. Silloin luotin kälyyni ja pyysin tekemään ehdotuksen poistoista", sanoo Haavio. Hän yritti sitten "parsia" aukot saadakseen runojen välille jonkinlaista runollista yhteyttä. Tässä hän ei kertomansa mukaan onnistunut, koska runoelmasta oli jo "määrättyjä siltoja hävitetty". Neljäsosa runoista poistettiin Aale Tynnin toimesta. Myös hollantilai-

¹ Jaakko Haavion kirje tekijälle 25.9.1975.

² Jaakko Haavion kirje tekijälle 25.9.1975.

³ Piirto 1967, s. 426.

⁴ Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971.

⁵ Jaakko Haavion kirje tekijälle 1971.

set motot jäivät pois. Haavion näkemyksen mukaan "Postilla" olisi ollut parempi "yhtenä pötkönä".¹

Haaviolta ilmestyi myös kirjallinen äänilevy, jolla hän itse lukee kokoelmasta "Ikikevät" vaikuttavan runosaarnan "Profeetta Joonan".² Musiikin on säveltänyt Ahti Sonninen. Kustantajana on ollut Herättäjä-yhdistys.

Lapsille tarkoitettuja kuvitettuja pikku kokoelmia ovat "Pientä väkeä" (1969), jota ei alunperin ollut tarkoitettu julkaistavaksi,³ ja lasten rukouskirja "Kuule lasten rukous" (1971). Viimemainittu syntyi Pyhäkouluyhdistyksen tarpeesta; tarvittiin kokoelma pieniä runomittaisia lasten rukouksia.⁴ Vuonna 1975 valmistui edellämäisestä rukouskirjasta uudenlainen laitos nimeltään "Iloisesti yhdessä", jossa on nuotit mukana.⁵ "Jeesuksen pienet ystävät" (1966) on Haavion toimittama ja suomentama sekä osin sepittäämä kokoelma, jonka pohjana ovat olleet ruotsinkielinen Britt G. Hallqvistin julkaisema "Bönbok för barn" ja Ruotsin pyhäkoulun laulukirja "Kyrkvisor för barn".

Haavion runoja on paljon sävelletty ja käytetty seurakuntatyössä. Haavio luonnehtiikin runojaan käyttölyriikaksi. Erikoisesti useat lastenrunot ovat kiinnostaneet säveltäjiä, ja tuloksena on ollut muutama äänilevy.⁶

Muiden lyriikan parissa Haavio on myös työskennellyt. Hän on toimittanut vuonna 1949 suomalaisen uskonnollisen lyriikan valikoiman "Runon rippi". Suomennostöistä tärkein on Lauri Sten-

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
² Jaakko Haavion kirje tekijälle 25.9.1975.
³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
⁵ "Iloisesti yhdessä" myös äänilevynä.
⁶ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

bäckin runojen kokoelma "Runot" (1973).¹ Stenbäck oli erittäin läheinen Haaviolle, olihan Haavio lukenut Stenbäckin runoja jo kouluajoistaan lähtien.² Jaakko ja Martti Haavio käänsovät eestiläistä lyriikkaa. Osan käännöstyöstä painatti ylioppilaiden oma lehti, osan "Suomen heimo" -niminen lehti vuonna 1930 ja osan Kariston julkaisema viikkolukemisto "Maailma", mutta suurin osa katosi tuntemattomalla tavalla. Kyseessä olivat Marie Underin nuoruudenkokoelmat.³ Jaakko Haavio luki ja käänsi eestiläistä runoutta ylioppilasaikanaan, jolloin heimoaate oli voimakkaasti esillä. Jopa "Eestin runottareen" tuli hänen kääntämiään runoja.⁴

Haavion moninaisen tuotannon ilmentäjinä ovat tilatut juhlarunot kirkollisiin juhliin ja jopa tehdasvihkiäisiin. Kirkon juhliin tarkoitettut runot on tehty yhteistyössä säveltäjän kanssa. Ne ovat myös vaativampia kuin lehtien tilaamat runot. Tilauslyriikkaa on Haavio kirjoittanut lukuisiin joulun- ja pääsiäislehtiin ja -numeroihin sekä tilapäisjulkaisuihin ja Pyhäkoulu-yhdistyksen lehtiin ja ohjelmistoihin. Joitakin tilausrunoja Haavio on siirtänyt kokoelmaan sellaisenaan tai hiukan muutettuna. Tilauslyriikka on koko ajan ollut sisällöltään uskonnollista.⁵

Jaakko Haavion lyyriseen alueeseen kuuluu lisäksi virsirunous. Vuoden 1938 virsikirjassa on Haavion tanskasta ja norjasta suomentamia virsiä.⁶ Vuonna 1958 asetetun virsikirjan lisävihkokomitean puheenjohtajaksi nimitettiin Jaakko Haavio. Komitean tehtäväksi annettiin virsien aihepiirin laajentaminen koskemaan mm. lähetys-, nuoris- ja diakoniatyötä.⁷ Uusia vir-

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971.

³ Haavio, M. 1972, s. 465.

⁴ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁶ Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971.

⁷ "C-r" 1972, Etelä-Suomen Sanomat 21.4.1972.

siä saatiin 46, joista Haavio on sepittänyt kymmenen ja muokannut kaksi. Lisävihko otettiin käyttöön vuonna 1964.¹

Siionin virret -nimisen heränneiden laulukirjan uudistustyö aloitettiin vuonna 1965 Jaakko Haavion johdolla.² Viisi vuotta kestänyt työ oli Haavion sydäntä lähinnä.³ Siionin virret sai uuden nykysuomalaisen asun, myös uusia virsiä tuli mukaan. Uusitussa laitoksessa on 261 virttä (aik. 197), joista 241 on Haavion muokkaamia.⁴ Haavion omia virsiä on mukana kuusi.⁵ Edellinen koelma oli piispa Wilhelmi Malmivaaran käsialaa vuodelta 1893 ja tätä edeltävä (Siionin Wirret) syntyi 1790-luvulla Jonas Laguksen käännöstyönä. Pohjana on ollut Ruotsin herrnhutilaisten laulukkoelma.⁶

¹ Auranlehti 23.1.1965.

² Nieminen 1971, Kotimaa 19.11.1971.

³ "S.K." 1971, Savon Sanomat 30.8.1971.

⁴ "C-r" 1972, Etelä-Suomen Sanomat 21.4.1972.

⁵ Nieminen 1971, Kotimaa 19.11.1971.

⁶ Nieminen 1965, s. 143.

IV RUNOJEN USKONNOLLISTA TEMATIikkaa

1. Lähellä Jumalan luontoa

Martti Luther iloitsi elävästä luonnosta ja vertasi maailman luomista ihmisten syntymiseen, puiden kasvamiseen. Hän katseli Jumalan luomakunnassa eläinten elämää, vainioita, puutarhoja. Ihmisen ja luonnon elämän välillä ei nähty periaatteellista eroa; Luther "näki niin luonnossa kuin omassa itsessään Jumalan elävää luomistyötä". Paitsi, että Luther koki luonnon puhtaasti esteettisenä ilona, hänen sisäinen elämänsä, sisäinen minänsä oli lähellä luontoa.¹

Luomakunnan muoto ymmärretään G. van der Leeuwin mielestä siten, että kaikki oleva nähdään Jumalan tekona, ei pelkkänä "luontona". Hän tähdentää lisäksi, että muoto näyttäytyy vain Kristuksessa: "Kristuksessa Jumalan rakkaus sai muodon ja tuli näkyväksi".² Saman on Stenbäck todennut kokemusperäisesti. Hänelle ei ole ollut taivas milloinkaan niin kirkas ja ruoho niin vihreä kuin sinä päivänä, jolloin sai syntinsä anteeksi.³ Runoilija katseli kaikkea aivan kuin uusin silmin. Kysymys ei ollut siitä, että luonto olisi kokenut yhtäkkisen muutoksen.

Stenbäck ei lähestynyt panteismia vaan Paavalin ajatuksia: "Hänessä (Kristuksessa) meillä on lunastus, syntien anteeksisääminen, ja hän on näkymättömän Jumalan kuva, esikoinen, ennen kaikkea luomakuntaa. Sillä hänessä luotiin kaikki, mikä taivais-

¹ Alanen 1933, s. 101.

² Bahr 1970, s. 38.

³ Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61.

sa ja mikä maan päällä on, näkyväiset ja näkymättömät".¹

Haavio uskoo, että jokainen, joka ottaa vastaan armon sanoman, näkee ja kuulee Jumalan rakkauden ympäröivässä luonnossa ja pyhissä kirjoituksissa.² Ensimmäisen uskonkappaleen luomisusko on saanut koruttoman asun: "Loi Jumala muinoin päivät ja kuut, / maan muodon, ruohon, kukkaset, puut. /---/ Ja Jumala käski kasvejaan / mihin juurtua mielivät, kulkemaan".³ Runoilija kysyy, tunnemmeko kaiken Luojan:

III

Jumalan rakkaus

On tähti, kukka, metsän puu
ja ihmissilmä, korva, suu
Luojansa ihmeteko.

Jokainen luotu kuuluttaa
Jumalan suurta kunniaa.
Me hänet tunnemmeko?⁴

Haavion yhteyteen on yritetty sovittaa panteismia, jopa panteistista ylimalleista haltioitumista.⁵ Yrjö Luojolaa on viehättänyt Haavion runojen "panteistis-mystinen elämäntapa" ja panteismin ja personalismin synteesi, mutta Luojola on toisaalta piittänyt Haavion luonnonlyriikkaa aidosti kristillisenä.⁶ Haavio kertoo itse: "Jotkut ovat moittineet panteismista. En minä myöntäisi sitä. Kyllä Raamatussakin on siitä Jumalasta paljon, joka on luonut ja joka on katseltavissa ja kuunneltavissa. Kaikkiällä

¹ Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61.

² Porin Kirkkosanomat 1973 n:o 3.

³ Haavio 1947a, s. 33.

⁴ Teljän kirkon vihkiäiskantaatista "Jumalan lähettiläät". Kantaatti esitettiin ensimmäisen kerran 25.11.1973 (Haavion antama tieto tekijälle).

⁵ Havu 1956, Helsingin Sanomat 25.11.1956.

⁶ Luojola 1967, s. 107.

luonnossa on hänen kättensä töitä ja kaikki säteilee kuten hänen sormensa".¹

Raamatullisesta kristillisyydestä puuttuu puhdas panteistinen suhtautumistapa luontoon. Armo Nokkala ei puhu Haavion kohdalla panteismista, vaan Jumala-uskon johdonmukaisesta seuraamisesta luonnonkuvauksessa. Haavio ei Nokkalan mukaan palvo luontoa sinänsä vaan persoonallisesta Jumala-suhteestaan käsin.² Persoonallinen suhde Jumalaan on voimakkaan luontoon eläytymisen yläpuolella.

Hellaakoski nimitti panteismia runoilijoitten vaistomaiseksi uskonnoksi.³ Panteismihan tarkoittaa oppia jumalan ja maailman yhteydestä, samuudesta, jumalan immanenttisuudesta. Panteismi jakautuu vielä erilaisiin suuntiin.⁴

Panteistisia piirteitä löytyy Helvi Juvosen uskonnosta; luontojumaluudessa on kaikki yhtä. Juvosen runoilijantie alkaa ahdistuksesta ja päättyy eettiseen nousuun ja luonnon omalaatuiseen kauneusmaailmaan.⁵ Siljon mielestä runoilijat ovat "välittäjiä jumalain ja ihmisten välillä" ja selittävät "jumalain sanaa" suuresta luontoraamatusta, "josta kukaan ei voi rakentaa dogmaattisia systeemejä".⁶ Yhtyminen luonnon kaikkijumaluuteen merkitsi Siljolle korkeinta olotilaa.⁷ Siljo vaelteli mielellään luonnossa, oli vannoutunut ulkoilmaihminen.⁸ Panteistiset runot erottuvat selvimpinä Siljon uskonnollisessa runoudessa.⁹

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Nokkala 1947, Kotimaa 18.11.1947.

³ Hellaakoski 1950, s. 30.

⁴ Salomaa 1941, s. 186 - 194.

⁵ Niinistö 1964, s. 6 - 7.

⁶ Siljo 1958, s. 56.

⁷ Kupiainen 1948, s. 23.

⁸ Sorainen 1936, s. 148.

⁹ Kantola 1972, s. 340.

Uuno Kailaalla oli aluksi, lähinnä kahdessa ensimmäisessä kokoelmassaan, runsaasti luontokuvia. Niinistö päättelee: "Runoilija eteni johdonmukaisesti luonnosta pois ja omaa sisimpäänsä kohti, sekä ihmisenä että taiteilijana".¹ Vaaskiven mukaan Kailaalta puuttui suuressa määrin luonnontaju.² Luonto on Kailaan taustana keskuslyyrisille tunnoille tulkiten sielullista maisemaa.³ Kailaalta puuttuivat lähes tyystin panteistiset runot, koska "panteistiset kokemukset saadaan useimmiten luonnossa, eikä luonto merkinnyt Kailaalle samaa kuin muille".⁴

Hellaakosken panteistinen kausi on huipussaan "Sarjoja"-kokoelmassa.⁵ Hän omasi kehittyneen luonnontajun; luonto oli hänelle kaikessa laajuudessaan biologis-panteistis-mystinen.⁶ Hän on katsomukseltaan luonnontieteellinen, kristillinen, panteistinen, immanenttinen, transsendenttinen, mystinen, romanttinen, realistinen. Hän mahduttaa suunnat itseensä.⁷ "Runon historiasaan" Hellaakoski kutsuu itseään sekatyylin käyttäjäksi.⁸

Haavion runouden yhtenä kantavana voimana on luonnon osuus. Noin kolmannekseen runoista sisältyy luontoteemoja ja -aiheita. Kokoelmista "Taivaan ovella" ja "Huomenkellot" puuttuvat varsinaiset luontorunot. Näissä kokoelmissa Haavio saattaa kyllä käyttää luonnosta ja elämästä otettuja kuvia tarkoituksenaan havainnollistaa kristinuskoista julistusta. Varsinaiset luontokokoelmat ovat "Ikikevät", "Syystaivas" ja "Suven maa". Tilapäislyriikasta löytyy ainoastaan muutamia runoja, joissa on käytetty luontokuvia.

¹ Niinistö 1956, s. 191.
² Vaaskivi 1947, s. 406.
³ Niinistö 1956, s. 466.
⁴ Kantola 1972, s. 340.
⁵ Kantola 1972, s. 328.
⁶ Rekunen 1963, s. 63.
⁷ Kantola 1972, s. 329.
⁸ Hellaakoski 1964, s. 39.

Haavio kertoo ympäristöstään: "Juuri sitä valloilleen päästettävää luonnontunnetta olen elänyt niin tavattoman kauniissa maisemissa ja sitä paitsi isäni oli suuri luonnonihailija" ja "lapsesta lähtien olen pitänyt liikkumisesta, en kuitenkaan jylhissä maisemissa liikkumisesta", "suomalainen hymyilevä järvimaisema ja jokimaisema ovat minulle puhuneet".¹ Monet runot ovat saaneet alkunsa Yläneen seurakunnassa, jossa Jumalan luonto ja rauha olivat pappia lähellä.² Luonnon vaikutusta on pidetty ilmeisenä sekä Jaakko Haavion että hänen runoilijaveljensä P. Mustapään runouteen.³

Esikoiskokoelmaa varjostavan kuolemansävyn alta löytyy pilkahdus valkeaa väriä. Valkea on tulkittu mm. Jumalan, Kristuksen, autuaallisen ilon ja puhtauden väriksi.⁴ Runossa "Rippilapsilleni" astutaan heräämiseen, omenapuiden kukintaan, joka on varhaiskesän merkki. Rippilapset kuvaavat heräämistä:

Helluntaina omenapuut kukki,
kaikki kukki
tarhassani lumisaarekkeina.⁵

Vastaavanlainen heräämiskuva on Raittilalla: "---/ Onnea syntymätöntä / aavisteluihini tulvii. / Omenapuussa on ummut aukeamaisillaan".⁶

Jatkuva kasvu ikään kuin siunataan: "Nyt te valkoisina Herran tietä, / käytte Herran tietä / valan vannoneina".⁷ Syksyllä nuoruus on takanapäin: "---/ Enin osa putos raakileina".⁸

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Autio 1960, Kansan Lehti 17.2.1960.

³ Salminen 1972, Kotimaa 11.8.1972; "Haavi" 1947, s. 53.

⁴ Tolvanen 1967, s. 388.

⁵ Haavio 1933, s. 22.

⁶ Raittila 1963, s. 13.

⁷ Haavio 1933, s. 23.

⁸ Haavio 1933, s. 22.

"Rippilapsilleni"-runon ilmaisemaa hetken kukoistusta tavataan runossa "Lumihiutale":

Me olemme niinkuin lunta.
Lumikukkaset hetken kukoistaa
ja suvesta näkevät unta.¹

Molemmissa runoissa on valkealla värillä sama tendenssi: muuttuminen ja sen jälkeen ikään kuin häviäminen. Runo "Lunta" puolestaan yhdistää lumen sovitukseen; Jumalan armo täyttää syntisen ja tekee hänet lumivalkeaksi (vrt. Jes. 1:18; Ps. 51:9).² Hellaakoskella lumihiutaleet yhdistävät lempeyden ja surumieli-syyden, kuoleman hiljaisuuden ja keveyden, kuoleman unohtamisen.³ Ekspressionismissa ymmärretään kylmyys (lumi, jää) monesti esimerkiksi angstin ja yksinäisyyden ilmauksiksi.

Elämän virta on paljon käytetty kuva. Aleksis Kivellä esiintyy ajan virta. Uskonnollisena kuvana virta kulkee mereen ja sielu taivaaseen. Hellaakoskella virta symboloi mm. elämää, tajuntaa, aikaa ja rytmiä toimien liikkeen ja levon yhdistäjänä.⁴ Paitasi virta-symboli myös lähde- ja meri-symbolit viittaavat Raamattuun; lähde ilmaisee uutta elämää ja meri iankaikkista elämää (vrt. Joh. 4:14). Elämän virran kulku on alati nopeutuvaa, ja siitä puuttuu levottomuus:

Lähteensilmästä kirkkaan-kuuleana
hopeapurona Elämän virta juoksi.
Matkallaan se paisui, valtavana
kymenä ehti Ikuisen meren luoksi.⁵

¹ Kirkon Nuoriso 1935 n:o 1. Liitteet III.
² Pyhä kevät 1951. Liitteet IV.
³ Kantola 1972, s. 355.
⁴ Kantola 1972, s. 351.
⁵ Haavio 1933, s. 36.

Elämän virta -kuva viittaa tässä Haavion "Kaksi virtaa" -runossa raamatulliseen kuvaan "elävän veden virrat" (vrt. Joh. 7:38). Vastavoimana runoilija puhuu kuivumaan tuomitusta "lokavirras-ta", "jossa synti piili":

 Virta kuivettui. Jäi synnin hätä
 uomaan niinkuin verenahne iili.¹

Hellaakoskella lähde viittaa paikkaan, joka kätkee jotakin pinnan alle. Se on myös ehtymättömän luomisen alkuunpanija. Hellaakosken loppukauden meri oli eristävä ulappa, "irrottuminen kuolemassa, kuolleen sulkeminen uuteen kokonaisuuteen, sen kannattaminen".² Siljo puhuu "oman olemuksensa alkulähteistä" ja kysyy, missä on tie sinne.³ Kailaalle runo on "totuuden lähde".⁴ Siljolla meri kuvaa synnyttävää äiti-jumaluutta.⁵ "Meren pisara" -runossa "meren äidin-syli / uuteen valoon nostaa sun, / unten virvoittaman, / heräät jälleen aamuhun / elon aina saman".⁶

Haavion myrskyaiheiset runot pyrkivät tarkkailemaan tunnelmaa luonnon ja ihmismielen välillä. Runossa "Myrskyssä" puhutaan "meren mustasta syöveristä", "samoista kauhuista yön ja pimeän" ja kuoleman lyönneistä purjeeseen, siis kauhuromanttiseen tyyliin.⁷ Toisaalta runossa on yhteyksiä hengelliseen tyyliin, kun runoilija kokee "omantunnon meren" myllerryksen sisimmässään ja samalla "kaipaa rauhan satamaan".⁸ Runostaan Haavio itse sanoo,

¹ Haavio 1933, s. 36.
² Kantola 1972, s. 350.
³ Siljo 1958, s. 41.
⁴ Kailas 1966, s. 45.
⁵ Kantola 1972, s. 340.
⁶ Siljo 1958, s. 152.
⁷ Kirkon Nuoriso 1933 n:o 3.
⁸ Kirkon Nuoriso 1933 n:o 3.

että se oli "hätähuuto Herran kuultavaksi" ja että se syntyi niissä tunnelmissa, kun puoliso oli vakavasti sairaana.¹ Runolla on siis varsin konkreettinen tausta. "Myrskyssä"-runo on esikoiskokoelmassa lyhennettynä ja hiukan muutettuna nimellä "Myrsky".²

Runoissa "Elämän myrsky"³ ja "Merimiehen kuolema" (Hk 89 - 91) meri ei symboloi "ikuisen meren" tavoin iankaikkista elämää vaan vastustavia voimia, "tylyä, armotonta" taistelua. "Elämän myrskyssä" runon minä kuulee Jumalan puhuvan "lävitse myrskyn", kokee Jumalan merta voimakkaampana. Ilmestyskirjan 20. lukuun assosioituu "Merimiehen kuoleman" viimeisen säkeistön meri-kuva:

On meri tyly, armoton, vaan kerran luovuttaa
se saaliinsa ja pakenee. Vain maa jää. Rauhan maa.⁴

Haavion luontorunojen perussävyt ovat kevät, kesä ja syksy. Talviset sävyt ovat erittäin harvinaisia. Myös runokokoelmien nimet, "Ikikevät", "Syystaivas" ja "Suven maa", kertovat vuodenaikojen vaihtelusta.

Kirkonkellot alkoivat soida, kun Haavio pääsi sodasta pois, ja siksi sai toinen kokoelma "Huomenkellot"-nimen: "Aamu oli tullut sittenkin öisen ajan jälkeen, ja oli sellainen tuntu, että tässä eletään taas...".⁵ Ei ole ihme, että jo "Ikikevättä" hallitsee kevät (aamu). Talven ankaruus (yö) on takanapäin. Haaviolle kevät merkitsee sielun kahleiden aukomista. Runoilija huutaa

¹ Haavio 1975, s. 193.

² Haavio 1975, s. 192; Kirkon Nuorisio 1933 n:o 3.

³ Joululuuletukset ja kotona 1959. Liitteet V.

⁴ Haavio 1944, s. 91.

⁵ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

väkevästi ikävöiden vapautta. Hän tuntee jo suonissaan Jumalan kevään: "----/ Suoniini virtaa / Jumalan juoma, / niinkuin hui-
maus / humalan tuoma. / Vapauteen! / Vapauteen!"¹ Väkevää kevään odotusta on myös Raittilalla: "Tyyntyikö salaa / virran kaipaus väkevä? / Liian kauasko itse kaikesta loittonin? / Milloin se pa-
laa! /----".²

Kokoelman "Ikikevät" nimi oli harkittu. Se tuli eräästä Hilja Haahden hengellisestä laulusta, jossa sanotaan, että "autuas ikikevät on". Ikikevät-sana oli runoilijaa puhutellut jo aiemmin. Kokoelmasta tuli hyvin keväinen: "Ajattelin, että kyseessä ei ole vain kevät vaan ikikevät. Toisin sanoen se viittaa johonkin muuhun kevääseen, joka jo osittain on koettavissa täälläkin. Jeesus kävelee täällä kukkien keskellä ja sanoo: 'Katsokaa kedon kukkia'". Runoilija näkee kokoelmassaan jotakin samaa kuin laulussa "Maa on niin kaunis, / kirkas Luojan taivas".³

Kokoelman nimirunossa runoilijan läheinen ystävä on siirtynyt ikikevääseen, jossa on laulajia ja kukkia. Aurinkona kaiken luomakunnan yllä on Jumala, jonka kaunis maa heijastelee kirkkautta, taivasta jo maallisessa keväässä:

Vaan aurinkona loistaa
hän, joka rakastaa,
hän, joka tuskat poistaa,
hän, jonka kaunis maa
 kaunis maa
jo täällä kevään tullen
taivasta heijastaa.⁴

Runoilija kääntää iskevillä huudahduksilla, loitsumaisesti,

¹ Haavio 1947a, s. 16.

² Raittila 1963, s. 12.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Haavio 1947a, s. 9.

kevään merkkejä saapumaan Turun seudulle:

Väisty, Pohjolan pimeys!
Sula, hanki ja hyy!
Näytä, aurinko, hymyilys,
kevät jo lähestyy.¹ ("Kevät")

Runossa "Pääsiäinen" on pimeys väistynyt ja maa nuortumassa:
"---/ On pimeä väistynyt. Uus / kevät tullut, auringon vuoro".²
Kesuura rajaa onnistuneesti.

Lestadiolaisten virsi- ja laulukokoelmasta (Siionin virret ja laulut) on Elina Syväri löytänyt aurinko-kuvan, joka joissakin virsissä kuvaa Jeesusta. "Niissä, sekä virsissä että lauluissa, puhutaan usein synkän yön loppumisesta ja auringon koittamisesta ja siitä, kuinka kerran aurinko ei enää koskaan laske eikä mene pilveen", kirjoittaa Syväri.³ Aurinko-symboli löytyy mm. Siljolta, jolla rakastavan isä-Jumalan vertauskuvana on aurinko: "Isä luonnon, Aurinko taivaan, / ma eessäsi polvistun: / ---".⁴ Kupiainen onkin nimittänyt Siljon "Runoja"-kokoelmaa aurinkolauluksi.⁵ Sarkian aurinkoliikki on yhtyneenä kauneuteen. "Elämä ja kauneus" -runossaan Sarkia sanoo: "---/ Oi loimu kauneuden auringon, /---/ mua polta vain, sun liekkis riemu on ---".⁶

Kevätrunoissaan Hellaakoski edustaa nopeasti etenevää liikettä.⁷ "Kevään tulossa" "kevät saapuu! / Sen ratsut nelistävät ylitse heräävän maan".⁸ Kantolan mukaan Hellaakoski vertaa luomista kevääseen. Jos ei tapahdu luomista, ei ole liikkeen vaikutelmaa.⁹

¹ Kotimaa 1948 n:o 78 - 79. Liitteet VI.
² Herättäjä 1948 n:o 13 - 14. Liitteet VI.
³ Syväri 1974, s. 41.
⁴ Kantola 1972, s. 340; Siljo 1958, s. 116.
⁵ Kupiainen 1948, s. 22.
⁶ Sarkia 1944, s. 180.
⁷ Kantola 1972, s. 232.
⁸ Hellaakoski 1953, s. 74.
⁹ Kantola 1972, s. 233.

Suven teema on keskeisenä "Suven maa" -kokoelmassa: aurinkoa, hengen tuulta, kimmeltäviä kastevesiä. Herkän kokoelman päätösrunossa "Suvivirressä" Yrjö Luojola on nähnyt Haavion edustaneen "omalaatuista sisäisen kuuntelemisen mystiikkaa".¹ Runoilijalla harvoin tavattava kosmisuus kieltämättä tulee mieleen:

Kuuntelen, kuuntelen.
 Kaukaa, takaa taivaiden
 suvivirsi soi.
 Säveliä serafin,
 joita kerran kuuntelin,
 jälleen tuuli toi.²

Luojola yhdistää serafin runoilijan äitiin, jota runoilija ei ehtinyt tuntemaan.³ Serafit olivat taivaallisia olentoja Jumalan istuimen ympärillä profeetta Jesajan näyssä (Jes. 6:1-3). Runon serafi on se hyvä enkeli, joka kerran ilmestyi äidittömälle lapselle.⁴

Haavion kesä-kuvissa eletään Jumalan läheisyys: "Jumala illan tullen / lehdossa astelee. / Orvokit, lemменkukat / onnesta vapisee".⁵ Raittila on kesästä "onnesta pakahtumaisillaan".⁶ Useimmissa Raittilan kesärunoissa on kuitenkin katoaminen syksyyn tai talveen, jolloin alkaa uuden kevään ja uuden kesän odotus.⁷ Hellaakoskella kesä ja päivä vastaavat toisiaan ilmentäen lämpimyyttä, läheisyyttä, pysähtymistä, ajattomuutta.⁸

Jumalan luonto on Haaviolle kuin seurakunta, jossa Jumala on

¹ Luojola 1960, Turun Sanomat 29.1.1960.
² Haavio 1956, s. 97.
³ Luojola 1967, s. 88.
⁴ Vrt. Haavio 1944, s. 66.
⁵ Haavio 1947a, s. 23.
⁶ Raittila 1963, s. 52.
⁷ Syväri 1974, s. 43.
⁸ Kantola 1972, s. 356.

läsnä hymyilevänä, rakastavana. Runoilijan seurakuntana on yhtä hyvin Siionin virttä laulavat tytöt kuistilla ("Suvi-ilta"), "soma, korea karpässieni" ("Karpässieni"), tuttu koivikko, jossa rastas "helkähtää" ("Käyn tuttuun koivikkoon —"), "muudan muurahainen" ("Näin pienen laulun tervakukkasessa —") kuin Jumalan jäähyväissuudelmalla siunaama kanerva legendanomaisessa "Kanerva"-runossa.¹ Mieleen tulevat Helvi Juvosen pienet eläimet, jotka Haavio koki läheisiksi.²

Haavion kirkkona on Jumalan avara luonto, korkea ja koristeellinen runossa "Käyn tuttuun koivikkooni —":

 kun Luojan katedraalin
 on holvi ylhäinen,
 sen goottilaiset pylväät
 on pyörryttävän ylväät,
 ja ääni urkujen³

Kysymykset "miks kantaisin mä huolta" ja "miks murhettani vaalin" runoilija asettaa luontoa vasten tarkkailleen sielunsa tilaa, mutta tuloksena on ristiriita. Tunnelman sopusointuisuus saavutetaan vasta päätössäkeistössä. Samanlaista luonnon ja oman mielen tunnelman vastakkaisuutta on nähty mm. Raittilan runossa "Tänä yönä".⁴ Haavion Jumala ei ole avaruudessa vaan personifioitu "lehdossa astelevaksi", joka täyttää suorien koivujen (pylväiden) lehtien alla olevan maailman. Täyttymyksestä pääsee myös ihminen osalliseksi:

¹ Haavio 1947a, s. 38, 42, 18, 27, 35.
² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
³ Haavio 1947a, s. 19.
⁴ Syväri 1974, s. 44.

Täällä lehvien alla
vihreitten koivujen
maailma Jumalalla
täyttyy. Ja ihminen

pienen pieni ja heikko
koivua rakastaa.¹

("Täällä lehvien alla — ")

Säkeenmurroksella tehostuu siirtymä Jumalasta ihmiseen; siirtymä sekä on että ei ole tapahtunut etäältä lähelle. Ihminen on lähellä Jumalaa samalla kun hän kunnioittaa Kaikkivaltiaista Jumalaa.

Runoilija kävelee luonnossa ("Aamukävelyllä", "Kävelyllä", "Syksy", "Käyn tuttuun koivikkoon — ") pysähtyen välillä katselemaan ja kuuntelemaan Jumalan luontoa, sen hiljaisuutta. Hän tekee lapsen tavoin avoimesti yksityiskohtaisia havaintoja ja ylistää Jumalaa: "---/ Miten pyhät ja ihmeelliset / ovat, Jumala, sinun työs!"² Koko luomakunta kertoo runoilijalle Jumalan hyvydestä.

Konkreettiseen, arkiselta vaikuttavaan huipennukseen päättyy kaunis ja vertauskuvallinen "Rantahiekalla". Sudenkorento on kuin vetten päällä kulkeva Jeesus:

"Rantahiekalla"

Istun ja ihailen:
syystuulen kosketus
hyväilee kaisloja ja veden pintaa,
nyt, sudenkorento,
ikuisen kesän poika
ylittää keveästi rannan viivan,
hän myöskin rakastaa

¹ Haavio 1947a, s. 20.

² Haavio 1947a, s. 14.

sineä taivaan
 ja syksyn päivää
 heleää
 ja hiekkaa, kourastani valuvaa.¹

Runoilija viihtyy veden äärellä "liki Olevaa" kuunnellen sen solinaa, kiittäen koruttomaan tyyliin Jumalaa "tuulesta ja auringosta, järvestä ja kaislikosta, joka unelmoi".²

Runon minä samastuu rakkaaseen luonnonyksilöönsä koivuun ja nimittää tätä veljekseen (koivun personointi): "---/ Rakas vihreä veikko, / meidän on taivas ja maa".³ Vihreydellä on yhteytensä toivoon ja iankaikkiseen elämään (taivas) sekä koivun että ihmisen kohdalla.

Puu-aiheen yhteyteen liittyy Haaviolla luonnon ja ihmisen rinnastaminen ja kasvu, jonka Jumala vaikuttaa:

En tee mitään.
 Jumala juureni kastaa.
 Jumalan juoma silmuni paisuttaa.

En kysy mitään.
 Kuitenkin Jumala vastaa.
 Anomatonkin Antajan lahjat saa.⁴

Kasvu-teema ilmaistaan perspektiiviä laajentamalla "Huomenkellot"-kokoelman "Joulupuu"-runossa. Puu kuvaa Jeesusta, joka kasvoi siemenestä "ylen kalliista", mutta myös evankeliumin leviämistä "maailman ääriin".⁵ Kalliiseen siemeneen liittyy toivo: lepopaikan kerran löydän.

¹ Haavio 1956, s. 16.
² Haavio 1956, s. 20.
³ Haavio 1947a, s. 20.
⁴ Haavio 1947a, s. 25.
⁵ Haavio 1944, s. 21 - 22.

Tavallisimmin runoilijoilla puu on maanläheisesti ihmisen vertauskuva. Puun elämä on ihmisen elämä (minän elämä). Kun puu kuolee, luominen tyrehtyy: "Se on ruumiini mun, joka hohkaa, pala, /---/ se on sienien kalvama, hauras puu, /---".¹

Haavion luonnonkuvaston konkreettisia ilmiöitä ovat puiden ohella Jumalalta elämänsä saaneet kukat ja linnut. Luojola kirjoittaa elämän sykkinnästä: "Kaikessa luodussa sykkii sama elämän suoni, suoni, joka lähtee Jumalan rakastavasta sydäimestä. Sama elämä, jota on suotu meille ihmislapsille, sykkii myös kedon kukissa. Kukkien onni riippuu runoilijan mukaan siitä, että Jumala on niitä lähellä".²

Linnut ilmestyvät mielenkiintoisella tavalla kuvaan jo esikoiskokoelmassa. Runo "Naakat ja poika" liittyy runoilijan lapsuteen, jota varjosti äidin kuolema, vaikkakin runo on projisoitu toiseen ikäkauteen. "Olen projisoinut sen myöhempiin Yläneen kirkon naakkatunnelmiin", kertoo Jaakko Haavio. Samassa yhteydessä tuli esille P. Mustapään Yläneeltä kotoisin oleva "Keltainen naakka": "Se oli tosiasiallisesti albinonaakka eikä suinkaan keltainen. Hän teki siitä keltaisen, sillä hän oli hieman erilainen kuin muut".³ "Naakat ja poika" päättyy mielikuvaan tuonpuoleisesta, jossa puetaan uusiin vaatteisiin:

Oi ihminen, sä houkka,
 milloinka uskot sen,
 jos haudataankin toukka,
 niin nousee perhonen!⁴

¹ Kantola 1972, s. 355; Hellaakoski 1953, s. 287.

² Luojola 1967, s. 94.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Haavio 1933, s. 13.

"Huomenkellot"-runossa soivat kiurun riemulliset sävelet runoilijalle. Kiuru viestittää sanomaa Kristuksesta kuoleman voittajana. Runossa "Vain tuuli puhaltaa — " kiurun laulusta jää runoilijalle kaipaus:

Jo niitetty on heinä
ja kykkäät korjattuina.
Ja pakkaneen on käynyt.
Ei kuulu eikä näy nyt
kiurua. Kesän kuina
sen ääntä kuuntelin,
kuunnella rakastin.
Lintua kaipaen siis.¹

Hellaakoski puhuu "yhdestä kiurusta": "Yhden kiurun / kantamala, / siintävimmän / pilven alla / laulu kirkas kiipeää".²

Lintu-kuvista pääskynen ja käki tulkitsevat Haaviolla ke-sää, Jumalan armoa ja lahjaa runossa "Flora" (Ik 13 - 14). Peipponen esiintyy "Suven maan" runoissa "Sydämen ilon maassa", jossa lintu on ilon symboli, ja "Terveisiä hautausmaalta".

Lintuihin viitataan kahdessa samannimisessä runossa: "Siivet"-runo "Taivaan ovella" -kokoelmassa ja "Syystaivaassa". Molemmis-sa siivet kantavat, osoittavat voimaa. Raamatussa siivet yhdistetään kotkaan: "mutta ne, jotka Herraa odottavat, saavat uuden voiman, he kohottavat siipensä kuin kotkat" (Jes. 40:31). Helvi Juvosen runossa "Joku puhuu" rakkautta kutsutaan suurimmaksi voimaksi, siiveksi, joka nostaa.³ Juvosen lintu on myös "Jumalan lintu".⁴ Raittilan "Siivet"-runossa kantavat suuret siivet pimeään, jossa on myös valoa.⁵

¹ Haavio 1949b, s. 8.
² Hellaakoski 1953, s. 235.
³ Niinistö 1964, s. 7.
⁴ Juvonen 1960, s. 21.
⁵ Syväri 1974, s. 64.

Linnuilla Kailas tahtoo osoittaa elämän ja kuoleman rinnakkaisuutta ja elämän moninaisuutta vivahteineen ("Linnut"-runo).¹ Hellaakoskella on vain muutamia varsinaisia linturunoja. Lintu on hänellä luomisen ja siihen sisältyvän vapauden (lintu on vapaa) symboli. Hellaakosken satakieli tuntee kipua, mutta myös hurmioituu. Satakieli kiittää ja ylistää.²

Haaviolla tuuli kuvastaa murhetta ("Kuolinsanoma"), autiutta ("Syksyn tuuli", "Vain tuuli puhaltaa —"), mutta myös murheen poistajaa: "Ja kaiken painavan, harmaan / vei tuuli mensesään. /---".³ Kuvallisesti tuuli tarkoittaa Raamatussa tyhjyyttä ja katoavaisuutta (vrt. Job 6:26, Srn 1:14, Jes. 41:29. Lauhasa suvituudessa runoilija odottaa väkevämpää tuulta, kaipaa todellista "Hengen vuodatusta", kuten "Pyhääamu"-runossa (SM 37 - 38) Tuuli on tässä yhteydessä rinnastettavissa raamatulliseen helluntaituuleen, "väkevään tuulispähän" (vrt. Ap.t. 2:1-2), joka symboloi Pyhää Henkeä, jumaluuden kolmatta persoonaa. Keskustellessaan Nikodeemuksen kanssa Jeesus vertaa Pyhää Henkeä tuuleen, joka "puhaltaa, missä tahtoo" (Joh. 3:8). Runoilija janoaa uutta puhdistusta.

Tuuli on Hellaakoskella yleensä hengen, myös luomisen hengen vertauskuva. Tuuli on esimerkiksi tajuntaan läikähtävä "tuntematon ilmanhenki".⁴ Tuulella on veden ominaisuuksia, se on näkymätön ja voimakas sekä vastakkaisia ulottuvuuksia sisältävä (esimerkiksi tämänpuoleisuus - tuonpuoleisuus).⁵ Juvonen puhuu Jumalan tuulesta: "Puhui sieluuni Jumalan tuuli, /---".⁶

¹ Rekunen 1963, s. 61.

² Kantola 1972, s. 251.

³ Haavio 1947a, s. 14.

⁴ Kantola 1972, s. 252; Hellaakoski 1953, s. 358.

⁵ Kantola 1972, s. 353.

⁶ Juvonen 1960, s. 33.

Voimakasta luonnontunnetta eletään syystuntuisissa, katoavaisuuden painon tuntuisissa mielialoissa. Runoilija oli "Syystaivas"-kokoelman aikoihin sellaisissa tunnelmissa kuin "Syksy"-runosta ilmenee:¹

Hieman loksuttavin kalossein
savisella kylätiellä menen.
Syksy. Siivenlyönnein väsynein
varis yksinäinen lentää. Kenen
sieluun puhui syksyn tuuli,
hänpä viestin masentavan kuuli:²

"Syystaivas"-kokoelman yleisvaikutelmaa sävyttää nimirunon henki: "Pois värit toiset tyystin riisutaan: / punainen, musta, vihreä ja kelta. / Jäljelle jää vain toivon lauha sini. /---".³ Kokoelman maanläheisyys kiinnittää huomiota: "autio on maa" ("Vain tuuli puhaltaa — "), syystaivas levittyy maan ylle ("Syystaivas"), mullan raosta kurkisteleva mato ("Mato") ja "lika, pimeys, maan savi saartaa / sieluasi" ("Syksy").⁴

"Syystaivaan" "lauhasta sinestä" edetään lähelle sitä aikaa, jolloin syksy voi olla kirkas, valoisa, myös sisäisesti koettuna. On myös mahdollista, että sisäinen mielen kirkastuminen panee näkemään syystunnelmien kirkkauden ja onnellisuuden "Suven maa" -kokoelmassa:

Värit liian kauniit, loistavat!
Maa ja metsä liian ihanat!⁵

("Kirkas syksy")

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
² Haavio 1949b, s. 13.
³ Haavio 1949b, s. 7.
⁴ Haavio 1949b, s. 9, 7, 36 - 37, 14.
⁵ Haavio 1956, s. 50.

Ja syksyinen melodia väreilee:

Viimeinen sävel, laulu onnellinen,
hiljainen, kuulin sen.

Hartaana seisoin, kuuntelin:
puu oli paljas, laulukin.¹ ("Viimeinen sävel")

Vaikka runoilijan on vaikea luopua syksyn kirkkauden koke-
muksesta, hän saa pian tietää lähdöstä uuteen kirkkauteen: "Jou-
lun täältä poissa".² Tiedon kertovat punaiset puut ja pihlajanmarjat.
Varjon syvetessä siunataan elämän pisarat runossa "Siunaus ran-
nalla".

2. Lapsi-aihe

Jaakko Haavion lapsi-aihe rajoittuu miltei kokonaan kahteen ensimmäiseen kokoelmaan. Esikoiskokoelmassa "Taivaan ovella" on kuusi selvästi aiheeseen liittyvää runoa ja "Huomenkelloissa" on yksitoista runoa käsittävä osasto "Isä ja lapset" (lapsiaiheisiä seitsemän). Sisällytän mukaan myös seimen lapsi -aiheisen runouden; Jeesuksen historiassa on runoilijaa innoittanut Vapahtajan syntymä, joulun sanoma. Joulun liittyvää lyriikkaa on "Huomenkellot"-kokoelmassa (osasto "Suuri ilo"), jonkin verran "Syystai-vas"-teoksessa ja erityisen runsaasti kokoelmien ulkopuolella.

Lapsiaiheiset runot eivät ole kovin yleisiä runoilijoilla, eivät varsinkaan kristillisiä käsityksiä noudattavat lapsirunot.

¹ Haavio 1956, s. 50.

² Haavio 1956, s. 43

Erittäin harvinaisia ovat Jeesuksen syntymä -runot ei-kristilliseksi katsottavilla lyyrikoilla. Mikko Juva on suomalaista hengellistä kirjallisuutta lukiessaan kiinnittänyt huomiota "inkarnaation, Jumalan ihmiseksitulemisen saamaan vähäiseen"; Vapahtajan syntymä sivuutetaan ristiinnaulitsemisen ja ylösnousemuksen rinnalla "kuin vain eräänlaisena valmistuksena suurempia tapauksia varten".¹ Ehkä on niin, että joulun evankeliumin sanoma löytyy siitä hengellisestä lyriikasta, mikä on tehty tilaustyönä, eikä niinkään painetuista runokokoelmista.

Kristilliseen perinteeseen nivoutuva puhtauden ja viattomuuden kaunis kuva, lapsi ja lapseus, on puhutellut runoilijoita. Tuloksena on usein ylimaallisuutta hipova, abstrakti ihanne, joka on ottanut vaikutteensa Raamatusta. Kristuksen sana toteutuu Aleksis Kiven lyriikan lapsessa, joka on lähellä taivasta.² Kailaalla lapsi on vapahtaja, alkutilaan, pois rumuudesta osoittava, kuten runoja "Poikani" ja "Lapsen kehto" "Paljain jaloin" -kokoelmasta on tulkittu.³ Niinistön mukaan lapsuus merkitsi Kailaalle "vapauttavaa voimaa synnin ja syynalaisuuden kiroista".⁴ Viaton lapsuus kangastelee ja houkuttelee: "tulen kotikartanoon".⁵ Hellaakosken lapsi on "jumalten lailla leikkivä", "rajaton", "kaikessa-oleva", "maailma sinänsä", jakamaton kokonaisuus, joka "ei ole hajonnut vielä moneksi mahdollisuudeksi".⁶ "---Täällä luodaan, / ei tosin jyrähtäin: tulkoon valkeus. /---", käsketään "Erällä"-sarjan "Kantapäitten takana" -runossa.⁷ Kaisa Kantola yhdistää Hellaakosken

¹ Juva 1956, Kotimaa 21.12.1956.

² Niinistö 1965, s. 27.

³ Rekunen 1963, s. 66.

⁴ Niinistö 1956, s. 180.

⁵ Kailas 1966, s. 188.

⁶ Hellaakoski 1953, s. 536 - 537.

⁷ Hellaakoski 1953, s. 482 - 483.

lapsen luovuuteen ja luomiseen.¹

Kaarlo sarkia näkee lapsen olemuksessa ihmisen perusolemuk-
sen. Lapsuuden kuvat merkitsivät Sarkialle mielihyvätunnetta,
maalaiostodellisuudelle läheistä. Näihin mielikuviin liittyy ru-
no "Kotisauna". Sarkian lapsiaiheisten runojen sarja on kapea,
mutta "se ei katkea" ja "sen väri muuttuu".²

Äiti ja lapsi -aihe on erikoisesti kiinnostanut naislyyri-
koitamme. Aihetta ei ole sidottu kristilliseen äiti - lapsi -suh-
teeseen, vaan usein se on asetettu aikakauden (esimerkiksi sota-
ajan) taustaa vasten. Aihe esiintyy sävyltään erilaisena Elina
Vaaralla, Katri Valalla ja Aale Tynnillä.³

Melkein kaikilla Haavion esikoiskokoelman lapsirunoilla on
yksi yhteinen piirre: lapsen ja kuoleman rinnakkaisuus. Runot ovat
erittäin konkreettisia. Kuolemasidonnaisuus ei odotuksenmukaisesti
heijasta tummia värejä; vaikutelmaksi jää tunne, että "lapsi ei
ole kuollut, vaan nukkuu" (Luuk. 8:52). "Sakramentti"-runossa lap-
si siirtyy kasteen saatuaan unitilassa taivaaseen. "Lapsen hauta"
puhuttelee "monet vainajat saatellutta" pappisminää: "---itkin-
kö itseäni, / vai lasta, kukaties?" tai "--- lasta itsessäni, /---".
Haaviolle harvinaiseen sijaiskärsimiseen, myötäsyyllisyyteen päät-
tyy vaikuttava ja näynomainen runo "Olen niinkuin lastu laineil-
la":

Vaan aamulla leikkikumppani
meni seuraan vainajien.
Se tyttö nyt unissa vaeltaa
ja on myötäsyyllinen.⁵

¹ Kantola 1972, s. 230.

² Viljanen 1959, s. 114 - 115, 125.

³ Savutie 1967, s. 347, 349; Alhoniemi 1967, s. 419.

⁴ Haavio 1933, s. 19.

⁵ Haavio 1933, s. 26.

"Kalastajan kertomuksessa" kuollut tyttö ohjaa kalastajaisäänsä taivaasta päin luokseen.

Pyhästä toimituksesta, sakramentista Haavio sanoo: "On elämyksenomainen kokemus, että saa toimittaa pyhän kasteen sakramentin ja että Jumalan armo on ääretön ihmislapsen kohdalla".¹ Vaikka runoilija ei pidä "Sakramentti"-runoaan opillisena, on siinä käytetty niitä vertauskuvia, jotka on säilytetty luterilaisen kirkon kastetoimituksessa, kuten esimerkiksi "vedessä Jumalan sana", "ristinmerkki" ja "siunaus". Lutherin mukaan kastevesi on yhdistetty Jumalan sanaan.²

"Kotona meitä lapsia opetettiin rukoilemaan. Kaiken perustana oli Isä meidän -rukous,... Sen täydennykseksi tuli Herran siunaus. Hieman vartuttuamme opittiin Vähästä katekismuksesta aamua varten aamu- ja iltaa varten iltarukous. Ne liitettiin sarjaan. Sarjan päätti iltaisin Levolle lasken Luojaani", muistelee Haavio.³ Tutun lasten iltarukouksen otsikon on runoilija ottanut runonsa nimeksi. Siinä havainnollistetaan lasten (valkeiden karitsoiden) elämän matkaa ja harhoja ja rukoillaan Paimenta (Jeesusta) saattamaan perille. Runo on aiheeltaan varsin sovinnainen: ihmisen elämäntaival kehdestä hautaan. Raamatullinen karitsa-laina toistuu runossa "Lapsi ja karitsa". Karitsa mielletään tavallisesti viattomuuteen, synnittömyyteen ja puhtauteen, mutta myös heikkouteen. Molemmat runot on sijoitettu "Huomenkellot"-kokoelmaan.

Kuva lapsesta ja enkelistä on piirretty yksinkertaisen korruttomasti. "Enkeli"-runossa heijastuu realistinen tausta ja tilanne. Runoilija suuntaa katseensa omaan lapsuuteensa ja äitinsä kuolemasta johtuvaan tuskaan:

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Haavio 1933, s. 47 - 48; Haavio, M.H. - Pitkänen 1969, s. 67.

³ Haavio 1972b, s. 112.

Olin lapsi orpo, äiditön.
 Minä kuurupiiloon hiivin.
 Kun kasvoni kätkin, enkeli
 tuli humisevin siivin.

Minä löysin sen, kun kutsuin sen.¹

Enkelit ovat osa Raamatun sanomaa, sen elämäkuvaa ja ovat Raamatun mukaan mitä suurinta todellisuutta.² Runo todistaa, miten hyvät enkelit palvelevat erityisesti lapsia (vrt. Matt. 18:10).

Haavion lapsirunojen joukossa on muutamia sellaisia, jotka hän on kohdistanut omille lapsilleen. "Taivaan ovella" -kokoelmassa on runo "Pojilleni" ja "Huomenkelloissa" runo "Tyttärelleni". Niissä ei ole kahden sukupolven välistä kuilua, isä - lapsi -suhde on läheinen. Isä haluaa varjella lapsiaan. Runoissa on sitä samaa heränneiden vanhempien huolta lapsistaan Herran edessä, huolta, jota on Haavion mielestä onnistuneesti ja puhuttelevasti ilmaistu eräässä Väinö Malmivaaran virressä (SV 200).³ Keskeistä runoissa on opetus Jeesuksesta lunastajana:

Pienet päivettyneet poikaseni! Kokonansa
 J e e s u s maksoi lunnaat kuollessansa.⁴

Runot ovat elämää täynnä: "panttileikkiä", myös "synnin sudenmarjoja", "yrттitarhaa", ruusuja (iloa ja surua) ja sadetta (iloa taivaasta).⁵ Sade (erikoisesti kevätsade) symboloi Raamatussa Pyhää Henkeä, jolla on virvoittava vaikutus.

Lapsessa olevaa aitoutta ja välittömyyttä eletään Niilo Rauhalan pienessä runossa "Nauru helähtää lastenkamarista". Runon ulottuvuudet tasapainottuvat kiintoisasti:

¹ Haavio 1944, s. 66.

² Haavio 1970a, s. 147.

³ Haavio 1970b, s. 137.

⁴ Haavio 1933, s. 64.

⁵ Haavio 1933, s. 63, 64; Haavio 1944, s. 68.

Nauru helähtää lastenkamarista,
 "sillä senkaltaisten on Jumalan valtakunta"
 — hopeankirkas nauru vaivattomasti.¹

Haavion lapsi-aihe avartuu käsitteellisemmälle tasolle runoissa "Pyhien yhteys" (TO 49 - 50) ja "Isä ja lapset" (Hk 56 - 57). Raamatullinen Jumalan lapsi -käsite on kummassakin runossa. Jumalan lapseksi aivan kuin synnyttään uudestaan uskon seurauksena.² Raamatussa puhutaan myös uudesta luomuksesta (vrt. 2 Kor. 5:17). Kirkon opetuksen mukaan lapsi pyhässä kasteessa syntyy Jumalan lapseksi.³ Kirkollinen tendenssi on runossa "Isä ja lapset":

Ja kuitenkin olet hellä,
 olet Isä ja rakastat.
 Ja lapsellas, ihmisellä
 on armolahjasi suurimmat:

On sakramentit ja sana
 ja Hengen todistus,
 on Jeesus Vapahtajana
 ja Jumalan-lapsen oikeus.⁴

Jumalasta käytetty sana Isä kertoo Jumalan läheisyydestä. Mainittakoon, että sakramentti-käsite on teologinen, ei raamatullinen.

"Pyhien yhteys" -runossa elää aito ekumenia, jossa "Herran perhe, armon lapset" (morsian) rakastaa "Ylkää" (Jeesus). Jumalan lapset muodostavat Jumalan seurakunnan, jota pitää koossa "ristin Herran sana".⁵

¹ Rauhala 1967, s. 48.

² Pieper 1961, s. 344.

³ Haavio, M.H. - Pitkänen 1969, s. 67.

⁴ Haavio 1944, s. 56 - 57.

⁵ Haavio 1933, s. 50.

Tutut joulunkuvat, seimi, Betlehem, paimenet, enkelit, tähti, kattavat kristillisten runoilijoittemme 'pyhän yön' -runouden, jota voidaan pitää puhtaasti julistavana laadultaan. Tällaisella runoudella on vaarana toimia pelkästään ulkokohtaisena, kertautuvana julistuksena, evankeliumeista opittuna. "On vaara, että toistaa sellaista, mikä on siinä määrässä kulunut, ettei se enää puhu meille. Ei ole toista juhlaa, joka niin todistaisi kristillisen perinteen kulumisesta kuin joulu", kirjoittaa Juhani Rekola.¹

Joulun lapsi -runoissaan Haavio ei ole kokonaan välttänyt julistavaa otetta. Etenkin erilaisten lehtien joulunumeroissa julkaistut runot ovat tyyliltään raamatullisia, eivät niinkään persoonallisia. Myös runojen nimissä ("Joulurukous", "Joululaulu", "Jouluvirsi", "Jouluillo", "Joulunäky") on tavanomaisuutta.

"Huomenkellot"-kokoelmaa varjostavat sota-ajan "veren, tuskan" tunnot, mikä näkyy myös muutamissa jouluaiheisissa runoissa. Seimen lapsi, 'kasvava virpi', sijoitetaan ahdistusten taustaa vasten kollektiivisessä runossa "Viesti rauhan maasta". Joulun Jeesus on myös siellä, missä leski imettää poikalastaan:

"Viesti rauhan maasta"

Tämän joulun enkeli laskeutuu
maan päälle, palmuna miekka.
Ja joulukuusi on ristinpuu
ja helyinä hautahiekka.

Vaan verinen kun suus, kuoleva mies,
isämeitä kentällä tavaa,

¹ Rekola 1974, s. 6.

hän saapuu, Jeesus. Hän tuntee ties,
oven joulukirkkoonsa avaa.

Hän kotonas on, kun lastesi luo
sydän turtana, leski, kuljet.
Kun poikaasi ruokit, Hän maitoas juo,
— oi, Jeesuksen helmaasi suljet.¹

Tilapäisrunouden joukossa on kaunis poikkeus julistuksen-
omaisuudesta. Pitkässä "Jeesus-lapsen itku" -runossa on voimakas
vastakohta-asettelu:

Tuhat ruusua puhkesi kukkimaan,
tuhat lintua helisti laulujaan
sulosävelin.

Vaan miks on katse lapsen sen
kuin sidotun teuraseläimen
niin kärsivä?

Näki ruusujen alta piikit hän
ja tiesi niitten pistävän
pään verille.²

Piikit murtavat lapsen hetkeksi: "Se hyrähti hiljaa itkemään /
tulevaisia kärsimyksiään, / oli onneton".³ Kärsimyksissä eletään
kuitenkin valon ja toivon odotusta, joka on tarkoitettu koko ih-
miskunnalle. Jotakin samaa on Haavio kokenut katsellessaan Sandro
Botticellin taulua "Eukharisti-madonna"; Neitsyt Maria on siinä
lapsi sylissä ja enkeli vierellään, ja lapsi tavoittelee enke-
lin ojentamalta lautaselta vehnän tähkää, kuoleman ja ylösnouse-
muksen symbolia.⁴ Samanlainen ajatus on C. M. Liljehöökkin sepit-

¹ Haavio 1944, s. 28 - 29.

² Kansan Kuvalehti 1933 jouluna. Liitteet VII.

³ Kansan Kuvalehti 1933 jouluna. Liitteet VII.

⁴ Haavio 1962, s. 33.

tämässä Siionin virressä (SV 9, 13, 14; aik. 65), jota Haavio pitää hienoimpana inkarnaatiosta tehtynä lyriikkana.¹ Liehu on tiivistänyt teeman kolmeen virkkeeseen:

Lapsi istuu Jumalan Äidin käsivarrella.

Äiti on peittänyt sen silmät.

Käden altakin virtaavat kyneleet.²

Runossa "Laulu lainatavaroista" on Siionin virren ajatus "Seimeltä alkaa tie / ja Golgatalle vie" (SV 5):

Köyhä lapsi kapaloitiin,
pantiin seimeen nukkumaan.

Lainavuode, lainaheinät,
lainahuoneen harvat seinät
oli tuulensuojanaan.

Risti omansa vain on.³

Runo on myöhemmin julkaistu "Syystaivas"-kokoelmassa sikäli muutettuna, että säkeistöjen lopusta on jätetty pois tehokas säe "Risti omansa vain on". Runon idean luonne ei ole säilynyt alkuperäisversion kaltaisena.

Persoonallisimmiksi ovat osoittautuneet ne runot, joissa on käytetty minä-muotoa, kuten esimerkiksi runo "Tähti yöhön — " (St 77 - 78) ja kokoelmien ulkopuoliset runot "Joulurukous" ja "Mennessä joulujen — ".⁴ Betlehem-runoissa Haavio on yleensä käyttänyt me-muotoa tai epämääräisempää yksikön kolmatta persoonaa.

Lapsen kirkkaan katseen läpi runoilija näki sen Jumalan, jota hän etsi. "Tähti yöhön — " -runossa on jotakin arkisentuntuis- ta, mikä viitanee Jumalan läheisyyteen:

¹ Haavio 1970b, s. 53.

² Liehu 1975, s. 11.

³ Kotimaa 24.3.1948.

⁴ Liitteet VIII.

Se vakaasti mua kutsui.
 Mä läksin seuraamaan.
 Niin löysin köyhän äidin
 ja lapsen helmassaan.

Niin kirkas oli katse
 sen piltin puhtaimman.
 Näin siinä ikirauhan,
 näin itse Jumalan.¹

Paljon myöhemmin runoilija palaa lapsuutensa joulun. Paluu koetaan myönteisenä ja lämpimänä runossa "Mennessä joulujen —".² Turvallisuudentunnetta ja uskon säilymistä runoilija kuvaa avoimesti:

 Yhäti omistan
 kipeän-ihanan.
 Muistonko? En, vaan joulun ytimen:
 autuuden seimi levokseni suotiin
 ja armon oljet, maatakseni niillä.³

Kaarlo Sarkialla on myös lapsuusjouluun palautuva runo, jossa runoilija katselee juhlaa himmentymättömin silmin. Sarkian runo "Lapsuuden joulu" on julkaistu kokoelmien ulkopuolella. Siinä palataan lapsuuteen, jolla ei ole tiettyä aikaa. Ajan käsite on hämärtynyt mutta elämys on saanut uuden hohteen:

Oi lapsuuden joulu, sulla ei
 määrää ajan,
 on hetkiäsi mahtunut autuas
 ikuisuus:
 valo yössä ja riemukas, syntymä
 Vapahtajan,

¹ Haavio 1949b, s. 78.

² Liitteet VIII.

³ Talvikynttilät 1956. Liitteet VIII.

Oi lapsuuden joulu, vielä sun juhlaas salaa
 käyn takaisin elämän sumean,
 mutkaisen tien.¹

"Lapsia hän eniten / maan päällä rakastaa" on Haavion lasten runossa "Mitä Jeesus sanoi?"² Lastenrunot ovat etupäässä sovinnaisia, opettavaisia pikkurunoja, joissa Taivaan Isä, Jeesus ja enkeli ovat lasten ystäviä, aina lapsen ulottuvilla olevia. Runoissa opetetaan lapsia olemaan kaikesta kiitollisia ja opetetaan pyytämään anteeksi. Uskonnollissävyyisten lastenrunojen ohella Haavio on sepittänyt pieniä eläinrunoja tarkoittaen ne lähinnä lastenlapsilleen.³

3. Risti ja ylösnousemus

Edellisessä luvussa viittasin jo niihin yhteyksiin, joita on joulu- ja pääsiäissanoman välillä. Seimeltä alkanut tie on johtanut Golgatalle. Haavion muutamissa runoissa on Jeesuksen historia esitetty kokonaisuudessaan ("Laulu lainatavaroista", "Jeesus-lapsen itku"). Varsinaiset pääsiäisaiheiset runot keskittyvät Haaviolla runsaan tilapäisrunouden ohella kolmeen keskimäiseen kokoelmaan. "Suven maassa" ei ole yhtään varsinaisesti aihetta sivuavaa runoa. "Taivaan ovella" -kokoelmassakin on vain muutama viittaus ristipuulla riippuvaan mieheen ja "ristillä runneltuun mieheen".⁴ Haavion lyyrisestä tuotannosta on erotettavissa keskusajatus: "Hän on erityisessä mielessä ylösnousemuksen

¹ Sarkia 1944, s. 575.

² Haavio 1971, s. 39.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Haavio 1933, s. 53.

saarnaaja".¹

"Huomenkelloissa" oleva osasto "Ylösnoussut" ("Suuri ilo" -osaston jälkeen) ja "Ikikevään" III osasto sisältävät Uuden Testamentin ytimen, ristinkuoleman ja ylösnousemuksen, paikoitellen persoonallisin ottein mutta kuitenkin Raamatun kertomukset lähtökohtana. Raamatusta tuttu kärsimyshistoria on antanut aiheen, josta on sov~~ittu~~^{ttu} erilaisia variaatioita kuitenkin niin, että raamatullinen aines on hallitsevana. "Syystaivas"-kokoelmassa pääsiäis-teemaa on paikoin lähinnä sivuttu muiden teemojen yhteydessä eikä käytetty itsenäisesti.

Jeesuksen kärsimyshistorian ja ylösnousemuksen tapahtumat eivät ole olleet vieraita runoilijoille ja yleensä taiteilijoille. Uskonnollinen runoilija pitää kiinni paitsi dogmeistaan myös mielikuvituksestaan (usein hartaasta) ja heijastaa esimerkiksi pääsiäisajan tapahtumat itseensä ja mahdolliseen omaan kärsimystiehensä tai käsittelee aihetta ulkokohtaisesti. Kupiaisen mielestä Haavion mielikuvituksen primaarinen lähtökohta on monesti uskonnollinen.² Ei-uskonnollinen runoilija projisoi omat kärsimystuntonsa ja syyllisyystuntonsa ristille, itsestä poispäin, kun uskonnollinen runoilija suuntaa ristin kärsimykset itseensä. Näin voidaan asia sanoa pelkistettynä, väitteenomaisesti, yleistäen. Poikkeuksiaahan on, ja näihin ei edellämainittu ajattelu ole sovellettavissa. Kärsimys- ja ylösnousemustapahtumat ovat kiinnostaneet maallisia runoilijoita ja jopa olennaisesti leimanneet joidenkin runoilijoiden laatua (mm. Kailas, Juvonen).

Kantola puhuu eniten käytetystä rististä ja ylösnousemuksesta mytologisina kuvina, jotka ovat innoittaneet runoilijoita. Ris-

¹ Niinivaara 1947, Vartija 1947 n:o 9 - 10.
² Kupiainen 1947, Uusi Suomi 16.12.1947.

ti kuvaa kärsimystä ja uhria. Syyllisenä on runon minä, jonka puolesta Vapahtaja ristiinnaulitaan. Tai runon minä on itse syyllisenä tai kärsivänä ristillä samaistuen Kristukseen tai ryöväriin. Minä voi olla myös sijaiskärsijä tai ristinpuu, johon ripustetaan minän sielu tai rakkaus. Ihmisen tai totuuden ristiinnaulitsijana on elämä. Ylösnousemusmyytistä Kantola jatkaa: "Myytti on alunperin syntynyt luonnon uudelleen-heräämisen vaikutuksesta. Nyt myytti on tullut vuorostaan symboliksi luonnon kuolleista heräämiselle. Ylösnousemus on myös minän oman elin- ja luomisvoiman palautumisen tai rakkauden heräämisen kuva".¹

Helvi Juvosen runoista on sanottu, että niissä "puhuu usein kärsimys, pelko ja ahdistus". Runoilijana Juvonen on tulkinnut sekä "ihmisen kärsimystä" että "hengen vapahdusta".² Hänen keskeisiä runokuviaan on risti.³ Juvosen kärsimysrunoissa erottuu Luojojan mukaan kaksi toisiinsa kytkettyä aluetta: Jeesuksen kärsimykset ja ristinkuolema, ihmisen ahdistukset ja tuskat.⁴

Kailaan runoudessa on Raamatun aihemaailmalla keskeinen osa; "erikoisesti kärsimyksen, sovituksen ja uhrin idea: kuva rististä".⁵ Kärsimys saa Kailaalla kohtalon merkityksen.⁶ Kärsimysrunojen teemat ovat Kupiaisen mielestä usein kätkeytyjä (esimerkiksi "Verkossa").⁷ Nokkalan mukaan Kailas ei suhtautunut kärsimykseen kristillisesti.⁸ Myöskään Tarkiainen ei näe Kailaan tähdentäneen "jumalallisen välittäjän ja hänen sovituskuolemansa merkitystä".⁹ Hellaakoskea kiinnosti kristinuskossa keskeisenä oleva

¹ Kantola 1972, s. 345.

² Niinistö 1964, s. 6.

³ Niinistö 1964, s. 7.

⁴ Luojoja 1967, s. 70.

⁵ Niinistö 1960, s. 236.

⁶ Kupiainen 1948, s. 210.

⁷ Kupiainen 1948, s. 226.

⁸ Nokkala 1942, Vartija n:o 10.

⁹ Tarkiainen 1939, s. 339.

kärsimyksen oppi, minkä takia kristinusko tuli runoilijalle läheiseksi ja eläväksi. Kristinuskon Jumalan hän koki kärsiväksi Jumalaksi, joka rakastaa kärsivällä rakkaudella ja säälii ihmistä. Hellaakoski ilmaisi todella koetun kärsimyksensä vahvoin ja konkreettisin kuvin.¹

Jaakko Haavion pääsiäisrunous noudattaa samaa tendenssiä, mikä oli havaittavissa hänen jouluaiheisessa runoudessaan, nimitäin kristillisessä julistuksessa pitäytymistä. Poikkeuksen muodostavat ne kymmenen runoa (noin neljännes pääsiäisaiheisista), joissa on kutsumukseen liittyvää tilitystä.

Kokoelmassa "Taivaan ovella" ei ole ainoatakaan selvää ylönousemus-kuvaa. Sen sijaan kärsimys-teemaan viittaavat Raamatun lainat: "ristinpuu" ("Betel"), "pyhä ristisi" ("Ankkuri"), "ristillä runneltu mies" ("Ristin oppi"), "ristinpuulla riisuttu mies" ja sotamiesten arvanheitto kaavusta ("Jeesuksen hame").²

"Ikikeväässä" on runo, jossa runoilija riippuu ristillä kuten Kristus: runo "Pääsiäinen". Minä puhuu syyllisyyden tunnossa, huokaa "tuomion alla" ja kuvittelee olevansa "matkalla helvettiin". Hän samaistaa itsensä Kristukseen: "Tänään viettänyt pääsiäistä / olen keralla Kristuksen. /---".⁴ Minä siirtyy Kristuksen tavoin pimeydestä valkeuteen. Hellaakoskella on vastaavanlainen samais-tumis-teema, joskin voimakkaammin eletty: "kun uneeni, lävitse hourion, / taas tunkee naula ja pistin. /---".⁵ Kailaan runossa "Näkyjen yö" runoilija kuvittelee itsensä ristille, yhdessä muiden kanssa.⁶ "Pitkäperjantai"-runossaan Kailas puhuu sydämensä

¹ Kantola 1972, s. 316 - 317, 321.

² Haavio 1933, s. 35, 59, 53, 60.

³ Haavio 1947a, s. 65.

⁴ Haavio 1947a, s. 65.

⁵ Kantola 1972, s. 317; Hellaakoski 1953, s. 551.

⁶ Rekunen 1963, s. 29.

repimisestä ja sen kohottamisesta ristille "kuin käärmeen vaskisen".¹

Haavion "Lastu"-runo on konkreettisuudessaan mielenkiintoinen. Esineellinen kuva puhuu paremmin kuin mitä kulunut kuva teki. Kristinuskoisissa runoissaan Hellaakoski käytti runsaasti esineellistä ilmaisua.² Minän samaistuminen näkyy runossa:

Kärsimyspuusta lastun
kerran käteeni sain.
Siksi tietäni astun
ristiä rakastain.³

Uustestamentillista ristinkantamis-teemaa muistuttavat kaksi viimeistä säettä. Tietäni-sanana voi nähdä symboloivan teemaa erilaisin toisiaan täydentävin tavoin: se voi tarkoittaa pelkästään Jeesusta tai nimenomaisesti Jeesuksen seuraamista (vrt. opetuslapset) tai yleensä Jumalan tahdon noudattamista. Runon minä näkee myös, että kaikki ovat ristillä, kaikki ovat syyllisiä. Valtava laajennus on saatu aikaan paljain kuvin: "---/ ristejä veistettiin / uusia uhreja tuoden / puihin kärsiviin".⁴ Tapahtuma on projisoitu raamatulliseen vaihan aikaan, joka edeltää tuhatvuotista valtakuntaa. Samantapainen laajennus löytyy Kailaalta: "Näkyjen yössä" on "tuhat ristiä — ristejä miljoonittain!"⁵

Omakohtainen tilitysruno "Pyhä puu" jatkaa "Pääsiäisen" (koelmassa "Ikikevät") linjaa, vaikka ei sisälläkään helvettiajastusta. Runon minä rinnastaa itsensä juutalaiseen, joka viettää vanhatestamentillista pääsiäistä edeltävää lehtimajanjuhlaa, juhlaa, jota edelleen vietetään Israelissa pääsiäisen aikoihin:

¹ Kailas 1966, s. 109.
² Kantola 1972, s. 320.
³ Haavio 1947a, s. 52.
⁴ Haavio 1947a, s. 51.
⁵ Kailas 1933, s. 39.

"Pyhä puu"

Äsken vietin lehtimajanjuhlaa
 alla helottavan auringon.
 Lintu lauloi puussa: Elä! Tuhlaa!
 Suvi ihana ja lyhyt on.

Tänään kuljen syksyn Golgatalle
 lauluttoman, laiminlyödyn tien.
 Rakkaan, alastoman puuni alle
 lepattavan sydämeni vien.¹

Uuden Testamentin Golgata-kuva on vanhan liiton vastapainona. Minä samaistuu siihen kertakaikkiseen uhriin, jonka Jumala tahtoi antaa vanhan liiton lukuisten eläinuhrien tilalle.

Viimeisessä kokoelmien pääsiäistä koskettelevassa runossaan "Golgata" (St 85 - 86) runoilija puhuu raajoissaan juoksevista avohaavoista. Runo rakentuu paljolti 22. psalmin pohjalle. Se jatkaa samaistumisteemaa, joka on nähtävissä jo runoissa "Lastu", "Pääsiäinen" ja "Pyhä puu". Runon minä tuntee ne samat naulankärkien pistot käsissään, jotka Kristus tunsu ja jotka psalmilaulaja eli todeksi omassa elämässään. "Pahain parvi saartaa minut" on suora laina Daavidin psalmista ja viittaa sekä ristiinnaulitsijoihin että kahteen ryöväriin (Ps. 22:17; vrt. Joh. 19:18, Ap.t. 2:23). Minälle "pahain parvi" merkitsee niitä henkiä ja voimia, jotka eivät ole Jumalasta ja jotka vastustavat Jumalan voimaa. Niilo Rauhala puhuu "äänistä", jotka "saartavat hänet kaikkialta".² "Golgatassa" tulee epäusko näkyviin. Runoilija ei jaksa uskoa loppulliseen voittoon:

¹ Haavio 1949b, s. 10

² Rauhala 1971, s. 31.

Eli, lama sabaktani?
 Miksi vuodatit
 ylitseni vihas kosken,
 annoit lyötäväksi posken,
 parran revittää?

Uskoin sinuun, Jumalaani.
 Miksi hylkäsit
 leijonain ja koirain suuhun?
 Poikas kädet ristipuuhun
 annoit levittää.¹

Rukouksen muotoisessa ja puhuttelua käyttävässä runossa "Palveleva rakkaus" runoilija ilmaisee halunsa ymmärtää ristin tarkoituksen, joka edelleen vaikuttaa yksilöihmiseen:

Näytä mulle, Jeesus rakas,
 jälleen piikkikruunusi!
 Auta, että aina muistan:
 sen sait mun tähteni.
 Lausu jälleen kuivin huulin
 ristiltäsi: janoan.
 Auta, että selvään näen
 tähteni sun kuolevan.²

Selvästi ylösnousemususkoisia runoja "Pääsiäisen" lisäksi on kaksi: "Huomenkellot"-kokoelman nimiruno ja "Sydämen hautaus" "Ikikevät"-kokoelmassa. Runojen pohjana on rakkaus luontoon ja luonnon mieltäminen ylösnousemukseen (kuoleman voittamiseen) minän tajunnassa. "On aikaan sydäntalvenkin / juurellas toukokuu" tahtoo julistaa valoa pimeyden keskellä.³ Runon vastakohtat, pimeys (risti, kuolema) — valo (ylösnousemus, elämä), edustavat runoilijoille yleisiä ilmaisukeinoja, joilla tässäkin tapauksessa

¹ Haavio 1949b, s. 85 - 86.

² Sisälähetyksen Jouluku 1959. Liitteet IX.

³ Haavio 1947a, s. 61.

runoilija on halunnut kuvata siirtymistä ("portti") valoon, iankaikkiseen elämään, jossa "ei ole kuolemaa".¹ "Huomenkellot"-runossa viitataan sunnuntaihin, ja juuri sunnuntaina Jeesus nousi haudastaan:

Niin usein suviaamuisin,
kun olen kirkkoon kulkenut

Vaan sydän hiljaa värissyt
on tiellä kalmiston.²

Ylösousemus on runoilijalle valoisa jo ennen kuolemaa runossa "Ylösousemusristi":

Vastaan tulvii
tulvimalla
valo lämpöinen.
Ristin valon
nyt jo nähden
ilomielin
täältä lähden
luokse Herran Jeesuksen.³

Hellaakosken ylösousemusaiheiset kuvat ovat valoisia, kirkkaita: "---/ kuinka painot, kuinka vaivat / oudon kirkastuksen saivat, / muuttuen".⁴ "Ylösousemus"-runossaan Hellaakoski puhuu "oudosta kirkkaudesta" ja "aamusta katoomattomasta".⁵ Juvosella on kysymys kuilusta pääsemisestä.⁶ Helvi Juvonen oli jo kerran kuullut "paljojen vetten äänen" ja nähnyt ylimaallisen valon.⁷ Runossaan "Kipuvuori" runoilija kuulee äänen, joka sanoo Jeesuksen

¹ Haavio 1944, s. 45.

² Haavio 1944, s. 44.

³ Kirkko ja me 1972 n:o 2. Liitteet X.

⁴ Hellaakoski 1953, s. 404.

⁵ Hellaakoski 1953, s. 172 - 173.

⁶ Juvonen 1960, s. 72.

⁷ Juvonen 1960, s. 253.

elävän.¹ Kailaalla on selvästi kristillinen kärsimys-teema, Golgata-kuva: "---/ minut uuvutit varjain — siksi / olen valmis kirkkauteen".² Hänellä liittyvät kärsimyksen ja vapahduksen aiheet yhteen.³ "Riemulaulu"-runossa "tulen halki he kävivät, voitajat, / ei kajonnut liekki heihin".⁴ "Pyhät miehet" olivat vapaita, kun kärsimys oli kestetty. Niilo Rauhalalla "kaukaa ja lähelle puhuu kärsimyksen ja valon tie, / että olisi tie".⁵

Haavio on käyttänyt puhuttelumuotoa mm. "Huomenkellojen" runoissa "Rikkipoljettu käärme" (alk. "Käärmeen purema"⁶), "Ylönoussut", "Kivi" ja "Kevätajatuksia hautausmaalla" sekä "Syys-taivaan" "Hymni"-runossa. Hellaakoski on samoin suosinut puhuttelua lähes kaikissa kristinuskoisissa runoissaan.⁷

"Hymnissä" runoilija puhuttelee "Jumalaa, Kuningasta", "Kivi"-runossa "kallista Jeesusta" ja "Kevätajatuksia hautausmaalla"-runossa "Herraa".⁸ "Rikkipoljetussa käärmeessä" on kristillisessä hengessä ilmaistu muoto "Oi, haavoittunut veljeni" ja "Ylönousseessa" "veljet"-muoto.⁹ Hellaakoski käyttää tuttavallista puhuttelua "veli vapahtaja" runossaan "Ihmisenpoika".¹⁰

"Rikkipoljettu käärme" -runossa on muitakin raamatullisia kuvia: "vuoksi hetken nautinnon" (syntiinlankeemus Vanhassa Testamentissa) ja "Kristus polki käärmeen pään" Uudessa Testamentissa (vrt. 1 Moos. 3:15).¹¹ Myös Kailaalla on kuva "jalkasi polkivat käärmeen päätä".¹² "Veresi priiskoitus" Haavion "Kevätaja-

¹ Juvonen 1960, s. 253.

² Kailas 1966, s. 156.

³ Rekunen 1963, s. 28.

⁴ Kailas 1966, s. 244.

⁵ Rauhala 1973, s. 36.

⁶ Herättäjä 1934 n:o 13, pääsiäisnumero.

⁷ Kantola 1972, s. 320.

⁸ Haavio 1949b, s. 65; Haavio 1944, s. 41, 46.

⁹ Haavio 1944, s. 36, 40.

¹⁰ Hellaakoski 1953, s. 550.

¹¹ Haavio 1944, s. 35 - 36.

¹² Kailas 1966, s. 113.

tuksia hautausmaalla" -runossa viittaa vuoden 1893 Siionin virteen, jossa on "että sä priiskoittaisit / verelläs tunton nyt".¹ Sana priiskoitus liittyy siis herännäismaaperään. Se on arkaainen. Vanhan Testamentin uhrimenoihin palautuva sana.²

Runot "Getsemane"³, "Ylösnoussut", "Hymni" ja "Kivi" ovat kristillisiä runoja perinteellisessä mielessä. Raamatun lainat ovat niissä selviä ja yksinkertaisia mutta silti voimakkaita. Pääsiäisajan tapahtumiin liittyviä Raamatun henkilökuvia edustavat "Ikikevät"-kokoelman runot "Herodeksen nauru", "Maria Magdalena" ja "Nikodemus ja Joosef Arimatialainen" sekä kokoelmien ulkopuolinen "Pontius Pilatus"⁴.

"Huomenkellot"-kokoelmassa on pääsiäisen laajennusta osoittavia, kollektiivisia tunteja ilmentäviä runoja, ei-persoonallisia, joissa on käytetty me-muotoa: "Yläsalissa", "Kevätajatuksia hautausmaalla" ja "Ylösnoussut".

"Yläsalissa"-runo alkaa:

On harmaa murhe pysähtynyt kaikkein sydämiin.
Me istumme ja odotamme yötä.⁵

Harmaasta väristä kirjoittaa Juhani Rekola: "Hiljaisen viikon keskiviikon nimenä on vanhastaan Tuhkakeskiviikko. Tuhkan väri on harmaa. Saksalainen Hans Holbein vanhempi on esittänyt Jeesuksen kärsimystien kuvasarjana, jolle hän on antanut nimen Harmaa Passio, Harmaa Kärsimys. Rainer Maria Rilke kuvaa 'Öljymäki'-runossaan Jeesuksen nousemassa Getsemaneen 'harmaiden lehvien alla har-

¹ SV 60 (1893). Vuoden 1972 virressä "puhdistaisit" (SV 198).
² Haavio 1970b, s. 42.
³ Kansan Kuvalehti 1934 n:o 13, pääsiäisnumero. Liitteet XI.
⁴ Kansan Kuvalehti 1948 n:o 12 - 13. Liitteet XII.
⁵ Haavio 1944, s. 37.

maana'. Harmaa on väreistä väkevin... Harmaa on kärsimyksen väri".¹

Kysymystä Jeesuksen rististä ja ylösnousemuksesta on verrattu salaisuuteen, joka "vaikuttaa olemassaolollaan": "Salaisuus sisältää sen, että on jotakin mitä emme tiedä. Salaisuuden toteaminen merkitsee, että me tiedämme, että on jotakin, mitä emme tiedä... Salaisuus vaikuttaa olemassaolollaan. Näin tekee myös Jeesuksen risti ja ylösnousemus. Ne koskettavat meitä jokaista. Siksi niitä ei voi kertoa asiallisesti vaan samalla eläen tämän Jumalan sanomattoman salaisuuden läsnäolon".² Tätä salaisuutta lähelle on Jaakko Haavio pyrkinyt.

4. Synti ja armo

"Kerrottuasi vaivas / pyydä: Anteeksi anna! / Aukenee armon taivas, / sataa salattu manna: / syyllisen ilmainen ane" -säkeistö kuuluu esikoiskokoelmaan, "Rippi"-runoon,³ jossa nimeä myöten esiintyvät herännäiskristillisyydelle ja yleensä kristilliselle uskolle keskeiset asiat: rippi, anteeksiantamus ja armo Jumalan rakkauden osoituksena.

Jaakko Haavion runomaailman suppeimpiin alueisiin kuuluu synnin, syyllisyyden, anteeksiannon ja armon teemakokonaisuus, mikä on ominaista ns. alatien, "matalalta, ristin varjon alta" kulkevalle kristillisyydelle.⁴

¹ Rekola 1973, s. 35.

² Rekola 1973, s. 8.

³ Haavio 1933, s. 29.

⁴ Haavio 1949b, s. 68.

Esikoiskokoelma on ainoa, jossa on selvää teemoihin liittyvää kuvastoa; vajaa kolmannes sen runoista heijastelee herännäismielialoja synti- ja armokysymyksessä ja vain pari näistä on kelpuutettu "Runot"-valikoimaan. Herännäiskristityn ollessa runoilijana odottaisi teemojen kattamaa runoutta muissakin kokoelmissa. Kehitys, joka alkoi Haavion "synkimpiä tuomiomielialoja ja heränneiden synninvihaa"¹ heijastelevaksi sanotusta "Taivaan ovelle" -kokoelmasta, on suuntautunut vapautumista kohti ja ankaruudesta poispäin. Raamatullisia termejä ja lainoja käyttävä herätysrunous on kehittynyt Haaviolla vapautuneeseen keskuslyriikkaan ja kiihvailun tilalle on tullut hiljainen mietiskely ja omakohtaisempi aines.²

Muita kokoelmia leimaavat toisenlaiset teemat, joskin sieltä täältä löytyy kulloisestakin pääteemasta poikkeava runo tai kaksi, jotka on sijoitettu ikäänkuin keskeisteeman reunalle tai väliin. Lisäksi samassa runossa saattaa olla useita uustestamentillisiä näkökulmia: Jeesuksen syntymä, ristinsovitus, kaikkivaltius ja paluu (esimerkiksi "Tylyn kansan luo..." "Huomenkelloissa"). Runoissa "Betel", "Ristin oppi", "Jeesuksen hame" ja "Pojilleni" "Taivaan ovella" -kokoelmassa, "Rikkipoljettu käärme", "Tylyn kansan luo...", "Kivi" "Huomenkelloissa", "Lastu", "Sydämen hautaus" ja "Pääsiäinen" "Ikikeväässä", "Pyhä puu", "Hymni" ja "Suomalainen usko" "Syystaivas"-kokoelmassa yhdistyvät Uuden Testamentin keskeisistä vaiheista ristinkuolema, ylösnousemus ja "lunastusarmo": "--- Murrettu synnin ies / ja katkaistu kuoleman ota".³

¹ Lounela 1954, s. 366.

² Lounela 1954, s. 366.

³ Haavio 1933, s. 53.

Runot "Käärme" ja "Rikkipoljettu käärme" eroavat muista synti- ja armoväritteisistä runoista; niissä muistutetaan synnin alkuperästä, käärmeestä, joka on pahuuden vertauskuva kautta koko Raamatun. "Käärme"-runossa, jota Haavio pitää sormella osoittavana, opettavaisena,¹ "käärme on synnin kyy",² joka vietti ihmisen eroon Jumalasta. Yleinen hyvän ja pahan ongelma on saanut runoasuisen ratkaisunsa:

Ja ihminen, tuo voimaton,
vain vuoksi hetken nautinnon
jo hylkäs auttajansa.³ ("Rikkipoljettu käärme")

Syntiinlankeemuskertomusta on Kailas nimittänyt lapsuutensa "mustaksi saduksi". Synti on perisyntiä; "pahan saavat he siemenen".⁴ Kailaan raamatullista kuva-ainesta edustavat "Eedenin käärme" ja musta ruhtinas, "ruhtinas mustien siipien".⁵ Haaviolla on "alhojen mustasiipi".⁶ Kailaan "Sielu"-runossa viitataan täysin kristillisesti aikaan ennen syntiinlankeemusta, jolloin kaikki oli vielä hyvää ja kaunista: "---/ Mikä kauneus katsoikaan mua ---".⁷

"Rikkipoljettu käärme" liittyy Ensimmäisen Mooseksen Kirjan ennustukseen, jonka Jumala ilmoitti käärmeelle, saatanalle, jota Raamatussa sanotaan mm. käärmeeksi. Rikkipoljettu käärme -kuva esiintyy myös Kailaan "Yksinäisessä ratsastajassa", jossa uskonnollinen aines on saanut omaperäisen käänteisen ilmauksen eikä seuraa yhtä tarkasti raamatullista lähtökohtaa kuin Haaviolla.

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
² Haavio 1933, s. 33.
³ Haavio 1944, s. 35.
⁴ Kailas 1966, s. 177.
⁵ Kailas 1966, s. 176.
⁶ Haavio 1947a, s. 91.
⁷ Kailas 1966, s. 190.

"Sen muoto oli enkelin" -ajatus viittaa Paavalin sanoihin saatanan tekeytymisestä valkeuden enkeliksi, siihen, miten ihminen ei heti näe todellisuutta vaan sokaistuu ja paradoksaalisesti valitsee mieluummin pahan kuin hyvän.¹ Kailaalla käsi "hyvät jätti tekemättä".² Ja "Pienessä syntisessä laulussa" "syntimme kaunis on".³ Runoilija kertoo mahdollisuudesta, joka puhdistaa ihmisen, jos ihmisellä itsellään on todellinen halu puhdistua:

Oi, haavoittunut veljeni,
luo hämärtyvä katseesi
— kuin korpimatkan kansa —
päin ristinpuulla riippujaa:
voi käärmeen piston parantaa
vain hänen kuolemansa.⁴

"---/ Vaan käärmeen rikkipoljetun / on aika lyhyt, päivä kun / on laskemaisillansa" osoittaa, että on olemassa voima, joka tulee voittamaan saatanan vallan, "sillä aika on lähellä".⁵ Runoilija on päätenyt Jeesuksen toisen tulemuksen ajankohtaan. Runo sisältää koko Raamatun ydinkohdat.

"Tomu ja tuhka" -runossa on hirmuista pelottelua, jota tehostavat niukat sanat. Katoavaisuuden ja vähäarvoisuuden ilmentäjinä ovat arkisen konkreettiset tomu, romu ja tuhka. Herännäis-hengen sävy on vakava:

Kuolema uhkaa:
ruumis on tomua,
rahasi romua,
talosi tuhkaa.

¹ Haavio 1944, s. 35.

² Kailas 1966, s. 23.

³ Kailas 1966, s. 82.

⁴ Haavio 1944, s. 36.

⁵ Haavio 1944, s. 36; Vrt. Ilm. 22:10.

Vaivainen sielu!
 Avoinna sulle
 kadotetulle
 helvetin nielu.¹

Tomu ja tuhka ovat myös katumuksen merkkejä. Job katui "tomussa ja tuhassa". Uuden liiton aikana mahdollistaa Kristuksen veri täydellisen puhdistuksen. Mainittakoon, että veri-sana on erittäin yleinen puhdistuksen yhteydessä kristillisessä kielenkäytössä, Raamatussa ja hengellisissä lauluissa. Runon lopussa on yhteys siihen syntiuhriin, jossa hiehon tuhka ja puhdistusvesi näyttelivät keskeistä osaa ja joka on esikuvana Uuden Testamentin Karitsa-uhrielle: "---/ Veri sen pyyhkii. / Ilosta nyyhkii / tomu ja tuhka".² Säkeillä osoitetaan katumuksen syvyyttä.

Kaunistelemattoman yksinkertainen "Valo"-runo, naiiviltakin tuntuva, toteuttaa herännäisajattelua vastakohta-asettelullaan: maailma (valhe, jumalattomuus) — valo, valkeus (totuus, jumaluus). "Maailman Talo" ja "Maailman filmi" puhuvat runossa isoilla kirjaimillaan ja osoittavat maailma-käsitteen todellista valtaa ja voimaa ihmisten keskuudessa. Maailmasta puhuttaessa kristityt tarkoittavat sitä maailmaa, jonka hallitsijana on pimeys, synti. "Valo"-runonkin 'maailma' on valheellisuuden, turhuuden ja pimeyden maailma. Valkeus on niin kirkas, että sitä ei ihminen pysty katsomaan pimeyttä ja pahoja tekoja vasten:

Sinä hetkenä silmämme vettyivät,
 kun astuimme päivän valoon,
 ja valonarkoja silmiä
Tosi sokaisi kirvellen.³

¹ Haavio 1933, s. 21.

² Haavio 1933, s. 21; Vrt. 4 Moos. 9:19.

³ Haavio 1933, s. 30.

"Kaksi virtaa" -runossa on kysymys kahdesta vastakkaisesta, ehdottomasta tiestä. Sama ajatus on myös "Rajalla"- (TO 54 - 55) ja "Kaksi ääntä" -runoissa. Viimemainittu on "Ikikevät"-kokoelmassa, ja siinä on ajatus ilmaistu selvimmin. "Kaksi ääntä" on vuoropuhelun muotoon rakennettu Jumalan ja Pirun ollessa vastakkain. Vaikka onkin kyse vakavasta asiasta, synnin ja tunnonvai-vojen äänistä, runoilija uskaltaa tässä yhteydessä tehdä humoristisen mutta samalla korostavan vaikutelman:

Kun synti nousee kanteeksi
 — vie tunnonvaivoihin —
 Jumala antaa anteeksi
 vaan Piru — akordin.¹

Kantola mainitsee Hellaakosken rohkeasta vakavan ja leikillisen yhdistämisestä kristinuskoisissa runoissa.² Kahden tien samanai-kaisen kulkemisen, dualismin mahdottomuuden Haavio osoittaa mainituissa kolmessa runossa; on tehtävä valinta, "ketä jumalana kumarratte", viettekö "kirouksen taikka siunauksen", valitsetteko lupauksen maan vai korven, "taivaan" tai "gehennan".³ Kaksi tietä, lavea ja kaita, taistelevat Raittilan "Tie"-runossa:

Vaan yhä käyvät kutsut kahtahalta,
 ja yhä syvenevin sävelin
 se toinen ylemmäksi yllyttää

 ja toinen kaiken rakkaan multa riistäin
 ja valheeksi sen toisen kutsut kiistäin⁴

Haavion 'gehenna' lienee yhteydessä Kiven sanoihin "en taivasta /

¹ Haavio 1947a, s. 94.

² Kantola 1972, s. 322.

³ Haavio 1933, s. 54; Haavio 1947a, s. 95.

⁴ Raittila 1963, s. 35 - 36.

Ma tahdo, en yötä Gehennan" ("Ikävyys").¹ Kahden tien problemaatiikka on samalla uskon ja epäuskon problematiikkaa.

Synti "riistää elämän" (runo "Olen niinkuin lastu laineilla").² Runoilijalta kuuluu kehoitus henkilökohtaiseen ripittäytymiseen ja lupaus: "---/ sydämen seisoviin vesiin / alkaa raikkaasti tuulla" ("Rippi").³ Keskeinen metafora 'seisova vesi' on symboloimassa vähitellen tapahtuvaa kuolemaa elämässä, kuollutta Jumala-suhdetta. Samanlainen kielikuva on sekä Kailaalla et-Juvosella: "seisovaa vettä" ("Elämän ylistys")⁴, "Olen seisova vesi" ("Seisova vesi")⁵. Vastaavanlainen kuoleutuminen kuin edellämämainitussa "Ripissä" on runossa "Kaksi virtaa"; "virta kuivettui", koska siihen ei virrannut elämää.⁶

Uskonelämä perustuu anteeksiantamukseen ja Jumalan armoon ja lahjaan:

Kerrottuasi vaivas
pyydä: Anteeksi anna!
Aukenee armon taivas,
sataa salattu manna:
syyllisen ilmainen ane.⁷ ("Rippi")

Alkusointuisuus ja kesuura sopivat onnistuneesti ja vaikuttavat kuulijaan. "Salattu manna" perustuu Ilmestyskirjan toiseen lukuun (Ilm. 2:17), ja tarkoittaa Jeesusta itseään, taivaasta tullutta leipää ("Minä olen elämän leipä." Joh. 6:48). Katolinen hyvittäjä, ane-käsite, ei tunnu luontuvan yhteyteen. Kristillinen taivaan anteeksiantamus on Hellaakosken "Taivaan portilla"

¹ Kivi 1954, s. 291.
² Haavio 1933, s. 24.
³ Haavio 1933, s. 29.
⁴ Kailas 1966, s. 31.
⁵ Juvonen 1960, s. 4.
⁶ Haavio 1933, s. 36.
⁷ Haavio 1933, s. 29.

-runossa: "Minä valheihminen, olen nyt aivan hiljaa portilla. /
Jo kosken sormias. / Mua samaten kosketatko? /---.¹

Jeesuksen vertaus tuhlaajapojasta (Luuk. 15) on antanut aiheen kolmeen runoon: "Tuhlaajapoika", "Nuoremman veljen suku"² "Tuhlaajapojan vanhemmat"³. Tulkinnat vertauksesta noudattavat deskriptiivisellä tasolla läpinäkyvästi, runollisesti evankeliumia ja sisältävät opettavaisen tendenssin saarnan tapaan. "Nuoremman veljen suvussa" on persoonallisempi, omaperäisempi ote kuin muissa; se on projisoitu runoilijan omaan rippikoulu-aikaan:

(1) Me vaellamme, nuoremman veljen suku,
tänä aamuna, isä, kasvojes paisteeseen.
On lukumme Luukkaan viidestoista luku:
oma-elämäkertamme synnin merkkeineen.

(3) Isä, vainioitas paremmat poikas kuokki,
ja paremmat tyttäres teki askaret.
Me läksimme kotoa. Saatana meitä ruokki.
Vaan nyt on meillä nälkä ja kyynelet.⁴

Hellaakoskella on antiteettinen "Tuhlaajapoika", muunnelma Raamatun tuhlaajapoikakertomuksesta. Runossa tuhlaajapoika-minä haluaa erottua muista eläen rikkaana ja kuollen sitten "kuin köyhä mies".⁵ Helvi Juvosen "Tuhlaajapoikaan" sisältyy positiivinen vaellusmotiivi. Runon minä tuntuu tyytyväiseltä: "---/ Kylvin-
kö siementä? Korjasin viljaa".⁶ Matti Palm viittaa raamatullisiin kylvämis- ja leikkaamis-motiiveihin "Tuhlaajapoika"-runon yhteydessä.⁷

¹ Hellaakoski 1953, s. 535.

² Kirkon Nuoriso 1934 n:o 5. Runo "Me tulemme" -niminen, alaot-
³ sikkona "Rippikoulukokemus". Alkuperäinen runo 4-säkeistöinen.
⁴ Kodin Viikko 1949.

⁵ Haavio 1944, s. 54 - 55.

⁶ Hellaakoski 1916, s. 21.

⁷ Juvonen 1960, s. 195.

⁷ Palm 1975, s. 371.

"Kristityn suurin ilon aihe on Jumalan armo ja anteeksi-antamus, olo Jumalan lapsena, elämä hänen rakkaudessaan", kirjoittaa Jaakko Haavio ja lisää apostoli Paavalin sanat: "Kaikki minä voin hänessä, joka minua vahvistaa" (Fil. 4:13).¹ Armo on jatkuvaksi käsitettävää, uskonelämää hallitsevaa Jumalan rakkautta, joka "vuotaa" yli. Armo on herännäisyyden ydinsanoja

Raamatussa ja hengellisissä lauluissa yleinen armo-käsite kuuluu kirkollisten herätysliikkeitten aktiiviseen kielenkäyttöön. Lestadiolaisten lauluissa ja virsissä ovat armonmeri ja armon virta yleisesti käytettyjä.² Siionin virsissä armo-sanan käyttöyhteydet ovat lukuisat: "armon ovi" (SV 1), "armon virta" (SV 88), "armoliitto" ja "armon Henki" (SV 254), "armon meri" (SV 237), "armokäsi" (SV 170). Tällä virsikiielellä on ollut vaikutuksensa Haavion esikoiskokoelman runokieleeseen: "armon lapset" ("Pyhien yhteys"), "lunastusarmo" ("Ristin oppi"), "armoalttari" ("Tuhlaajapoika"), "ylitsevuotava armo" ("Antti Björqvististä")³ Myös "Rajalla"- ja "Jeesuksen hame" -runoissa liikutaan armon alueella. "Armos sana" ("Turvallinen epätoivo") ja "armoon tyydy!" ("Syvyys huutaa syvyydelle") ovat "Huomenkelot"-kokoelmassa.⁴

Runoilija sisällyttää pelastusajatuksen armo-käsitteeseen; pelastus edellyttää armoa Jeesuksen puolelta: "---/ Ja hukumasta pelastaa vain armo Jeesuksen. /---".⁵ Raamatullista pelastus-sanaa runoilija ei juuri käytä, mutta ilmaisee pelastusajatuksen puhumalla syntien anteeksisaamisesta armon kautta. Kris-

¹ Haavio 1970c, s. 110.

² Syväri 1974, s. 58.

³ Haavio 1933, s. 50, 53, 40, 72.

⁴ Haavio 1944, s. 59, 71.

⁵ Haavio 1944, s. 91.

tillistä pelastusajatusta ei ole esimerkiksi Kailaalla eikä Hellaakoskella. Vaikka Kailaalla on tyypillisiä kristillisiä käsitteitä (synti, syyllisyys, uhri, armo), ei hän hyväksynyt dogmia pelastumisesta pelkällä uskolla Jeesukseen. Omalla kärsimyksellään jokaisen on sovitettava syntinsä ja pelastettava itsensä.¹

"Synti palkitsee orjansa kuolemalla" -jakeeseen (Room. 6:23) perustuu Jaakko Haavion käsitys synnin seurauksesta: synti "riisittää elämän".² Kuolema on tässä yhteydessä sama kuin iankaikkisen kadotus. Haavio puhuu "helvetin nielusta", "gehennasta", "syvyydestä" iankaikkisen elämän vastapainona.³ Jompikumpi toteutuu vasta ajallisen elämän jälkeen:

Saan taivaan, ilosalit sen,
tai vaivun gehennaan.
Kun jommankumman valitsen,
siis jommankumman saan.⁴ ("Kaksi ääntä")

5. Kuolema — ajallisen ja yliajallisen kohtaaminen

Nuoren Jaakko Haavion kuolemanrunous rakentuu niistä aineksista, jotka ovat yhteydessä keskuslyriikkaan. "Kuolema oli tuttu...", se kuului "tietyillä tavalla erään ikäkauden lyriikkaan"; "...se on hyvin konkreettisesti mielessä mukana. Koko lapsuuttani varjosti äitini kuolema. Lasten keskuudessa usein

¹ Rekunen 1963, s. 45, 93.

² Haavio 1933, s. 24.

³ Haavio 1933, s. 21; Haavio 1947a, s. 95; Haavio 1944, s. 71.

⁴ Haavio 1947a, s. 95.

puhuttiin ja kuviteltiin, millainen äiti olisi, jos hän eläisi. Se tuonpuoleinen maailma oli suunnilleen sama kuin se, minne äiti oli mennyt", kuvailee Haavio esikoiskokoelmansa päällimmäisiä tunnelmia ja lähinnä kuoleman voimakasta läsnäoloa. Kuolema-aiheen esiintyminen perustuu Haavion mielestä kahteen konkreettiseen seikkaan, aviopuolison vakavaan sairauteen ja kuolemantapauksiin suvussa.¹

Alkukauden runoissaan Haavio silmiinpistävän selvästi piirtää konkreettisia kuolemanrunoja ja tekee kuoleman niin todelliseksi, että sitä ei erikoisemmin tavoitella vaan se on osana elämää, osana joka ei ahdista. Kuolemanrunot ovat siinä mielessä todellisia, että niissä ei ole keskeisenä kuolemanjälkeinen olotila vaan kuoleman luonnollisuus ja että kuolemasta on Haavion helppo puhua.

Esikoiskokoelman nimi jo viittaa siihen, että pysähdytään "taivaan ovelle", ei mennä kauemmaksi. "Huomenkelloista" lähtien konkreettisuus ja samalla läheisyys vaihtuu käsitteellisyydeksi, mikä ei merkitse kuitenkaan etäisyyttä suhteessa kuolemaan. Ensimmäisten kuolemanrunojen tietty aavistelevuus panee odottamaan että on olemassa kuolemanjälkeistä elämää, että kuolemaa ei seuraa tyhjiys. Tämä kristillinen katsantokanta selkiytetään toisesta kokoelmasta alkaen. Omakohtaiseen kuolemanodotukseen päättyy kuolemanrunojen kehitys. Kuolemankaipuussa on optimistista henkeä, vaikka runoilijan elämänrakkaus säilyy kaiken yllä. "Ja elämän laulu soi kuolemankin yli", kirjoitti Vilho Ylijoki "Suven maa" -kokoelmasta.²

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
² Ylijoki 1956, Kotimaa 26.10.1956.

Kuten mainitsin, alkukauden eli lähinnä 1930-luvun kuolemanrunoutta leimaa konkreettisuus, havainnollisuus. Hautajaiset kuuluvat osana papin elämänkulkuun; pappi saa "joka ruumiin siunaamissanat kuulla".¹ Hautajaisselostus annetaan naakoista käsin, mikä luo paitsi ulkokohtaisen myös kieltämättä koomisen vaikutelman sinänsä vakavasta tapahtumasta. "Naakat ja poika" -runossa hautajaistapahtuma kuvataan paikoin yksityiskohtaisesti, kirkollista kaavaa seuraten:

Sanaomattoman raskasta taakkaa
toi kirkolle saatto musta.

hyvä heidän on joutilaina
ja katsella kistua,

joka verkkaan liikkua alkaa
ja tulee huojuen.

Sen alla on monta jalkaa:
se on suunnaton hyönteinen!

Ja saattoväki nyyhkii.
On naakat kummissaan:
Miks silmiä kansa pyyhkii,
kun sille saarnataan

tämän haudan partaalla taasen,
kuten usein ennen, näin:²

Lopputulokseksi tulee kuolemankin edessä koettava "ikuinen ilo" hänelle, "joka kääntyy Herraan päin".³

¹ Haavio 1933, s. 11.
² Haavio 1933, s. 11 - 12.
³ Haavio 1933, s. 12.

Kuoleman konkreettisuus ajallisen elämän päättyessä on runossa "Kalastajan kertomus". Pappi jakaa ehtoollista kuolevalle. "Lapsen hauta" -runossa ollaan jälleen hautajaisissa. "Sakramentissa" on lapsen kuolema: "---/ Laps siirtyi kesken untaan / Jumalan pyhään perheeseen / ja taivaan valtakuntaan".¹ "Tomu ja tuhka" -runossa on pelottelua, herättelyä konkreettisilla kuvilla: "Kuolema uhkaa: / ruumis on tomua, / rahasi romua, / talosi tuhkaa".² "Myrskyssä"-runossa piirtyy kuvakielellä realistinen aika runoilijan elämästä, mukana on myös hengellistä sanastoa, joka ilmentää koettua "ajallista hätätilaa".³

Usko kuolemantakaiseen elämään on Haaviolla ilmeinen. Kaikki kuolema-aineksia sisältävät runot kertovat tuosta uskosta. Kuolemanjälkeisen elämän Haavio jakaa selkeästi, täysin raamatullisesti:

Rajatuksin valtakuntaa kaksi:

toinen Elämä on; nimittävät toista Kuolemaksi.⁴

("Hautausmaan portilla")

Synnistä sanotaan runossa "Olen niinkuin lastu laineilla", että se "riistää elämän".⁵ Syntinsä anteeksi saanut Jumalaan uskova ja uskonsa säilyttävä jatkaa iankaikkista elämää ajallisen elämän jälkeen, syntinen ja ei-uskova siirtyy iankaikkiseen kuolemaan (vrt. Room. 6:23). "Hautausmaan portilla" jatkuu:

Samaa kansaa rajan kummallakin puolla:
kuollut elää voi, ja elävä voi kuolla.⁶

Ajallisessa elämässä on valinta tehtävä (vrt. "Rajalla").

¹ Haavio 1933, s. 48.

² Haavio 1933, s. 21.

³ Haavio 1975, s. 192 - 193; Vrt. s. 51 - 52.

⁴ Haavio 1933, s. 14.

⁵ Haavio 1933, s. 24.

⁶ Haavio 1933, s. 14.

Runoilijoiden tuotannossa on havaittavissa kausia, jolloin suhtautuminen kuolemantakaiseen elämään korostuu. Hellaakosken "Nimettömissä lauluissa" runo "Puu uljahin kankahalla" puhuu uskosta kuolemanjälkeiseen elämään. Hänen sota-ajan runoudessaan näkyykään häivähdyksiä levosta kuoleman jälkeen: silloin "turhaksi tuntee tuskan oman / meren kuullossa kirkkaan, rannattoman".¹ Siljolla on "tummat tähdet" ja "niissä / mun eloni lepo ja syvyys".² "Minä uskon ihmishengen ijäisyyteen, siis (tavallaan) sielun kuolemattomuuteen. Mutta tätä kuolemattomuutta en käsitä persoonallisesti siten, että tämä elämä välittömästi ja itsetajuisesti jatkuisi kuoleman jälkeen; vaan päinvastoin luulen, että senjälkeisessä henkemme olotilassa ne tajuumismuodot, joihin tämä meidän persoonallinen elämämme on nyt sirottunut, tulevat häviämään. — Olisihan sangen omituista ajattelakin, että kuoltuamme voisimme ehkä jollakin toisella taivaankappaleella (= "taivaassa!") muistella tätä elämäämme, siis siirtyä takaisin niihin havainnon ja tajuaamisen muotoihin, jotka epäilemättä kuolemassa menetimme", tilittää Siljo päiväkirjassaan 3.11.1909.³ Kailaalla on "iankaikkinen tyhjiys, kauhu" ("Aphelium"), paratiisiihelma ("Onnellinen", "Näkyjen yö"), autioksi tuleminen ("Pieniä hautoja"), tyhjät taivaat ("Eräs in memoriam"), matkan loppuminen kangastukseen ("Karavaani"), jälleensyntymisaihe ("Kuva"), ikuisuusajattelua, johon sisältyy korkeamman tason elämä ("Havahtuminen"; proosamuotoinen "Paljain jaloin" -kokoelman epilogi).⁴ Kaksoisminuus sisältyy Kaila-

¹ Hellaakoski 1953, s. 201.

² Siljo 1958, s. 145.

³ Siljo 1958, s. 46.

⁴ Kailas 1966, s. 56, 91; Kailas 1933, s. 37 - 40; Kailas 1966, s. 96, 100, 108, 121 - 123; Kailas 1936, s. 184 - 185.

ikuisuus-teemaan.

Kristillinen helvettiajatus ei esiinny Haaviolla kovin usein sen ohella, missä on puhuttu kuolemanjälkeisen elämän jaottelusta ("Hautausmaan portilla", "Rajalla"). Tämä seikka selittyy mahdollisesti sillä, että kuolemanjälkeisyyttä koskettelevissa runoissa asetutaan uskovien ihmisten asemaan. Päätelmää tukee myös taivaskelpoisuuden kriteerien vähäinen määrä runoissa. "Tomu ja tuhka" -runossa puhutaan "helvetin nielusta", johon "vaivainen sielu" joutuu, mutta ei sanota enempää.¹ Kuolemaa kutsutaan "yks'sarviseksi pedoksi", ammottavan helvetin hirviöksi, joka "tahtoo jok'ainoan viedä", omalaatuisessa "Erakko Barlaamin vertauspuheessa nuorelle Josafaatille".² Runon mielikuviutus ei ole aivan omaperäinen. Taustana on "Legenda Aureasta" -niminen kirja, joka sisältää katolisia legendoja ja josta erakko Barlaam ja munkki Josafaat ovat peräisin. Haavio muutti erakon puheita runomittaan.³ Kristinuskoinen helvettiajatus on Hellaakosken "Dantessa"; runoilija ei kuitenkaan tahdo hyväksyä tuomiota, jonka hän näkee tulleen toisten ihmisten taholta, Raamatun ilmoittamana viimeisenä tuomiona. Hellaakosken usko helvettiin on ristiriidassa rakkauden opin kanssa.⁴

"Taivaan ovi" -runossa, joka kirjallisena tuotteena ei ole merkittävä, runoilija puhuu selvin sanoin, millä ansioilla ei saavuteta taivaskelpoisuutta. Hallitsijan valta ei auta:

Tuli ovelle kuningas kruunupää.

"Mitä valtasi täällä hyödyttää?"

On kruunusi ruostunut, manttelis mätä.

Jaak. 5:2-3.

¹ Haavio 1933, s. 21.

² Haavio 1933, s. 86 - 87.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Kantola 1972, s. 314.

Ne maasta sait ja ne maahan jätä."¹

"Eikö Jumala ole tehnyt maailman viisautta hullutukseksi?" -jakeeseen perustuu oppineen tohtorin turha koputus "taivaan ovel-la". Ei siis auta ihmisviisaus. Sotilaalliset ansiot eivät myöskään riitä taivasosuuteen runon mukaan.

"Harvitaan "Kristuksen ansio"; verellä pestylle ja uskonsa tähden vainotulle "oven Pietari aukas, ja mies meni sisään" (Matt. 25:21).² "Rajalla"-runossa "elämän saavutatte / vain vae-taen Herran silmäin alla / ja heittäin turhat jumalanne sikseen" Kristillisen käsityksen mukaista on lasten taivaskelpoisuus, mitä osoittavat runot "Kalastajan kertomus" ja "Sakramentti". Viimemainitussa runossa kuolleen lapsen taivaaseen siirtyminen tapahtuu kasteen jälkeen, jolloin lapsi on kristillisen perinteen mukaisesti vapaa perisyynnistä. "Kalastajan kertomuksessa" on kuollut tyttö: "---/ soi hänen äänensä taivaasta: /---".⁴ Kuollutta lasta ihannoiva Kailas sanoo: "---: Onnellinen! / Hän on lähtenyt puhtaalla lapsenmiellä /---".⁵

Herännäisajattelusta kertova armahdus syntielämästä ennen kuolemaa perustuu Kristuksen veren voimaan: "Lauhtuu jo uhka: / Veri sen pyyhkii. / ---", "---/ yks rauhan satama auki jää, / se on Herran veri".⁶ Samoin kuin syntien anteeksisaamisen perustana on "lunastusarmo" ("Ristin oppi"), samoin kuolemanjälkeisen elämän (taivaselämän) ydin on armossa, jota toivotaan: "---/ suo armostasi alkaa taivaassasi / iäistä elämää", ja "---/ Kun armos sanan, Herra, suot / mun sydämeni vaivaan, / sä kuolemasta

¹ Haavio 1933, s. 97.
² Haavio 1933, s. 63, 98.
³ Haavio 1933, s. 54 - 55.
⁴ Haavio 1933, s. 16.
⁵ Kailas 1966, s. 91.
⁶ Haavio 1933, s. 21, 42.

elon luot / ja helvetistä taivaan".¹ "Olemme katoavaisuuden alaisia, mutta vielä kuolemassakin voimme luottaa Jumalan iankaikkiseen evankeliumiin, joka julistaa ristillä tapahtunutta maailman sovitusta", kirjoittaa Haavio armon sanoman vastaanottaneille.²

Haavion kuolemanjälkeisyyttä käsittelevä runous puhuu lähinnä kristittyjen tilanteesta ja tulevaisuudesta. Useimmissa näistä runoista Ilmestyskirja on raamatullisten teemayhteyksien taustana, mikä ei ole estänyt persoonallisen iankaikkisuusnäemyksen esilletuloa. Voidaan myös sanoa, että iankaikkisuus, siis iankaikkinen elämä, mistä Raamattu puhuu, näyttää olevan runoilijalle läheinen ja todellinen. Runoilija on sanojensa takana, kun hän julistaa ytimekkäästi:

Herra tempas meidät kuolemalta.

Kaikki valta

maasta taivaaseen on Kristuksen.³ ("Suomalainen usko")

Säkeissä on sanottu kristillisen iankaikkisuusajatuksen ydin: kuolema on voitettu. Ristin tapahtumat ovat jatkuvasti heijastamassa sitä, minkä eteen ihminen joutuu iäisyyden alkaessa; jos hyväksyy syntien sovittajaksi Kristuksen, hyväksyy Kristuksen kuoleman voittajaksi. Edellämainittu ajattelu on tuttu useista Siionin virsistä.⁴

Taivas on raamatullinen käsite, abstraktio, jota runoilija määrittää runoissa "Hymni" ("aikaan ikuiseen"), "Riemuiset sydä-

¹ Haavio 1933, s. 55; Haavio 1944, s. 59.

² Porin Kirkkosanomien 1973 n:o 3.

³ Haavio 1949b, s. 68.

⁴ SV 1972, virret 3, 4, 18, 25, 46, 50, 136, 208, 260.

met" ("Herran kirkkautta täynnä maa"), "Myrsky" ("tyveneen / rannalle taivaan") ja "Viesti rauhan maasta" ("rauhan maa").¹ Runoilija puhuu taivaasta "sydämen ilon maana" ("Sydämen ilon maassa"), "kauneudesta taivaan" ("Näin pienen laulun tervakukkasessa —"), taivaan "ilosaleista" ("Kaksi ääntä"), "toivon maista" ("Autuaat silmät").²

Valkeus, valo ja kirkkaus ovat Haavion taivasrunojen toistuvat kuvat. "Ylösnoussut"-runossa on yleinen pimeyden ja valon vastakohtaisuus: "---/ pimeän ajasta / taivaan valoon".³ "Herran kirkkautta täynnä maa" -kuva ja taivaan nimittäminen kirkkaudeksi ("käydä kirkkauteen" runossa "Taivaan ovi") perustuvat kuten valo ja valkeus Raamattuun;⁴ enkeli näytti Johannekselle uuden Jerusalemin, jossa ei tarvita auringon eikä kuun valoa vaan niiden valon korvaa Jumalan kirkkaus (vrt. Ilm. 21:23).

Raamatun mukaisia ovat seuraavat sanonnat: "Jumalan pyhä perhe" viittaa suureen pelastettujen joukkoon Jumalan valtaistuimen edessä (vrt. Ilm. 7:9), "Karitsan vieraspöytä" ja "morsiamen ja Karitsan häät" perustuvat siihen seitsemän vuoden aikaan, joka alkaa Kristuksessa kuolleiden ja elossa olevien uskovien ylösotosta ja päättyy tuhatvuotisen valtakunnan perustamiseen.⁵

Runoissa "Uni"⁶ ja "Iltarusko" on taivas kuvattu samaksi kuin ilmestyskirjan uusi Jerusalemi:

"Iltarusko"

Näin aikaan iltaruskon
tavoitan lapsenuskon

¹ Haavio 1949b, s. 66; Haavio 1944, s. 18; Haavio 1933, s. 42;

² Haavio 1944, s. 30.

³ Haavio 1956, s. 13; Haavio 1947a, 28, 95; Haavio 1944, s. 61.

⁴ Haavio 1944, s. 40.

⁵ Haavio 1944, s. 18; Haavio 1933, s. 96.

⁶ Haavio 1933, s. 48, 62, 78.

⁶ Liitteet XIII.

ja näen taivaaseen.
 On helmiportti siellä
 ja kultahiekka tiellä
 ja pyhät palmuineen.

Autuuden majan näen
 ja kuulen taivaan väen
 harppuja soittavan.
 Minulla, voidellulla,
 on lupa majaan tulla.
 luo Isän Jumalan.¹

Raamatulliset kuvat, "helmiportti", "kultahiekka" ja "pyhät palmuineen" sekä "autuuden maja", ovat Ilmestyskirjan 7. ja 21. luvuista. Pyhässä kaupungissa Johannes näki kaksitoista porttia, jotka olivat helmeä, ja kultakadun. Pyhät on valkopukuisten joukko, ja "heillä oli palmut käsissään" (Ilm. 7:9). Valkeisiin vaatteisiin puettu pelastettujen joukko on myös runossa "Uni".² Runo on nimensä mukaisesti kuvaus unesta, joka on kuin näky tai ilmestys.

Muita näynomaisia runoja ovat "Huomenkelloissa" olevat "Kevätajatuksia hautausmaalla", jossa puhutaan raamatullisesti tuhannesta vuodesta ja kuolleiden heräämisestä, ja Ilmestyskirjaa tarkoin noudattavat "Korjuun ajat" (vrt. Ilm. 14) ja "Koston päivä" (vrt. Ilm. 18). "Merimiehen kuolema" päättyy viimeistä tuomiota edeltävään vaiheeseen: "---/ On meri tyly, armoton, vaan kerran luovuttaa / se saaliinsa ja pakenee. Vain maa jää. Rauhan maa".³

"Päivä jo vaipuu — " -runosta (St 17 - 18) alkaa omakohtai

¹ Haavio 1956, s. 33 - 34.

² Liitteet XIII.

³ Haavio 1944, s. 91.

sen kuolemanodotuksen teema, joka kertautuu erittäin selkeästi "Suven maassa". Haavio kirjoittaa "kaipuusta", "kaipauksesta", joka on hänen "omintaan".¹ Lähestymisessä, odotuksessa runon minä on jo aivan kuin kiinni ajassa, jolloin "hämärä selkenee".² Missään vaiheessa ei mainita kuolema-sanaa, joten on oikeastaan väärin puhua konkreettisesta kuolemanodotuksesta. Runoilija jatkaa elämää ja samalla käy kohti valoa ja tuskattomuutta:

tuskan ja riemun
tuntee ja vapisee —
Pimeys vie mun:
hämärä selkenee.³

"Suven maan" runossa "Rakas elämä" on runon minä sivuuttanut elämän. Preesens on vaihtunut menneeksi aikamuodoksi. Mitään pelkoa ei ole; sisäinen rauha todistaa, että kiitos kuuluu sekä elämälle että kuolemalle:

Sain kauniin elämän
ja sitä rakastin,
takana ehtootähden
sen tiedäthän.
Nyt lähden, kiitollinen,
iloisin, vapain sydämin.⁴

"---/ että kuolemaa pelkäävät todella vain ne / jotka pelkäävät elää", kirjoittaa Rakel Liehu.⁵

"Rukous"-runossa "lähestyvät lähdon ajat".⁶ Minkään maallisen ei haluta enää pitävän kiinni ja estävän siirtymistä 'kotiin'. Kuoleman edessä ihminen rukoilee todellisen rukouksen, jossa rii-

¹ Haavio 1949b, s. 17, 19.
² Haavio 1949b, s. 18.
³ Haavio 1949b, s. 18.
⁴ Haavio 1956, s. 47.
⁵ Liehu 1974, s. 14.
⁶ Haavio 1956, s. 89.

sutaan kaikesta, mikä on mieltä painanut:

anna anteeksi.

Anna kaikki, ettei jää
mitään, mikä peljättää.
Kuule huutoni.¹

Odotuksessa on varmuutta, kun

Ahdas polku pienen elämäni,

väljään valtatiehen liitetään.
Löydän, etsimättä, määränpään.² ("Kuutamo")

Tälle kuten muillekin omakohtaisille ajallisen elämän päätymistä enteileville runoille on ominaista eräänlainen kulkemis-motiivi: siivittäminen, vieminen, löytäminen, lähteminen, lähestyminen, rientäminen. Kulkemisessa yhdistyy lopulta täydellisyys, täydellinen lepo, kaiken täyttymys, tyhjyyden vastakohta.

6. Itserippi

"Ikikevät"-kokoelmasta lähti selvimmin liikkeelle vapautuminen. Alaotsikko "Uskonnollisia runoja" ei enää sopinut sellaiseen kristillisten asioiden ilmaisemiseen, missä irrottuminen raamatullisista sanoista oli mielekkäintä. Tämän ir-

¹ Haavio 1956, s. 88.

² Haavio 1956, s. 36.

rottumisen rinnalla tai oikeammin sen takia alkoi runoilijan rehellisin vaihe, tilittämisen aika, loitontuminen deskriptiiviseltä tasolta. Tämä kaikki merkitsi sen huumorisäikeen selväpiirteistä esiinmurtautumista, joka tahattoman tuntuisesti leimaa Haavion runoutta "Ikikevästä" alkaen ja joka on vaikuttanut runokokoelmien vastaanottoon. Kriitikot ovat panneet merkille huumorin vapauttavan vaikutuksen Haavion uskonnollisessa lyriikassa. "Syystaivas" ja "Suven maa" ovat tilitysrunouden huippukautta; noin puolet kokoelmien runoista sisältää tilittävää ainesta. Edellämainitut kolme kokoelmaa ovat omakohtaisen sanoman elävää julistusta tilittävästä aspektista katsottuna.

"Ikikevään" ilmestymisen aikoihin Kupiainen kirjoitti, että läpi teoksen kulkee itserippi "— myös tietynlaisena lyyrilisenä koetinkivenä".¹ Papin työtä ja sisäistä elämää koskevista runoista Ylijoki kirjoitti: "... ne huumoripitoisuudessaan ovat vapaita kaikesta tärkeydestä, asenteellisuudesta ja papillisesta päätöksestä".² Se maaperä, mistä kasvavat kriittisesti itseä ihmisenä ja pappina tarkastelevat runot, on "vanhasti luterilainen".³

"Minut napitettiin jo aivan nuorena pappina umpeennapitetua papillisuutta vastaan. Isäni ja ensimmäinen esimieheni saivat minut ymmärtämään, että suvaitsevaisuus ja konstailemattomuus ovat edellytykset papin työn onnistumiselle", sanoo Haavio työhönsä asennoitumisestaan.⁴ Sanat ymmärtää, kun lukee

¹ Unto Kupiaisen kirje Jaakko Haaviolle 27.10.1947.

² Ylijoki 1954, Kotimaa 22.6.1954.

³ Kajava 1950, s. 94.

⁴ Helsingin Sanomat 3.7.1974.

Haavion persoonallista ajattelua hänen runoistaan. Ja ihan itsestään muotoutuu viimein eräänlainen matalakirkollinen pappisihanne, suomalaisen papin kuva ja lopulta Haavion omakuva.

"Saarnaaja"-runo on yllättävästi sijoitettu esikoiskokoelmaan. Samaa voi sanoa "Vaivaistukista", esikoiskokoelman epilogista. Molemmissa on pilkahdus omaa kokemusta, itsekritiikkiä. "Huomenkellojen" "Joulupuu"-runossa minä sulaa väärin armon töihin ja antaa itselleen nimen "siipirikkoisen-siivekäs".¹ Epigrammaattisessa runossa "Miehen vaellus" on valoisan ihmisen runoilija-minän katsetta:

"Miehen vaellus"

Lapsen mieli,
miehen mielevyys,
katse karitsan,
salaleima julki-Jumalan.

Käärmeen kieli,
kyyhkyn sävyisyys:
kautta ankaran
synnin-maailman,
ratki-rauhallinen, vaellan.²

Kahdessa viimemainitussa runossa ei olla enää papin vaan ihmisen roolissa.

Kun Jaakko Haavio siirtyi vapaampaan kauteen, avoimesti kristilliseen vaiheeseen ja samalla tavanomaisten raamatullisten lainojen ulkopuolelle, hän saattoi puhua hyvin arkisesti:

¹ Haavio 1944, s. 22.

² Haavio 1944, s. 69 - 70.

 Jaan kyljykset ja lavat.
 Jää jakajalle luu.

On nälkä sielullani.
 Vain murun toisinaan
 runsaista herkuistani
 mä ruuakseni saan.

On papin osa olla
 pöydässä yhtenään.
 Vaan kerran tuomiolla
 hän laihaks löydetään.¹ ("Jakaja")

Huumorin ulottuvuudet mahdollistavat papin ongelmien vakavuuden esilletuomisen, leikinlaskun, joka hipoo uhkarohkeutta. Näin myös inhimillisen rehellisessä "Viat ja liat" -runossa, joka kuuluu Haavion erikoislaatuisimpiin humoristisuudessaan:

"Viat ja liat"

Kun juomaani valmistin,
 niin hyttysen kuurnitsin.

Se tarttui tiuhaan sihtiin.
 Otin siitä sen teräspihtiin
 ja isolla moukarilla
 sitä päähän naputin.

Luja henki on muutamilla!
 näin hävitin sen tyystin,
 ja sitten piimäni ryystin
 ja vatsaani taputin.

Vaan kamelin kun nielin,
 se painui mielinkielin,
 ei edes potkinut.

¹ Haavio 1947a, s. 73 - 74.

Ties kuinka monta heitä
piimääni hyppineitä
jo lienen hotkinut!

Oi rakkaat omat viat!
Hyi! lähimmäisen liat!¹

Papin ongelmista puhuu "Jumalanpalvelus"-runo, joka kuuluu samaan kategoriaan kuin runot "Jakaja" ja "Viat ja liat". "Jumalanpalvelus"-runoa Kupiainen sanoo rehelliseksi, sovinnaisuudesta vapaaksi, omaa itseä pelkäämättä tarkastelevaksi, mutta silti kristillisen nöyryyden läpitunkemaksi.²

Tilitys saa toisaallakin konkreettisia ilmauksia; runoilija ajattelee kuollutta koiraa ja kysyy Jumalalta: "Sä mitä löysit, kun katsoit mua / synneissä kuollutta, kuopattua?"³ Mitä on jäänyt jäljelle: "En ole mitään. / Tuhkaa ja tomua hiukan / jäänee, kun minut lieteen työnnetään".⁴ Tomu ja tuhka -asosiaatio on myös "Suven maan" "Syvällä"-runossa.

Leikki on kaukana, kun sisimmän läpi tunkee epäily, pelko:

(1) Olin hautonut arvoitusta,
ylen työlästä ongelmaa.
Olin etsinyt puustavista
mitä puustavista ei saa.

(3) Olin ollut kuuro ja sokko
ja typerä, tajuton.
Olin istunut ymmärtämättä
mikä Jumalan mieli on.

¹ Haavio 1947a, s. 77 - 78.
² "Haavi" 1947, s. 55.
³ Haavio 1947a, s. 99.
⁴ Haavio 1947a, s. 26.

- (4) Olin huoannut tuomion alla
 kuin kirottu. Uskoin niin.
 Pahoin ennaltamäärättynä
 olin matkalla helvettiin.¹

Kristitty taistelee, kilvoittelee, epäilee, kokee uskonelämän vaikeudet ja näkee Jumalan tuomarina, mutta päätyy viimein voittoon, "päästöön, täyttymykseen".²

Runoissa "Sauva", "Ei ravitse mua leipä" ja "Salattu Herra" on tuska-ajatuksen vastapainona luottamus Jumalan sanaan, Jumalan varaan jättäytyminen. Raamatullisia ilmauksia löytyy joitakin: Paimen, lammaslaumat, sauva, Siionin vuori, risti, lamppu, ravita, valistaa, vihollinen, saatana. Edellämäinittujen runojen linjaa — omaperäisemmällä sävyllä — noudattavat "Syystaivaassa" "Ave crux, spes unica!", "Teinilaulu" ja "Tähti yöhön —".

Innoittavassa "Advesperacit"-runossa eletään vielä niitä aikoja, jolloin tuntui Jumalan valtakunnan työ vaativan kaiken ajan ja jolloin elämänkaari ei vielä ollut aloittanut laskeutumistaan. Runo kuuluu "Syystaivas"-kokoelmaan, sen ensimmäiseen osastoon. Saman osaston persoonallisesta "Villiviini"-runosta alkaa se sisäisten tuntojen maailma, joka laajenee edelleen "Kansliassa"-runosta lähtien. Sisäinen tilinteko, kipeäkin, merkitsee runoilijan kohdalla tyytymistä vähempään kuin oli joskus saattanut kenties ajatella, resignaatiota:

"Villiviini"

Hyvää hedelmää en tehnyt, villiviini,
 enhän voinutkaan.
 Päihdyttäviin taivasunelmiini
 haihtui mehu maan.

¹ Haavio 1947, s. 64 - 65.

² Haavio 1947, s. 65.

Kitkerät ja pienet rypäleeni
kuurnaan joudu ei.
Tiedän, liian myöhään, eksyneeni.
Tieni tyhjään vei.

Kesän hehkuvaisen päivän alla
näin taivasnäyt.
Peitän unelmaini purppuralla
tien nyt, jota käyn.¹

"Syksy"-runossa on samanlainen taipumis-, vähempään tyytymis-motii-
vi: "Kauas pyrit, korkealta kaartaa / lentos sun. Vaan silti vai-
vut, vaivut. /---/ Rakkaat haudata saat unelmaskin. / Syksyn tah-
toon, talven tahtoon taivut".² "Isän saarnannuotti", josta saarna-
virka oikeastaan alkoi, oli johtanut 'Per Gynt'-tuntoihin, eli oli
kadotettu se, mitä elämä olisi kenties voinut sisältää. Huumoria
on "Kansliassa"-runossa, jonka lopussa on tilanteen uudelleenarvioi-
ti:

Monet vuodet saarna ja messu
kävi leikiten.
Nyt tuumailen:
takki päältä!
Per Gynt, tule sipulin kuorintaan!³

Pettymyksen tuntoja huumorin läpivalaisulla saa lukija aistia ru-
noissa "Talviaamu", "Kulunut" ja "Herran sotilas". Tilanne vain to-
detaan eikä kapinoida. Alistuminen, tyytyminen on jo nöyryytymistä,
pieneksi tulemistä:

Sinä aamuna äärellä alttarin
oli meitä siis pappeja kaksikin:
minä Jaakko ja veljeni, kärpänen.

¹ Haavio 1949, s. 15 - 16.

² Haavio 1949, s. 14; Vrt. s. 60 - 61.

³ Haavio 1949, s. 32.

Nämä terveisemme kai kertoa saan:

Me taisimme läksymme niukan,
vaan olimme kohmeessa hiukan.¹

"Kuluneessa" ovat kappa ja sana kuluneet. "Herran sotilas" -runossa käyty sota Jeesuksen rinnalla johti murtumiseen, lyödyksitulemisen kautta vapautumiseen. "Monesti saarnatuolista tulee alas suorastaan itseinhon vallassa. Silloin ajattelee, että miksi puhuin yli uskoni, toiset tuomiten, ja silloin tulee palaute omasta povesta, että mikä sinä olet toisia tuomitsemaan", tilittää runoilijapappi.² Sannat ovat sovellettavissa "Herran sotilaaseen". Runon minä on suhtautunut tehtäväänsä vakavasti, taistellut, kokenut tuskaisia tunteja mutta uskonut lapsen tavoin. Kun taas "Lapsenusko"-runossa, joka julkaistiin v. 1935 kokoelmien ulkopuolella Kirkon Nuorisolehdessä ja joka ei kirjalliselta tasoltaan nouse kovin merkittäväksi, on jo niitä ajatuksia, joita näkyy "Syystaivaan" runoissa "Kulunut" ja "Herran sotilas".³

Kutsumusrunoissa, joita tavallaan ovat kaikki Haavion papin työhön viittaavat runot, on matalakirkollisuuden, pietismin ja herrännäisyyden henkeä. Dogmaattisuuden aste on sivuutettu. Tilalle on astumassa vapaa kristillisyyden:

Jo raskaat dogmatiikat kahlasin
ja eksegeettein selitykset tutkin.

Mä luulin: tieto seljetä jo alkoi,
se kätkettynä oli kirjoihin.

On turhaa tieto, ammennettu niistä,

¹ Haavio 1949b, s. 41.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.
³ Liitteet XIV.

jää ammentaja köyhemmäksi köyhää.
 Creator Spiritus! Ne multa riistä!
 Oi Totuus! Pyhä, Yksinkertainen!¹

Runoissa "Kävelyllä", "Sana", "Siis veljet — " ja "Areiopagilla" on 'yksinkertaisen' löytämistä, vaikenemisen merkityksen oivaltamista, tyhjien sanojen kokemista turhiksi. "Kävelyllä"-runossa kirjoittaja puhuu "hulluille papeille": "---/ Yksi vaitiolija ei haittaa tee", mutta "kun suusi avaat, puhu Herran sanaa. /---" polttavan liekin lailla.² "Sana"-runo: sana on "keveä", "saatanan valtakunta", joka lähtee julistajan omasta katkeruudesta.³ "Veljille" on hiljaisuuden portti --- avoin": "---/ Kun siitä käymme, kenties armon saamme. / Siis vai etkaamme, veljet. Vaietkaamme".⁴ "Areiopagilla"-runon loppu kuuluu: "Turha on käyttää täällä / — minkäs voin? — sanan miekkaa".⁵ Myös "Sanoja"-runossa puhutaan sanojen turhuudesta: ihmisen sanat eivät ole mitään Jumalan "sanojen öljyisten" rinnalla.⁶

Runoilija tilittää edelleen. Raamatullisen Jaakobin painin tulkinta on erikoinen, omaperäinen. Samaa aihetta on soveltanut mm. Uuno Kailas ("Siunaus", "Runoilija", "Voittajat"). Raamatun henkilöistä on Haaviota kiinnostanut erityisesti Jaakob.⁷ Haavion 'painissa' puhutaan vilpittömästi, inhimillisesti, kaunistelematta omaa tilaa ja iskujen saamista sekä päädyttään valmiuteen vastaanottamaan siunaus:

¹ Haavio 1949b, s. 33-34.

² Haavio 1949b, s. 39.

³ Haavio 1949b, s. 45.

⁴ Haavio 1949b, s. 48.

⁵ Haavio 1949b, s. 88.

⁶ Haavio 1956, s. 78.

⁷ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

"Jaakobin paini"

Saapui outo mies ja painiskeli
kanssas sydänyöllä.

— Hyvin tunnen sinut, Jaakob, veli —
Laumat, saadut vilpillä ja työllä,
hiljaa märehtivät,
koska Jabbok-virtaan kuvastui yön kuu.

Kirein kasvoin kehässä sä pysyit,
vaikka nyrjähtikin lonkkaluu,
voimas tyhjenivät.
Nimettömän nimeä sä kysyit.

Palmunlatvoilla kun leikki aamun puna,
polkuasi onnuit siunattuna.¹

"Suven maassa" runoilija tulee ihmistä lähemmäksi kuin koskaan. Lähinnä tämä näkyy huumorin muuttumisessa lämpimämmäksi, elämänmyönteisemmäksi ja samaistumisessa lähimmäiseen, "kauluksen ja kaavun" riisumisessa:

olla lapses taas,
ihminen,
ilman yhtään teatraalisuutta
itkeä ja nauraa ihmeitäsi,
ihastella vanhaa, löytää uutta:
viivojasi, värejäsi,
Taiteilija,
siiven-havinaasi,
Pilvenhalkaisija.² ("Esikartanoissa")

Itserippi tapahtuu paljolti luontoa vasten. Kaupungissa pitää kulkea "korkeissa kauluksissa", mutta maalla saa olla oma itsensä, vapaa, saa tenhota luonnon Orfeuksen tavoin, laulaa

¹ Haavio 1949b, s. 75 - 76.

² Haavio 1956, s. 31 - 32.

"laulua totisinta"¹, juoda malja viimeiseen pisaraan ("Siunaus rannalla", "Laulu").

Esikoiskokoelman hautausmaarunoissa ei ollut sitä valoisuutta, mikä on ominaista "Terveisiä hautausmaalta" -runolle. Papin työn rutiiniluontoisuus on pohjalla, joskin hyvántahtoisesti ilmaistuna:

Olin tänään hautausmaalla,
 kun virkani vaati niin
 — käyn monesti hautausmaalla,
 se kuuluu tehtäviin —
 oli esillä Raamatun sana
 ja hiekka ja lapio.
 Siis: ruumis haudattavana.
 Vaan paistoi aurinko —²

"Syystaivas"-kokoelman "Siis veljet — " ja "Kävelyllä" linjaa jatkavat "Nelikko" ja "Nuorelle virkaveljelle" — nyt mustapääläisittäin, etenkin viimemainitussa runossa. Haavio ei hyväksy itsetärkeyttä ja surkuttelee hauskaasti nuorta pappia: "---/ Voi poika raukkaa: / noin valjastettu takkuvarsa laukkaa, / vaan hakoteille myllykuorman vie, / ja keuhkoistansa kyllä loppuu happi".³

Lähimpänä ihmistä runoilija on runoissa "Kädet", "Aaltonen ja "Lundström". Itserippi osoitetaan puhuttelulla. Ihmiset ovat läheisiä ja siksi puhuttelu on luontevinta, yhteisymmärryksestä kertovaa. Runon minä epäilee "Kädet"-runossa: "Sanalla hoivasin teitä. / Auttoiko? Tiedä en. / Käsiä sierettyneitä / voitelen — ".⁴

¹ Haavio 1956, s. 12, 11.
² Haavio 1956, s. 48.
³ Haavio 1956, s. 76.
⁴ Haavio 1956, s. 63.

Aaltonen ja Lundström olivat tunnettuja maarialaisia. Aaltonen oli teurastaja ja maallikkosaarnaaja, innokas raamat-tupiiireissä kävijä. Hänellä oli sokea poika. He kulkivat ka-dulla rinnakkain; poika oli kuorman kantajana ja Aaltonen sil-minä.¹ Haavio sanoo Aaltosesta ja samalla itsestään, "palka-tusta paimenesta":

Oi, sydämellisemmin
kuin minä kauluksin ja liperein,
julistat sanaa (jota emmin),
vapaata, ilon kynelein.²

Lundström, pyöräkorjaamon omistaja, antoi Haaviolle kehotuksen mennä "sinne missä ihmiset ovat", esikaupunkiin.³ Aku oli lau-sunut: "---/ Pappi, puhu / kuin syntinen ihminen".⁴

Runon minä on ristiinnaulitsemassa Vapahtajaa "Saarna"-runossa, jonka viimeinen säkeistö on yksinkertaisuudessaan vai-kuttava ja paljon puhuva:

Kun aamen sanoin, keihästin
kylkensä verisen,
sillä kadulla jo unohdin
Jeesuksen rakkauden.⁵

Kaunis "Käsi"-runo on rukouksen muodossa. Runoilija on siinä lähellä Jumalaa, 'Kättä'. Minä sanoo: "---/ Sinun työtäs mestaroida / en tahdo enempää".⁶ "Kirkon tehtävänä on pitää ar-mon sanomaa jatkuvasti tarjolla. Sanoman kuljettajat ovat nimet-tömiä. Kukaan ei julista itseään vaan Kristusta", kirjoittaa Haavio.⁷ Jos runoilijalla on tämä sanoma Kristuksesta, jos hän

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

² Haavio 1956, s. 75, 72.

³ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

⁴ Haavio 1956, s. 73.

⁵ Haavio 1956, s. 92.

⁶ Haavio 1956, s. 87.

⁷ Porin Kirkkosanomat 1973 n:o 3.

on itse evankeliumi, jos hän nöyrtyy, on hänen itserippinsä kannattanut.

+ + +

"Se on eräänlainen summa. Yksi ainoa runo. Runo, joka kattaa matkan lapsuudesta ikuisuuteen", luonnehti Kankamo osuvasti Jaakko Haavion runoelmaa "Postilla" (1968).¹ Runoelma on tarkoitettu luettavaksi kaiken sen jälkeen, mitä runoilija on aiemmin kirjoittanut (vrt. lat. post illa 'näiden jälkeen'). "Halusin kuljettaa ihmisen koko matkan eri vaiheineen, ... tarkoitus oli rakentaa ihmiselämä eri vaiheineen, vaikeuksineen", kertoo Haavio teoksestaan, jonka nimi "osui paikalleen". Hellaakosken ideasta lähtemän "Postilla"-runoelman nimi on P. Mustapäältä, joka oli sanonut: "Pane Postilla". Aaro Hellaakosken toivomaa monumentaalista runokirjaa ei Haaviolta tullut; ensinnäkin teosta supistettiin runoilijan mielestä huonoon suuntaan, ja toiseksi kirja syntyi suhteellisen lyhyessä ajassa päivien ja valvottujen öitten aikana aviopuolison ollessa sairaalassa. Runokirja on ikäänkuin saarnakokoelma. Vanhat raamatutunnit ja mitä oudoimmat Raamatun henkilöt olivat runoilijalla mielessä, kun kirja oli luomisvaiheessa.²

Eila Pennasen mielestä "Postilla" lukeutuu 1960-luvun harvinaisiin teoksiin. Hän kiinnitti runoelman arvostelussaan huomiota uskon ja kokemuksen tasapainoisuuteen: "Yksilö puhuu; vanhuus ja kuolema ovat hänelle hurskauden koetus, johon nöyrästi

¹ Kankamo 1974, Uusi Suomi 3.7.1974.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

alistutetaan".¹ Tuukka Kangasluoma näkee teoksen puhtaana re-
toriikkana, joka sisällöltään on lujan vaativaa, tinkimätön-
tä, kuolemalla hekumointia, kalmantanssia, joka ei yllä Caja-
nuksen katoavaisuuden näkyyn "Etkös ole ihmisparka".²

"Postilla"-runoelman runoissa kirjoittaja kohtaa sekä ko-
ko elämän että tämän ajan ja tähyää "sydämen maahan", "taivaan
autuuteen", joka ylittää runoilijan rajallisen käsityskyvyn:

Kuin arvoitus se on, en selvää saa,
ennenkuin itse astun rajan taa.³

Tämä kaikki on 'post illa' -ajattelua, joka runoelmassa näkyy
katseena taaksejääneeseen ja katseena tulevaan. Prologin mot-
to on paljastava; siinä todetaan Ciceroa lainaten, miten filo-
sofien elämä on harjoitusta kuolemaa varten.⁴ Runoelma on siis
eräänlainen opettavainen kirja, joka opettaa kuolemisen tai-
toa.

Runoilija puhuu elämisen lyhydestä: "---/ On tiemme ly-
hyt, askeleemme vinha, / kehdosta hautaan viillon vara vain. /
---", ja "---/ On matka lyhyt, miksi sälytämme / säkkiimme ki-
ven? ---".⁵ Hän kehottaa meitä arvostamaan maallisen elämänkin
hetkiä, nykyisyyttä, rakastamaan "hetken-kestävää": "---/ Ny-
kyinen hetki näe arvossansa —/ se kantaa timanttia otsallan-
sa".⁶ Jokainen hetki on ainutkertainen, jokainen hetki vie lä-
hemmäksi iäisyyttä, jota kristitty odottaa. "Siinä on adventti,

¹ Pennanen 1968, Yhteishyvä 11.12.1968.

² Kangasluoma 1969, Helsingin Sanomat 9.2.1969.

³ Haavio 1968, s. 92 - 93.

⁴ Haavio 1968, s. 11, 105.

⁵ Haavio 1968, s. 22, 66 - 67.

⁶ Haavio 1968, s. 27, 28.

että odotamme iankaikkista elämää", sanoo Haavio.¹ Runoilija kehottaa Saarnaajan tavoin muistamaan Jumalaa nuoruuden päivinä, käyttämään lyhyen elinajan oikein:

Salomo lausui, viisas kuningas:
Luojaasi muista aikaan nuoruutesi
ennen kuin pahat päivät tulevat,
ennen kuin säkin kierrät uumillesi
ja hiuksillesi tuhkaa karistat.²

Sen, mitä kylvää ihminen, hän niittää.

Siis armon Herra kaitkoon askeleemme,
niin että tosi parannuksen teemme.³

"Postillaa" hallitsevat "väsyneen vanhan paimenkoiran" tunnot ja ajatukset silloin, kun "ilmaantuvat tukkaan kimo-
karvat, / ne vihjaisevat: vuodet ovat harvat".⁴ Nuoruus ja keski-ikä ovat takana ja runoilija on avoin muistoissaan. Epäsovinnainen, elämyksellinen Haavion runous ei kaihda humoristisuutta: lapsuuden muistoissa on "riemullisia keväitä", "naarmuja ja kyneleitä", "korvanpesua", "kinkereitä"; "nuoruuden muistot valvovat, kun nukun".⁵ Vakavamielinen pohdinta on kie-
toutunut niihin muistoihin, joissa pappi tyhjentää itseään. Hän horjahtaa mutta hänen ei sallita hukkua (Wirsi kirja 1701):

Havahdun jälleen. Muistan mustan takin.
Muistoissa pistäydyn kirkossakin.
Valkea kaulapanta kiristää.
Lukkari silmiänsä siristää.

¹ Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971.

² Haavio 1968, s. 31; Vrt. Saarn. 12:1.

³ Haavio 1968, s. 74 - 75.

⁴ Haavio 1968, s. 41.

⁵ Haavio 1968, s. 81, 83.

Mitä lie nuorukainen saarnannutkaan,
 viisaiden miesten vasta valama?
 Oikoiko väärät? Painoi suorat mutkaan,
 kun sydän tyhjä oli, täysi pää.
 Vai paahtoiko kuin pallosalama?
 Se iskee ylös, tarttuu tornin nirkkoon
 ja kierii ukonjohdatinta kirkkoon
 ja paukahtaen jälleen pakenee,
 vaan vahinkoa kellekään ei tee.
 Säikyttää vain. On jälleen rauha maassa.
 Levossaan suloisessa, autuaassa
 uinailee seurakunta Kristuksen.
 Ei papin huuto sitä huoleta.
 Ei kova laki lihaa kuoleta.
 Lien oppinut sen vasta vanhemmiten,
 kun sydän täysi on, vaan tyhjä pää,
 ja paha saarnaa valmistaa on siten.
 Ohitse ainakin on ukkossää.
 En huuda enää, huido enkä hihku.

Ja huokeata anteeksi on antaa,
 kun kuormattuna omaan sydämeen
 on suuri säkki täynnä syntisiantaa
 ja kantajana: katse Jeesuksen!
 Ei omat voimat tässä työssä riitä,
 kun lapa löyttyy, karmii selkäpiitä.

sai armon Barabbas, mies mikä lie.
 Tämä on portti. Tästä alkaa tie.
 Tällaista vietän aamuhartautta.
 Sanallaan Herra hoitaa langennutta.
 Näin avara on Armahtajan syli.

Hän yli nuoruutemme harhailuiden
 ja miehuutemme päiväin pirstotuiden
 ja yli vanhuutemme haikean
 kohottaa käden, meitä siunaavan.¹

¹ Haavio 1968, s. 84 - 86.

'Post illa' -ajattelu jatkuu: mitä seuraa kaiken nyt koetun maallisen jälkeen. Runoilija julistaa kuoleman varmuutta, väistämättömyyttä ja "Isän lapselle" samalla "uutta maata ja uutta taivasta".¹ Vain välähdyksenomaisesti hän kuvaa taivaan ihanuutta ja kiirehtii lisäämään:

Enemmän tästä sitten puhelkaamme,
 kun kaikki kerran kotikutsun saamme.
 On aikaa silloin, asiaakin on.
 On täysi tieto — eikä sic et non.²

Ennen kuin sinne päästään, on valittava "elämä ja totuus, tie niin Kristus kuolemankin yli vie".³

Jos näiden sanojen jälkeen (post illa verba) "lisäisinpä vaikka sanaa sata, / niin kaikki kuuluisivat: Maran ata!"⁴

¹ Haavio 1968, s. 102, 94.

² Haavio 1968, s. 102.

³ Haavio 1968, s. 53.

⁴ Haavio 1968, s. 103; Vrt. 1 Kor. 16:22.

V JAAKKO HAAVION LYRIIKAN KOKONAISANTI

Paul Tillichille taide merkitsi pohjimmiltaan ilmausta 'perimmäisen kohtaamisen kokemuksesta'. Hän on tarkastellut taiteen ja uskonnon suhdetta erottaen siinä neljä astetta. Jaakko Haavion lyriikka on täyttänyt Tillichin neljännen ja korkeimman asteen vaatimuksen, jonka mukaan taideteosten uskonnollinen aihe ja uskonnollinen tyyli ovat sopusoinnussa. Tällä tasolla olevaa taidetta Tillich pitää tunnusomaisesti kirkollisena.¹

Jaakko Haavion runomaailman ulottuvuuksia hallitsee persoonallinen suhde Jumalaan. Lyriikan sanoman ydin ei ole muuttunut esikoiskokoelmasta "Postillaan". Runoilija haluaa sanomallaan julistaa aidointa itseään, sitä elämää, joka on kosketuksissa kristilliseen kokemukseen. Hän haluaa myös jakaa niitä samoja asioita, jotka hän itse on kokenut läheisiksi ja riemullisiksi, ja kertoa "meidän Herramme kirkkaudesta".² Itseripissään runoilija paljastuu nöyräksi, alistuvaksi Jumalan palvelijaksi, jolle ei lopultakaan ole tärkeintä huipun tavoittelemisen, vaikka inhimillisesti siitä joskus saattoi uneksia.

Jaakko Haavio pysyy kristillisen perinteen linjalla olematta ahtaan dogmaattinen. Hänen kristillisyyden laatunsa osoittautuu usean, toisiaan täydentävän piirteen summaksi. Jaakko Haavion lyriikassa liikutaan kristillisen teologian, herännäisyyden ja pietisminkin alueilla, joskus harvoin jopa täysin näiden ulkopuolella, katolisuudessa. Hänen lyyrisestä maailmastaan on sanottu, että se

¹ Bahr 1970, s. 42 - 44.

² Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

on herännäisyyden piirissä muotonsa saanut suomalaisen kristillisyuden maailma.¹ Jaakko Haavio käyttää raamatullista teema-asteikkoa harmonisesti. Se, että runoilija on ensisijaisesti suorittanut elämäntyönsä kirkon palveluksessa ja herännäispiireissä, selittää runsaan raamatullisen ja kirkollisen tietouden, joka selvimmän näkyy kolmessa ensimmäisessä kokoelmassa.

"Ikikevästä" alkaa omin ja sanoisinko lopullinen linja, jonka sisältämä uskonnollinen runous ei enää kulje "kuin vanhasa papin-kauhtanassa, liperit leuan alla ja postilla kainalossa" (sanat Kupiaisen).² Julistuksen erääksi välikappaleeksi nousee luontokuvasto, joka valottaa runoilijan sisäisiä ja inhimillisiä tunteita avoimesti, pehmeämmin kuin ennen. Runojen kristillinen pohja saa lisäpiirteet, hymyn ja huumorin, selväpiirteisimmän "Syystaivaasta" alkaen. Rohkeissa, uudentlaisissa uskonnollisissa runoissa ei elämäntähtämys ole sivuasiana vaan se määrää sanottavan. Runojen uskonnollinen tematiikka ottaa lähtökohdansa Raamatusta, mikä monesti johtaa sovinnaisuuteen mutta ei ehdottomasti häiritsevässä mielessä. Sovinnaisuuden vaikutelmaa on omiaan lisäämään perinteellinen loppusoinnallinen runomitta, jota Eila Pennanen pitää Haavion käyttämänä kuitenkin ilmaisukykyisenä ja pinnanalaisesti rikkaana, "koska on kyseessä uskonto".³

Jaakko Haavion loppukauden julistuksessa on hiljaista ääntä, jolla vaikenemista tai vaikenemaan kehottamista. Avartuva huumori esiintyy "kasvavan uskon myötä" (sanat Väinölän).⁴ Kaikki paatoksellisuus on poissa Jaakko Haavion lyriikan annista. Pää-

¹ Väinölä 1954, s. 235.

² Unto Kupiaisen kirje Jaakko Haaviolle 27.10.1947.

³ Pennanen 1968, Yhteishyvä 11.12.1968.

⁴ Väinölä 1954, s. 235.

töskokoelmassa "Postillassa" päädytään nykyihmisen pohdintoihin, mutta ei väistytä kristillisestä vakaumuksesta. "Herransa asialla liikkuva"¹Jaakko Haavio palautuu tässä kokoelmassa siihen, mistä lähti: raamatullisen sanaston linjoille, arkaaiseen henkeen, Sävy on nyt toinen, entistä varmempi.

¹ Jaakko Haavion haastattelu 13.2.1976.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

A. Laudaturtyöt

Kaarto 1974 = Kaarto Reijo, Vapaakirkollinen suomenkielinen kirjallisuus ja sen kustannustoiminta vuosina 1889 - 1972 (kirkkososiologian laudaturtyö, yksi kappale toimittaja Vilho Rantasen hallussa, Jyväskylä). Helsingin yliopisto.

Rekunen 1963 = Rekunen Pirkko, Uno Kailas kristillisenä runoilijana (päälaudaturtyö), Turun yliopiston kirjasto.

Syväri 1974 = Syväri Elina, Anna-Maija Raittila kristillisenä runoilijana (pro gradu -tutkielma), Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.

B. Lisensiaatintyöt

Palm 1975 = Palm Matti, Helvi Juvonen. Biografinen tutkimus, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos.

C. Kirjeet

Jaakko Haavion kirje tekijälle 25.9.1975 (päivätty Turussa).

Martti Haavion kirje Jaakko Haaviolle (ei päiväystä).

Unto Kupiaisen kirje Jaakko Haaviolle 27.10.1947 (päivätty Niittylahdessa).

HAASTATTELUT

Haavio Jaakko, rovasti ja teologian tohtori, 13.2.1976, Turku (nauhoitettu, nauhan kesto 3 tuntia ja nopeus 4,75).

Rantanen Vilho, toimittaja, 6.4.1976, Jyväskylä.

PAINETUT LÄHTEET

Jaakko Haavion teokset ja kirjoitukset:

Haavio 1933, Uusi Suomi 16.4.1933: Haavio Jaakko, Kaksi uskonnollista runokokoelmaa.

Haavio 1933 = Haavio Jaakko, Taivaan ovella (TO). Uskonnollisia runoja. Porvoo 1933.

Haavio 1944 = Haavio Jaakko, Huomenkellot (Hk). Uskonnollisia runoja. Porvoo 1944.

Haavio 1947a = Haavio Jaakko, Ikikevät (Ik). Runoja. Porvoo 1947.

Haavio 1947b = Haavio Jaakko, Jaakko Haavio. Uno Kailaasta Aila Meriluotoon. Suomalaisten kirjailijoiden elämäkertoja. Toimittaneet Toivo Pekkanen ja Reino Rauanheimo. Porvoo 1947.

Haavio 1949a = Haavio Jaakko, Runon rippi. Valikoima Suomen uskonnollista lyriikkaa. Valikoinut ja esipuheen kirjoittanut Jaakko Haavio. Porvoo 1949.

Haavio 1949b = Haavio Jaakko, Syystaivas (St). Runoja. Porvoo 1949.

Haavio 1956 = Haavio Jaakko, Suven maa (SM). Runoja. Porvoo 1956.

Haavio 1957, Turun Sanomat 1957 n:o 61: Haavio Jaakko, Runo ja ihminen. Runoilija-rovasti Jaakko Haavio juhlaesitelmä Nuoren Voiman Liiton päivillä.

Haavio 1962, Maatalousnainen 1962 n:o 6 - 7: Haavio Jaakko, Virsikirjaamme toivotaan lisää ajankohtaisia virsiä.

Haavio 1962 = Haavio Jaakko, Yrttitarha. Porvoo 1962.

Haavio 1963, Maaseudun Tulevaisuus 21.12.1963: Haavio Jaakko, Soi kiitosvirsi kerran kedolla paimenten.

Haavio 1968 = Haavio Jaakko, Postilla. Runoelma. Porvoo 1968.

Haavio 1970a = Haavio Jaakko, Kiitän tuulesta ja auringosta. Sanoja hopeavuosiin ehtineille. Pieksämäki 1970.

Haavio 1970b = Haavio Jaakko, Siionin virsien ääressä. Vaasa 1970

Haavio 1970c = Haavio Jaakko, Virsikinkerit. Joensuu 1970.

Haavio 1971 = Haavio Jaakko, Kuule lasten rukous. Lasten rukouskirja. Kuvittanut Juhani Järvelä. Vammala 1971.

- Haavio 1972a = Haavio Jaakko, Ilon ja rauhan teitä. Helsinki 1972.
- Haavio 1972b = Haavio Jaakko, Mennyttä aikaa muistelen. Helsinki 1972.
- Haavio 1973 = Haavio Jaakko, Kun nuoruuden aika on ruusuinen. Helsinki 1973.
- Haavio 1974a = Haavio Jaakko, Nuoren papin päiväkirja. Helsinki 1974.
- Haavio 1974b = Haavio Jaakko, Seurapuheita. Joensuu 1974.
- Haavio 1975 = Haavio Jaakko, Liperit ja lyyra. Pieksämäki 1975.

Jaakko Haavion kokoelmien ulkopuolisia runoja (osa muunneltuina kokoelmissa):

- Elämän myrsky
Joulu ulapoilla ja kotona 1959. Suomen Merimieslähetykseura.
- Getsemane
Kansan Kuvalehti 1934 n:o 13, pääsiäisnumero.
- Jeesus-lapsen itku
Kansan Kuvalehti 1933 jouluna.
- Joulu=ilo
Herättäjä 1934 n:o 51.
- Joululaulu
Herättäjä 1935.
- Joululaulu
Kotimaa 1948 n:o 102 - 103. (Syystaivas-kokoelmassa)
- Joulunäky
Nyt ylös sieluni! 1935. Turun Lähetisyhdistyksen joulujulkaisu.
- Joulurukous
Nouse, ole kirkas! 1934.
- Jouluvirsi
Tulkoon valtakuntasi 1954.

Jumalan lähettätiläät

Teljän kirkon vihkiäiskantaatin sanat. Säveltänyt professori
Taneli Kuusisto. Kantaatin ensiesitys 25.11.1973.

Kevät

Kotimaa 1948 n:o 78 - 79.

Kevään tultua

Pääskynen 1914 n:o 5.

Käärmeen purema

Herättäjä 1934 n:o 13, pääsiäisnumero. (Huomenkellot
-kokoelmassa nimellä Rikkipoljettu käärme)

Lapsenusko. Joulurunno

Kirkon Nuoriso 1935 n:o 12.

Laulu lainatavaroista

Kotimaa 24.3.1948. (Syystaivas-kokoelmassa)

Lumihiutale. Uuden vuoden runo

Kirkon Nuoriso 1935 n:o 1.

Lunta

Pyhä kevät 1951.

Mennessä joulujen —

Talvikynttilät 1956.

Me tulemme. Rippikoulukokemus

Kirkon Nuoriso 1934 n:o 5. (Huomenkellot-kokoelmassa
nimellä Nuoremman veljen suku)

Myrskyssä

Kirkon Nuoriso 1933 n:o 3. Haavio 1975. (Taivaan ovella
-kokoelmassa nimellä Myrsky)

Palveleva rakkaus

Sisälähetyksen Joulu 1959.

Pontius Pilatus

Kansan Kuvalehti 1948 n:o 12 - 13.

Samuel

Maailma 1925 n:o 16.

Tuhlaajapojan vanhemmat

Kodin Viikko 1949.

Uni

Hengellinen kuukauslehti 1949 n:o 9.

Ylösousemusristi

Kirkko ja me 1972 n:o 2. Julk. Turun ev.lut. seurakunnat.

Muut painetut lähteet:

- "A. J-o." 1956, Uusi Aura 15.11.1956: A. J-o., Rikasantinen runoteos.
- "Ake" 1950, Uusi Aura 19.2.1950: Ake, Hengellistä runoutta arvosteltava samanlaisella mittapuulla kuin muutakin lyriikkaa. Rovasti Haavion kirjalliset työt sujuvat parhaiten suurimman kiireen keskellä.
- Alanen 1950 = Alanen Tirza, T.S. Eliotin usko. Näköala 1950.
- Alanen 1933 = Alanen Yrjö J.E., Kristinusko ja kulttuuri. Porvoo 1933.
- Alhoniemi 1967 = Alhoniemi Pirkko, 1930-luvun runoilijoita. Aale Tynni. Suomen kirjallisuus VI. Keuruu 1967.
- Auranlehti 23.1.1965: Maarian kulttuuripappila kasvattaa virsirunoilijoita.
- Autio 1960, Kansan Lehti 17.2.1960: Autio Aarvo, Rovasti runoilijana.
- Bahr 1970 = Bahr Hans Eckehard, Taide ja kristinusko. Suomen-tanut Taisto Nieminen. Pöytäkirja 1970.
- "C-r" 1972, Etelä-Suomen Sanomat 21.4.1972: C-r, Virsirunoilija Jaakko Haavio: Virsien kielen vastattava hyvän lyriikan vaatimuksia.
- Eräpuu 1948 = Eräpuu Eero, Fransiscus ja Johannes. Suomalainen Suomi 1948.
- "Haavi" 1947 = Haavi (Unto Kupiainen), Suomalaista kirjallisuutta suolapytyssä ja muutakin kulttuurimurkinaa. Porvoo 1947.
- Haavio, M. 1972 = Haavio Martti, Nuoruusvuodet. Kronikka vuosilta 1906 - 1924. Porvoo 1972.
- Haavio, M.H.-Pitkänen 1969 = Haavio, Martti H.-Pitkänen Viljo, Kristillinen uskomme sekä vieraat uskonnot. Jyväskylä 1969.
- Haavio, H. 1968 = Haavio Heikki, Rehtorin muistelmat. Porvoo 1968.
- "Hannan Heikki" 1970 Maaseudun Tulevaisuus 6.8.1970: Hannan Heikki (Urho Kittilä), Luterilaisuudesta ja Siionin virsistä.
- Havu 1956, Helsingin Sanomat 25.11.1956: Havu Toini, Tuntematon lintu.

- Heiskala 1950 = Heiskala Hanna-Liisa, Runo puhuu. Suomalainen Suomi 1950.
- Hellaakoski 1916 = Hellaakoski Aaro, Runoja. Helsinki 1916.
- Hellaakoski 1950 = Hellaakoski Aaro, Kuuntelua. Esseitä. Porvoo 1950.
- Hellaakoski 1953 = Hellaakoski Aaro, Runot (Valikoima). Porvoo 1953.
- Hellaakoski 1964 = Hellaakoski Aaro, Runon historiaa. Porvoo 1964.
- Helsingin Sanomat 3.7.1974: 70 vuotta tänään. "Runoni ovat pitkälle käyttöyriikkaa".
- Huovinen 1973, Kirkko ja me 1973 n:o 2: Huovinen Lauri, Aamun runoilija — Lauri Stenbäck.
- Janhonen 1971, Kotimaa 26.11.1971: Janhonen Anneli, Ajallisen ja yliajallisen kohtaamisessa on elämän ydin. Jaakko Haavio lähikuvassa.
- Juva 1956, Kotimaa 21.12.1956: Juva Mikko, Jatkuva inkarnaatio.
- Juvonen 1960 = Juvonen Helvi, Kootut runot. Porvoo 1960.
- Kaikkonen 1974 = Kaikkonen Helli, Kristallivirta. Helli Kaikkosen kauneimmat runot. Toimittaneet Irja Hakkarainen ja Erkki Kaikkonen. Tikkurila 1974.
- Kailas 1933 = Kailas Uno, Punajuova. Kuoleman jälkeen julkaistu runokokoelma. Porvoo 1933.
- Kailas 1936 = Kailas Uno, Novelleja. Porvoo 1936.
- Kailas 1966 = Kailas Uno, Runoja (Valikoima). Kymmenes painos. Porvoo 1966.
- Kajava 1950 = Kajava Viljo, Runo ja julistus. Näköala 1950.
- Kangasluoma 1969, Helsingin Sanomat 9.2.1969: Kangasluoma Tuukka, Uskonnollinen kirjallisuus: Paikoilleen juuttunut vakio?
- Kankamo 1974, Uusi Suomi 3.7.1974: Kankamo Ritva, Lyriikka on lomapuuhaa. Jaakko Haavio 70-vuotias.
- Kantola 1972 = Kantola Kaisa, Olen, enkä ole. Minuus ja oleminen Aaro Hellaakosken runoudessa. Porvoo 1972.
- Kauhava 28.2.1974: Kirjallisuusmatinea Kauhavalla 10.3.1974.

- Keskisuomalainen 6.2.1973: 74-vuotias akateemikko kuoli. Martti Haaviossa yhdistyi herkkä lyyrikko tiedemieheen.
- Kivi 1954 = Kivi Aleksis, Kootut runot. Julkaissut ja johdannolla varustanut Lauri Viljanen. Porvoo 1954.
- Koskimies 1974, Uusi Suomi 30.4.1974: Koskimies Rafael, Lyyran ja ristin tähden.
- Kupiainen 1947, Uusi Suomi 27.4.1947: Kupiainen Unto, Koulutytön esikoiskokoelma.
- Kupiainen 1947, Uusi Suomi 16.12.1947: Kupiainen Unto, Uskonnollisen lyriikkamme uudistus.
- Kupiainen 1950 = Kupiainen Unto, Runon vuosikymmen. Katsaus 1940-luvun suomalaiseen lyriikkaan. Näköala 1950.
- Kuusi 1973, Suomen Kuvalehti 1973 n:o 9: Kuusi Matti, Vanha tietäjä ei ole kuollut.
- Liehu 1974 = Liehu Rakel, Ihmisen murhe on yhteinen. Porvoo 1974.
- Liehu 1975 = Liehu Rakel, Savikielellä minä ylistän. Porvoo 1975.
- Lounela 1954 = Lounela Pekka, Runopappi. Suomalainen Suomi 1954.
- Lounela 1956 = Lounela Pekka, Ydin on ydintä. Parnasso 1956.
- Luojola 1960, Turun Sanomat 29.1.1960: Luojola Yrjö, Kirjallisen Ryhmän tammikuun ilta.
- Luojola 1967 = Luojola Yrjö, Kristus ja ihminen. Esseitä kirjallisuutemme eri aloilta. Porvoo 1967.
- Lähteenmäki 1948 = Lähteenmäki Olavi, Uurastajia Suomen kirkon työvainiolla. Suomalainen Suomi 1948.
- Nieminen 1965 = Nieminen Anna-Maija, Herätysliikkeittemme laulut yhteyden rakentajina. Näköala 1965.
- Nieminen 1971, Kotimaa 19.11.1971: Nieminen Anna-Maija, Siionin virret uudistetussa asussa.
- Niinistö 1948 = Niinistö Maunu, Riemulaulu. Uno Kailaan runo ja sen taustaa. Suomen kirjallisuuden vuosikirja 1948. Porvoo 1948.
- Niinistö 1956 = Niinistö Maunu, Uno Kailas. Hänen elämänsä ja runoutensa. Porvoo 1956.
- Niinistö 1960 = Niinistö Maunu, Raamatullinen aines Lauri Viljasen lyriikassa. Juhlakirja Lauri Viljasen täyttäessä 60 vuotta 6.9.1960. Kirjallisuudentutkijain Seuran Vuosikirja 18. Porvoo 1960.

- Niinistö 1964 = Niinistö Maunu, Helvi Juvosen runoja. Valikoit-
nut ja esipuheen kirjoittanut Maunu Niinistö. Porvoo 1964.
- Niinistö 1965 = Niinistö Maunu, Eden—Gehenna; näkymiä Aleksis
Kiven lyriikkaan. Äidinkielenopettajain Liiton Vuosikirja
XII 1964 - 65. Vammala 1965.
- Niinivaara 1947, Vartija 1947 n:o 9 - 10: Niinivaara Erkki, Iki-
kevään arvostelu.
- Nokkala 1942, Vartija 1942 n:o 10: Nokkala Armo, Uuno Kailaan
runous ja uskonto.
- Nokkala 1947, Kotimaa 18.11.1947: Nokkala Armo, Jaakko Haavio
runoilijana.
- NS 1970a = Nykysuomen sanakirja. Osa I. Porvoo 1970.
- NS 1970b = Nykysuomen sanakirja. Osa II. Porvoo 1970.
- NS 1970c = Nykysuomen sanakirja. Osa VI. Porvoo 1970.
- Oinonen 1947, Työläisopiskelija 1947 n:o 9: Oinonen Yrjö, Vai-
kutelmia kuluneen vuoden suomalaisesta runoudesta.
- Oravala 1945, Hengellinen kuukauslehti 1945 vihko 2: Oravala
Aukusti, Uskonnollista runoutta.
- Peltonen 1945, Etelä-Savo 6.2.1945: Peltonen Oke, Hieno runoteos.
- Pieper 1961 = Pieper Franz, Kristillinen dogmatiikka. Lyhennetty
laitos. Laatinut J.T. Müller. Suom. Heikki Koskenniemi.
Turku 1961.
- Pennanen 1968, Yhteishyvä 11.12.1968: Pennanen Eila, Runouden
tuuli.
- Piirto 1967 = Piirto Pekka, 1930-luvun runoilijoita. Jaakko Haavio
Suomen kirjallisuus VI. Keuruu 1967.
- Pohjanpää 1945, Kotimaa 27.2.1945: L(auri) P(ohjan)-pää, Runoutta
- Porin Kirkkosanomien 1973 n:o 3: Teljälle kirkko ja kirkolle kan-
taatti ja sarja kauniita virsiä perinteiseen tyyliin.
- Pyhä Raamattu, Tampere 1963.
- Pääsiäisviesti 1976. Hämeenlinna 1976.
- Raittila 1963 = Raittila Anna-Maija, Ruiskukkaehto. Runoja.
Kuudes painos. Porvoo 1963.
- Rauhala 1967 = Rauhala Niilo, Tähän päättyy kesä. Runoja. Hel-
sinki 1967.
- Rauhala 1971 = Rauhala Niilo, Kuuntelen sydämeni ääntä. Runoja
Helsinki 1971.
- Rauhala 1973 = Rauhala Niilo, Lumen ja auringon välissä. Runoja.
Keuruu 1973.

- Rekola 1973 = Rekola Juhani, Ruusumaanantaista Pääsiäisaamuun.
Helsinki 1973.
- Rekola 1974 = Rekola Juhani, Betlehem on kaikkialla. Joensuu 1974.
- Salminen 1972, Kotimaa 11.8.1972: Salminen Hellevi, Piirteitä
Jaakko Haavion runoilijankuvasta.
- Salomaa 1941 = Salomaa J.E., Filosofian probleemeja. Porvoo 1941.
- Sarajas 1967 = Sarajas Annamari, P. Mustapää. Suomen kirjalli-
suus VI. Keuruu 1967.
- Sarkia 1944 = Sarkia Kaarlo, Runot. Porvoo 1944.
- Savo 30.8.1971: Jaakko Haavio: "En tunne olevani runoilija".
- Savutie 1967 = Savutie Maija, Katri Vala. Suomen kirjallisuus VI.
Keuruu 1967.
- Seppänen 1973 = Seppänen Arvi, Romantikko ja pietisti. Kanava 1973.
- SV 1972 = Siionin virret. Kolmas painos. Pieksämäki 1972.
- Siljo 1958 = Siljo Juhani, Runot ja aforismit. Toinen painos.
Porvoo 1958.
- Sipilä 1972, Kotimaa 15.12.1972: Sipilä Jorma, Yläneen pappilan
poika muistelee.
- "S.K." 1971, Savon Sanomat 30.8.1971: S.K., "Runoilijarovasti"
tutkii runoja ja tekee niitä itse.
- Sorainen 1936 = Sorainen Kalle, Juhani Siljo oman minuutensa
rakentajana. Tulkintayritys. Helsinki 1936.
- Stenbäck 1973 = Stenbäck Lauri, Runot. Suomentanut ja johdannon
kirjoittanut Jaakko Haavio. Porvoo 1973.
- Suomen kirjallisuus VI. Keuruu 1967.
- Tarkiainen 1939 = Tarkiainen Viljo, Uno Kailas kuoleman runoili-
jana. Virittäjä 1939.
- Toivonen 1972, Lalli 5.2.1972: Toivonen Pirkko, Yläneen papit
kolmessa polvessa Haavion sukua.
- Tolvanen 1967 = Tolvanen Jouko, Taidesanakirja. Helsinki 1967.
- Uusi Suomi 3.7.1964: Jaakko Haavio 60-vuotias.
- Uusi Suomi 30.12.1964: Kulttuuria ja kirkon työtä Maarian runoi-
lijapappilassa.
- Suomi 1973, Uusi Suomi 6.2.1973: Suomi Vilho, Haavio-Mustapää on
poissa.
- Wahlroos 1972 = Wahlroos Hanna-Sisko, Runoilija ja hänen sanomansa
(esipuhe Vilho Rantasen Runot-teokseen). Hämeenlinna 1972.

- Vaaskivi 1935 = Vaaskivi Tatu, Uno Kailas. Valvoja-Aika 1935.
- Vaaskivi 1947 = Vaaskivi Tatu, Muudan runoilijankuva. Suomalainen Suomi 1947.
- Viljanen 1948, Helsingin Sanomat 6.1.1948: Viljanen Lauri, Kirjallinen elämä 1947.
- Viljanen 1959 = Viljanen Lauri, Lyyrillinen minä ja muita kirjallisuustutkielmia. Porvoo 1959.
- Väinölä 1954 = Väinölä Tauno, Non haberi sed esse. Parnasso 1954.
- Ylijoki 1954, Kotimaa 22.6.1954: Ylijoki Vilho, Kypsää runon viljaa.
- Ylijoki 1956, Kotimaa 26.10.1956: Ylijoki Vilho, Säveliä suven maasta.

Jaakko Haavion kokoelmien ulkopuolisia runoja

Kevään tultua

Ihana on ilma kuin keskellä kesää,
purot ne lorisee ja linnut tekee pesää.
Kärpäset ilmassa surisee
ja lammessa sammakot kurisee.

Metsässä laulaa peipponen pieni
ja kuusen juurella kohoopi sieni.
Koivut „hiiren korvansa" saapi,
myös kanatkin rikkaläjällä raapi.

Kohta on maassamme ihana suvi.
Maasta on aikoja mennynnä lumi.
Pääskysel tulevat — vallan totta,
lapsetkin kenkensä jalasta ottaa.¹

Tommi Naava. 9 vuotias.

¹ Pääskynen 1914 n:o 5, s. 116.

Samuel

Sydänyöllä heräsin: mä kuulin
niinkuin kutsuttu ois nimeäni.
Nousin ylös vapisevin huulin,
syttyttäen vahakynttiläni.

Kädet ristissä mä kauan aikaa
istuin odottaen vuoteellani,
milloin uudestansa kutsu kaikaa.
— Aamu koittaa, sammuu valkeani.

Miksen vastannut ma lausuen:
"Puhu, Herra, ja ma kuuntelen!"¹

¹ Maailma 1925 n:o 16.

Lumihiutale

Uuden vuoden runo

Lumihiutale hiljaa liidellen
alas kämmenelle tuli.

Se oli hauras ja aivan valkoinen.

Se värähti ja sulii.

Sen lyhyt tarina päättyi näin.

Taru kaunis mielestäni:

tuli hiutale taivaasta maahan päin
ja kuoli kädelläni.

Voi ystävä, saman taipalen
me kuljemme joka ainut.

On alkukehtosi taivainen,
vaan maata kohden painut.

Sun nielee maa, mun nielee maa.

Me olemme niinkuin lunta.

Lumikukkaset hetken kukoistaa
ja suvesta näkevät unta.

Vaan lämmin kosketus surmaa ne.

Ne hiuduttaa käsi hellä.

Ole onnellinen! Me sulamme

Isän Jumalan kämmenellä.¹

¹ Kirkon Nuorisio 1935 n:o 1.

Lunta

Kuin sovitus, joka peittää
syntisen kaiken syyn,
pilvi lunta heittää
maahan räkäkättyyn,

ylitse puiston puitten,
oksien alastomain,
kukkien raiskatuitten,
ruohojen ruskeain.

Valkea, viileä huntu
verhoo maiseman.
Taivaan autuas tuntu,
armo Jumalan.¹

¹ Pyhä kevät 1951.

Elämän myrsky

Kuin meri elämämme on
loputtomasti levoton.
Ja suuntaan tuntemattomaan
onnemme laivaa ohjataan.

On tänään seijes. Huomenna
jo ukkosilma mahtava.
Ja myrsky nousee pauhinoin,
vihainen, sadoin salamoin,

Kun ruoskimana aaltojen,
salamaa, tuulta uhmaten
eteenpäin pursi ahkeroi,
lävitse myrskyn Ääni soi.

Jumala, ääntäs kuuntelen.
Se leikkaa läpi sydämen.
Vaarassa valhe häviää,
vain ikuisesti aito jää.¹

¹ Joulukuun ulapoilla ja kotona 1959.

Kevät

Väisty, Pohjolan pimeys!
 Sula, hanki ja hyy!
 Näytä, aurinko, hymyilys,
 kevät jo lähestyy.

Auran jäähile, helise!
 Viherrä, Koroisten maa!
 Aava Airisto, aukene!
 Läikähdä, Kupittaa!

Unikankare, heräjä!
 Ylläs kellot jo soi.
 Viesti autuas, väkevä
 kevään myötänsä toi.

Väisty, Pohjolan pimeys!
 Sula, hanki ja hyy!
 Näytä, aurinko, hymyilys,
 kevät jo lähestyy.¹

Pääsiäinen

Oli äsken hiljaisuus.
 Nyt lintujen valtaisa kuoro
 joka koivusta soi.
 Joka sireenipensaasta raikuu
 sävel nuortuvan maan,
 sanomattoman onnellisen.
 On pimeä väistynyt. Uus
 kevät tullut, auringon vuoro.
 Yli maan huminoid
 — kuin jättiläiskello se kaikuu —
 paisuen kaikuu:
 Ylösnousemus! Pääsiäinen
 taas tullut on. Uudestaan!²

¹ Kotimaa 1948 n:o 78-79.

² Herättäjä 1948 n:o 13-14.

Jeesus-lapsen itku

Pyhä Neitsyt Jeesus-lapsineen
meni ruusutarhan siimekseen
anivarahin.

Tuhat ruusua puhkesi kukkimaan,
tuhat lintua helisti laulujaan
sulosävelin.

Joka ruusussa suitsutusalttari,
joka linnulla huilu ja psalttari
niin heleä.

Vaan miks on katse lapsen sen
kuin sidotun teuraseläimen
niin kärsivä?

Näki ruusujen alta piikit hän
ja tiesi niitten pistävän
pään verille.

Ja ihanin laulu, mi korviin soi,
vihan herjaushuudoksi vaihtua voi:
"Pois! Naulitse!"

Pyhä Neitsyt Jeesus-lapsineen
meni ruusutarhan siimekseen.
Mikä lapsen on?

Se hyrähti hiljaa itkemään
tulevaisia kärsimyksiään,
oli onneton.

Oi maan ja taivaan kuningas,
sua kiitämme lapsen-itkustas!
Kyrie eleison!¹

¹ Kansan Kuvalehti 1933, joulunumero.

Joulurukous

Saavu, Jeesus, jouluvieraakseni!
 sua hiljaisesti odotan.
 Näe levottomuus köyhän sydämeni.
 Tuothan sanoman!

Salli, että istuutua saan
 jalkojesi juureen kuulemaan
 Beetlehemistä ja Golgatasta!
 ihmislapsista ja Jumalasta,
 syyttömästä, joka astui vaivaan
 valmistakseen syylliselle taivaan.

Saavu, Jeesus, joulu mulle tee!
 Puhu, sydämeni kuuntelee.¹

Menessä joulujen —

Menessä joulujen
 alati vanhenen.
 Ah, joutuisaan käy vuotten virran juoksu!
 Ja vaikkei kuusi tuoksu.
 Tähti kiillä,
 kuin ennen, lapsuudessa,
 uskon toki!
 Ja uskossani iloitakin taidan.
 On pyhää juhlaa täällä, sydämessä.
 Sen, minkä lapsi koki,
 kun joulusaunassa sai ylleen puhtaan paidan
 ja isän kantamana tupaan tuotiin,
 yhäti omistan
 kipeän-ihanan.
 Muistonko? En, vaan joulun ytimen:
 autuuden seimi levokseni suotiin
 ja armon oljet, maatakseni niillä.²

¹ Nouse, ole kirkas 1954.
² Talvikynttilät 1956.

Palveleva rakkaus

Näytä mulle, Jeesus rakas,
 jälleen piikkikruunusi!
 Auta, että aina muistan:
 sen sait minun tähteni.
 Lausu jälleen kuivin huulin
 ristiltäsi: janoan.
 Auta, että selvään näen
 tähteni sun kuolevan.

Auta, että ymmärtäisin,
 miksi minut lunastit:
 omakseni että jäisin.
 Niinkuin sinä palvelit
 minä valtakunnassasi
 ahkeroisin kirkastaa
 rakkauden palveluksin
 nimes suurta kunniaa.

Kulkemaan mua, Jeesus, auta
 aina herkin sydämin,
 että tuskat veljieni
 omikseni tuntisin,
 että, missä itkun kuulen,
 kyyneleitä kuivaisin,
 että janoon uupuvalla
 toisin vesipikarin.

Anna aitoviertien kansan
 suureen juhlaas saapua,
 sokeiden ja ontuvaisten
 seurassasi riemuita.
 Saata heidät, joiden onni
 saita on ja vähäinen,
 ristinkuolemasi tähden
 valtakuntaan autuuden!¹

¹ Sisälähetyksen Jouluku 1959; Tarkoitettu diakoniavirreksi, joka voidaan laulaa virren 365 sävelellä.

Ylösnousemusristi

1. Siihen uskoon,
 Herra, auta,
 että, vaikka
 vartoo hauta,
 siitä nousta saan;
 että valvot,
 Herra, sinä,
 martaana kun
 makaan minä,
 laho liha, tomu maan

2. Paaden alta
 herätetty,
 kirkkauteen
 ylennetty!
 Tätä rukoilen:
 anna armo,
 että valvon
 ristiäsi
 että palvon
 juurelle sen hiljeten.

3. Ristin varjoon
 minut ohjaa,
 niin en säiky
 haudan pohjaa,
 multaa jäätyvää.
 Kasta kuivat
 kyyneleeni,
 polta risti
 sydämeeni!
 Anna minun ymmärtää!

4. Kerran koittaa
 Pääsiäinen,
 musta syli,
 multa jäinen
 kuolleet luovuttaa.
 Rakkaamme ja
 kaivattumme!
 Silloin yhteen
 kokoonnumme!
 Resurrexit! Riemuitkaa!

5. Vielä viivyn
 pilven alla.
 Vastään tulvii
 tulvimalla
 valo lämpöinen.
 Ristin valon
 nyt jo nähden
 ilomielin
 täältä lähden
 luokse Herran Jeesuksen.¹

¹ Turun Tuomiokirkossa olevan taideteoksen, Ylösnousemuskrusifiksin inspiroima runo; Kirkko ja me 1972 n:o 2.

Getsemane

Ah, varjoon vanhan kypressin
 — kuin turvaa etsein luota sen —
 käy hiljaa, raskain askelin
 se ihminen.

Ken toisten syyn sai tunnolleen
 ja syyttömänä tuomion.
 Hän seisahtuu puun siimekseen
 ja vaiti on.

On ympärillä pimeää,
 ei loista tänne valo kuun.
 Hän isän kasvoja ei nää,
 vaan ristipuun.

Hän painaa otsan polttavan
 maan kasteen-kylmiin kukkasiin
 ja kuulee tulon kuoleman
 ja pelkää niin.

"Oi Isä, vaikka kalkistas
 on mahdotonta juoda mun,
 mä tottelen sun tahtoas
 ja alistun."

Niin aavemaisen kajasteen
 luo soihdut hämyyn puistikon.
 — He saapuvat jo miekkoineen.
 Hän valmis on.

✻

Mä varjoon vanhan ristipuun
 taas turvaa etsein astelen
 ja katson ristiinnaulittuun.
 — Sä jaksoit sen.

Sä jaksoit sen.¹

¹ Kansan Kuvalehti 1934 n:o 13.

Pontius Pilatus

"Mene, liktori; kunnosta risti!"

Hän poistui hitaasti.

Katos katseli häntä,

muuri höyrysi.

Veden äärellä, atriumissa,

oli ilma vilpoinen.

Hän näki Claudian katseen

surullisen.

Hän toogan ääneti riisui

suden pronssikäpäliin.

Hän katseli kauan

kaikkiin vieraisiin.

"Oi maaherra heltymätön!

Sinut risti masentaa:

lempein käsin hoidat

joka pikkuasiaa.

"Niin, olin lempeä tänään,

kautta Herkuleen:

en ristiinnaulittanut

koko kansaa pappeineen."¹

¹ Kansan Kuvalehti 1948 n:o 12-13.

Uni

Voi miten kaunista unta näin! Taivaan portille saavuin. Astuivat Jumalan istuinta päin. vainajat valkein kaavuin,	Kirjurin merkkejä kurkistaa yritin, julkea, salaa. Marginaalia valkeaa, painamatonta alaa
kultaiset kruunut kutreillaan, kädessä palmun lehti. Pyhien saattoa päältä maan uutta ja uutta ehti.	pitkin sen avaran Biblian kiidätti kirjuri sulkaa. Ääni lempeä Jumalan kutsui: lapseni, tulkaa.
Varjoon valtavan elämän puun enkeli pöydän siirsi. Taivaan suureen Raamattuun tulijain nimiä piirsi.	Oman nimeni havaitsin enkelin luetteloista, suurin ja kaunein kirjaimin psalmista kolmetoista.

Voi miten kaunista unta näin!
Taivaan saliin saavuin.
Astuin Jumalan istuinta päin,
autuas, valkein kaavuin.¹

¹ Hengellinen kuukauslehti 1949 n:o 9.

Lapsenusko

(Jouluruno)

Kun jouluilta hämärtyy,
mä mielelläni vaellan
keralla pienen pojan sen
kaukaisen muiston kartanoon.

On poikasella mekko uus,
— mun takkini on kulunut —.
Hän innoissansa ilakoi.
Mä olen alakuloinen.

Hän rohkeasti kolkuttaa,
käy sisään, on kuin kotonaan.
Mä varpaillani astelen
ja saatan tuskin hengittää.

Se poika tuntee Jeesuksen
ja kaikki Herran enkelit.
Mun silmiäni kirvelee.
Mua pieni poika taluttaa.

Kun jouluilta hämärtyy,
käyn lapsenuskon pyhäkköön.
Mä jälleen uskon Jeesukseen.
Mä uskon, vaikk'en mitään nää.¹

¹ Kirkon Nuoriso 1935 n:o 12.